

Lisa Dunfjeld-Aagård

Sørsamiske kystområder

Tolking av fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal

Hovedfagsoppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitet i Tromsø
Våren 2005

Illustrasjon på framside: Båtfigur på folldalstromma (etter Manker 1950)

Lisa Dunfjeld-Aagård

Sørsamiske kystområder

Tolking av fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal

Hovedfagsoppgave i arkeologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitet i Tromsø
Våren 2005

Takk

Først, en stor takk til min veileder Bjørnar Olsen som fra dag én har gitt konstruktiv kritikk på kapittelutkast. Jevnlige tilbakemeldinger har gitt meg tro på at dette var gjennomførbart.

Takk til finansielle bidragsytere; Norges Forskningsråd, Senter for samiske studier og Sametinget Miljø- og kulturvern avdelingen.

Takk til mine informanter som jeg har møtt (og snakket med over telefon) i løpet av mine to feltsesonger. Oppgaven hadde ikke vært mulig uten både den faglige kompetansen og lokalkunnskapen disse har bidratt med. Spesiell takk til Albert Jåma og Kåre Leirvik som har lånt meg privat kildemateriale.

Takk til Sametinget Miljø- og kulturvern avdelingen på Snåsa som har gitt meg tilgang til deres kulturminnearkiv og har lånt meg nødvendig utstyr (GPS). Takk også til Vitenskapsmuseet, Trondheim som var behjelpelig med å gi meg tilgang til deres Top.ark.

Takk til de som har stilt materiale til disposisjon for datering; Vitenskapsmuseet, Harangsfjord Oppvekstsenter, Velfjord Bygdemuseum og Kjell Nicolaisen. Resultatene ble både opplysende og overraskende.

Takk til mine feltmedarbeidere: Albert Jåma, Bjørn Berg og slekt/familie (som har blitt lurt med ut på tur).

Takk til tjidtjie, aehtjie, åabpa Anita, Bernt F. og Bjørn som har lest og kommet med tilbakemelding og innspill i forskjellige faser av skriveprosessen. Spesiell takk til Anita for iherdig lesing i sluttfasen. (Aehtjie, takk for bil).

Ellers, takk til medstudenter og slekt og venner i Tromsø.

Til slutt, takk til Bjørn for støtte og oppmuntring i mange våkenetter og frustrerte øyeblikk.

Innholdsfortegnelse	side
Forord	v
Innholdsfortegnelse	vi
Kapittel 1. Innledning	1
1.1 Geografiske avgrensninger	2
1.2 Periodemessig avgrensning	3
1.3 Historie, fortid og forhistorie som begrepsformer	4
1.4 Sentra og grenser i Namdalen	4
1.5 Ytre Namdal som samisk område	5
1.6 Kulturminner og arealinndeling – noen praktiske problemer	7
1.7 Kulturell innhabilitet vs. vitenskapelig distanse; betraktninger rundt eget ståsted	9
1.8 Problemstilling for oppgaven – metodiske og teoretiske utfordringer	11
1.9 Videre oppbygging og struktur av oppgaven	12
Kapittel 2. Forskings- og dokumentasjonsaktivitet i Namdalen og tilliggende områder	14
2.1 Tidlige beskrivelser og misjonsberetninger	14
2.2 Historiefaget og Ytre Namdal	19
2.3 Arkeologi i Namdalen	22
2.4 Kulturminnevern og kartlegging av samiske kulturminner	28
Kapittel 3. Materiell kultur og etnisitet – ei teoretisk drøfting av arkeologiske tilnærminger	33
3.1 Kulturarkeologien og kulturbegrepet	34
3.2 Ny-arkeologi	36
3.3 Etnisitet – ny relevans i antropologi	38
3.4 Barths etnistetsbegrep i arkeologi	39
3.5 Etnisitet og postprosessuell arkeologi	41
3.6 Diskusjon rundt Barths etnisitetsteori	45
3.7 Etnisitet og politikk	48
3.8 Nye utfordringer	50
Kapittel 4. Metodisk drøfting av ulike kilders utsagnskraft	51
4.1 Yngvar Nielsen og framrykkingsteorien	51
4.2 Skriftlige kilder og kildekritikk	56
4.2.1 Beretning / levning	56
4.2.2 To tidsepoker / kildetyper	57
4.2.3 Forholdet mellom de forskjellige skriftlige kildene	59
4.2.4 Skriftlige kilders pålitelighet og ex silentio-slutninger	61
4.3 Stedsnavn som kilde og kildekritikk	62
4.3.1 Finn-navna	64
4.4 Arkeologiske kilder og kildekritikk	66
4.4.1 Etnisk identifisering av materiell kultur	67
4.4.2 Slutninger bygd på "negativ bevisførsel"	69
4.5 Konklusjon	71

Kapittel 5. Arkeologisk materiale	74
5.1 Etnisk klassifisering	76
5.1.1 <i>Gravhauger, gravrøyser og østlig importfunn</i>	77
5.1.2 <i>Fangstmarksgraver</i>	80
5.2 Sjielegiekier, ringformede offerplasser eller gravanlegg? Om registrerte steinkonstruksjoner	81
5.2.1 <i>Steinringer</i>	82
5.2.2 <i>Steinsettinger og reiste steiner</i>	85
5.2.3 <i>Stein i fjæra</i>	86
5.3 Helligsteder med kilde- og tradisjonsopplysninger	88
5.3.1 <i>Offerplasser</i>	88
5.3.2 <i>Saajve-vaerieh/ Helligfjell</i>	89
5.4 Graver	90
5.4.1 <i>Flatmarksgraver</i>	91
5.4.2 <i>Urgraver</i>	92
5.5 Bjørnegraver	93
5.5.1 <i>Bjørnegrav i Salfjellet</i>	94
5.5.2 <i>Andre funn av bjørneskaller</i>	95
5.6 Løsfunn tilnyttet religiøs praksis; gievrieh/ runeбомmer	97
5.7 Boplasser	101
5.7.1 <i>Aallijh / hellere</i>	102
5.8 Kulturminner knyttet til fangst/ jakt	102
5.8.1 <i>Vijreme-svaalkh / fangstgroper</i>	103
5.8.2 <i>Steingjerder</i>	103
5.8.3 <i>Feller for småviltjakt</i>	104
5.9 Funn tilknyttet båter og båtbygging – et uttrykk for kystbasert samisk båtbyggerkunst?	105
5.10 Materialkompleksitet: utfordringer og tolkingsmuligheter	106
Kapittel 6. Gjenspeiler kildene etniske relasjoner i Namdalen tusen år tilbake?	109
6.1 Oppsummering av tidligere kapitler	110
6.2 Arkeologiske og skriftlige kilder som utgangspunkt for tolkinger	111
6.2.1 <i>Avvikende materiale</i>	112
6.2.2 <i>Kulturminnekonsentrasjoner</i>	114
6.3 Kystbaserte næringsformer og bosetting	116
6.3.1 <i>Skriftlige kilder som vitneutsagn</i>	117
6.3.2 <i>Busamer eller sjøsamer</i>	118
6.3.3 <i>Fiske/fangstøkonomi kombinert med reindrift</i>	122
6.4 Hva skjedde? Om etnisk integrasjon og differensieringsprosesser	123
6.5 Oppgavens rammer og begrensninger	126
6.6 En dråpe i havet? – og veien videre	127
Litteraturliste:	129
Figurliste:	142
Appendiks 1: Dateringsskjema	143
Appendiks 2: Oversikt over kulturminner nevnt i teksten	144

1.0 Innledning

Samenes historiske status i Midt-Norden har vært utgangspunkt for, og vært drøftet i en rekke vitenskaplige arbeider. Uenigheter har først og fremst stått rundt hvorvidt sørsamene kan hevde en historisk tilværelse som strekker seg bakenfor 1500-tallet, eller om de er tilkommet som følge av en relativt sein ekspansjon i reindrifta nordfra. I likhet med andre samiske områder har denne diskursen utkrySTALLISERT seg i en debatt rundt ”hvem var her først”.

Norsk historie og forhistorie har i over hundre år blitt brukt til politisk og juridisk legitimering og som kulturell markedsføring (se Østigaard 2001). Ved å tidligere ikke gi samene rom som historiske subjekt innenfor nasjonalstatens rammer, har man ikke bare bidratt til å fortie et helt folk, men også påført sin egen historie et monokulturelt innhold. Slik jeg ser det handler derfor ikke samisk historie og forhistorie om hvem som var først. Samisk historie handler først og fremst om retten til en historie.

Men hva handler denne retten om, og hva er samisk historie? Er historia en objektiv målbar enhet som framtrer idet vi avdekker arkeologisk og historisk kildemateriale eller er historia noe vi skaper selv ut fra forutsetninger og forventninger i samtida? Denne oppgaven tar utgangspunkt i et sørsamisk område der historia og forhistorisk materiale har blitt tolket ut fra forutsetninger om at samisk og norsk/norrøn kultur har representert kontrasterende, isolerte samfunn og at dette videre har resultert i arkeologisk materiale som lett kan kategoriseres ut fra etnisk signifikante uttrykksformer. I denne oppgaven vil jeg utfordre denne stereotypiske måten å behandle fortida på.

Ved å ta utgangspunkt i et sørsamisk kystområde, setter jeg også søkelys på et kulturlandskap som tidligere har blitt lite problematisert i forhold til samisk og norsk forhistorie. At de sørsamiske kystområdene har kommet i en vitenskapelig skyggedal har først og fremst sammenheng med at en av de stereotypiene som har preget kategoriseringa av sørsamiske samfunn er dens sterke identifisering med reindrift. Dette har medført at andre samiske næringstilpassinger som for eksempel sjøsamiske næringer har vært utelukket i dette bildet. Ettersom samisk historie i stor grad omhandler kildebruk og

analyse av disse, vil retten til en samisk historie i denne sammenhengen også omhandle det å tørre se forhistorisk materiale i en samisk kontekst. Ut fra en utvidet materialkontekst vil man da kunne forsøke å belyse et forhistorisk samfunn der både norrøn og samisk kultur har utformet den lokale historie og utvikling.

1.1 Geografiske avgrensninger

Figur 1. Kart over området

Undersøkellesområdet har forskjellige avgrensningsmuligheter, geografisk, kulturelt, historisk og næringsmessig. Denne oppgaven omhandler Ytre Namdal i Nord-Trøndelag som i hovedsak består av kystkommuner, men som også har indre fjordområder og fjell- og innlandsområder. Prosjektområdet grenser mot Helgeland i nord, Indre Namdal i øst som er områdene ved og øst for elva Namsen, og Namsos-fjorden og Fosenhalvøya i sør. Når det gjelder de fysiske undersøkelsene har det vært en utfordring å avgrense til et overkommelig område, som samtidig er mangfoldig og kan være representativt for et

helhetlig kulturminnemateriale. Dette har medført at jeg har valgt et mindre kjerneområde for registreringsarbeid, et større randområde der bare tidligere registrerte kulturminner behandles og et videre referanseområde når det gjelder enkelte kulturminnegrupper. Dette har vært nødvendig for å få et tilstrekkelig tilfang til å kunne diskutere marginale kulturminnegrupper og samtidig beholde en lokalhistorisk kontekst. De forskjellige geografiske avgrensningene kan derfor i korthet beskrives som;

Kjerneområde: Kommunene Nærøy, Fosnes, Vikna, Leka og Bindal som utgangspunkt for registreringer, kontrollregistreringer og analyse av samiske og norrøne kulturminner (se fig.1)

Randområde: Fosenhalvøya i sør til Vefsnfjorden i nord og tilgrensede områder for beskrivelser og analysing av kulturminner i et sørsamisk kystområde

Referanseområde: Hele sørsamisk område

1.2 Periodemessig avgrensning

De daterbare kildene jeg bruker dekker en periode som går tilbake til yngre jernalder, vikingtid, men har forskjellig periodemessige tyngdepunkter. Selv om skriftlige kilder som omtaler samer primært finnes fra slutten av 1500-tallet, kan man trekke linjer tilbake til sagamaterialet. Sagaenes troverdighet kan selvsagt diskuteres ved at de ofte inneholder anakronistiske trekk i sine beskrivelser av fortidige hendelser, men er likevel av interesse da disse omtaler samer i utradisjonelle kontekster. Skriftlige kilder som på sikrere og mer systematisk vis tar oss ned på individnivå opptrer først gjennom kirkebøker og manntall bevart fra 1600-tallet av.

Det arkeologiske materialet som anvendes har også forskjellig kategoriske og kronologiske tyngdepunkter og kan grovt deles inn i;

1. Norrønt definert materiale fra slutten av yngre jernalder som ut fra kvaliteter og funnomstendigheter kan indikere samisk tilstedeværelse.
2. Samisk definerte kulturminner primært fra etterreformatorisk tid og ofte assosiert med reindrift.
3. Udefinert arkeologisk materiale som ikke er datert (eller vanskelig kan dateres). Dette materialet består i hovedsak av steinkonstruksjoner (steinringer og oppreiste steiner). Slike kulturminner har ikke tidligere blitt problematisert da deres funksjon har vært uviss (eks. solur), eller de har blitt knyttet til gårdens kulturlandskap (eks.

bautaer). I tillegg kommer kulturminner knyttet til fangst/jakt. Dette materialet er av meget stor interesse da det kan være med på å gi en fylde og helhet i det ellers usammenhengende materialet.

1.3 Historie, fortid og forhistorie som begrepsformer

I arkeologiske, historiske og antropologiske arbeider finner man termer som *samisk* og *norrøn historie, fortid og forhistorie*. Dette er termer som ikke nødvendigvis henspeiler på spesifikke tidsperioder ettersom disse inneholder overlappende kriterier. Begrepsbruken er bl.a. problematisk ettersom forhistoriebegrepet henviser til skriftløse samfunn mens historisk tid brukes ved behandling av samfunn med skriftlig materiale (Olsen 2004). Ettersom alle kulturer har tilegnet seg skriftspråk til forskjellig tid, er det naturlig at historie/forhistorie er relative begrepsformer. Ettersom det samiske samfunnet ikke har hatt eget skriftspråk før i moderne tid, kan ikke samme kriterier direkte overføres fra norrøn til samisk historie og arkeologi. For å unngå denne definisjonsproblematikken når jeg behandler både samisk og norrønt materiale, opererer jeg derfor med begrepene *historie* og *forhistorie* (til dels også *fortid*) overlappende gjennom oppgaven uten at det ene ekskluderer det andre.

1.4 Sentra og grenser i Namdalen

Naumudal og *Namdælafylki* som geografiske betegnelser kjennes fra sagatekster og diplomer fra slutten av 1100-tallet (Sandnes 1965:30). Ettersom skriftlige kilder er en viktig del av kildegrunnet er det viktig å presisere den geografiske betydningen av de stedsnavn og områdebenevnelser som opptrer i kildene. I sagaer utpekes *Rafnista* som et høvdingsete i Namdalen og dermed første sentralsted. Ramstad ligger mellom Folda og Arnøfjorden og ligger således sentralt til når man kommer sjøveien. Flere av de som ble landnåmsmenn på Island hadde sine røtter her og er dermed også opphav til de sagaer som omhandler namdalske forhold.

Omkring 1100-tallet ble *Naumdal* tatt opp i Frostatingsloven og det ble pålagt å bygge fylkeskirker. I Naumdøla fylke finnes to steinkirker; Nærøy kirke på Nærøya og Ranem kirke i Overhalla. Disse representerer således hovedkirkene i Ytre og Øvre halva av Naumudal, senere Nærøy og Overhalla prestegjeld. Ettersom disse to områdene opptrer i

kildene som selvstendige, regnes hver av disse kirkene som fylkeskirker (Sandes 1965:224). Denne todelinga av Naumdølafylke er en historisk deling, senest fra 1200-tallet og representerer både geografisk, økonomisk og administrativ grense. Det er vanskelig å si noe om hvilken betydning slike administrative grenser har hatt for den samiske befolkningen i området. Ettersom samene som fangstfolk trolig har vært en mobil folkegruppe, er det naturlig at disse har beveget seg på tvers av slike grenser og derfor heller ikke satt like markante spor etter seg i skriftlige kilder. Det er således av større interesse å se på sentralsteder og naturlige samlingspunkt til de forskjellige tidsperiodene ettersom også samer har måttet forholde seg til disse gjennom handel, skattelegging og senere kirkelige handlinger. Det er nemlig i tilknytning til disse sentralstedene vi finner de første beskrivelsene av samer i ytre og indre Namdal. Den første skriftlige kilden som nevner samene i Namdalen har da også sammenheng med at samene kommer ned til Overhalla med finnskatten (Storm 1895). Nærøya som både var kirkelig sentrum og viktig handelssenter, er Ytre Namdals parallell til Overhalla, og var et naturlig samlingssted for samene. Det er for øvrig gjennom kirken og kristningsprosessen at vi får de mest utdypende beskrivelsene av samiske forhold.

Nærøy kirke ble slik hovedsete i det som blir Nærøy prestegjeld. På 1600-tallet tilsvarer dette prestegjeldet store deler av kjerneområdet av mitt undersøkelsesområde. I tillegg inngår deler av Fosnes prestegjeld i sør og Brønnøy prestegjeld i nord. Opprinnelig hørte også Bindal til *Naumdælafulki*, med Vennesund som grense mot Hålogaland. Kirkelig hørte Bindalen til Brønnøy prestegjeld. Senere ble grensen trukket lenger sør slik at bl.a. Vassås og Tosenfjorden kom på Nordlandssiden. Sør-Bindalen ble først i 1852 lagt til Nordland (Bergsland 1995). Det er derfor naturlig å se dette området i sammenheng med det nordtrønderske området jeg omtaler i oppgaven.

1.5 Ytre Namdal som samisk område

Ut fra et samisk perspektiv utgjør Njaarke et naturlig utgangspunkt for en geografisk avgrensning. Njaarke som betyr Vesterfjellet er betegnelsen på et fjellområde som strekker seg fra sør for Mosjøen og Vefsnfjorden i nord, Vest for elvene Vefsna og Namsen ned til Salsvatnet i Sør (Bergsland 1995).

Selv om denne oppgaven problematiserer bildet av samisk kultur som primært tilknyttet reindrift, har denne næringsform unektelig fått en meget etnospesifikk rolle. Det er ikke til å unngå å se at det er de siste 500 åra samene har satt preg på lokalhistorie og for alvor blitt synlig i kildene. Dette sammenfaller også med utviklinga av den intensive reindriften da overgangen fra veidesamfunn til denne driftsformen antagelig var fullbyrdig på 1500-tallet (Fjellheim 1995). Denne forholdsvis nye driftsformen krevde en helt ny områdeutnyttelse og arealdisposisjon. Dette kan også spores i skriftlige kilder der konflikter mellom fastboende og nomadiserende reindriftsutøvere blir nevnt, noe som har likheter med andre konfliktpregede områder. Konfliktforhold har da vært et mye mer utbredt fenomen i de sørligste områdene av sørsamisk område. Konflikter om områdeutnyttelse må også sees i sammenheng med den ekspansjon blant fastboende som fant sted. Kystdistriktet har hatt perioder med stor befolkningsvekst på grunn av fisket. Skreifiske med gode avsetningsmuligheter i Hansatiden på 14-1500-tallet la grunnlaget for det store landnåmet, men den store økninga av folketallet skjedde på grunn av storstilt sildefiske i 1870-åra, og i tiden 1850-1905 ble de fleste av øyene i Vikna bosatt (Herje og Alsaker 1999).

Arealkonflikt framkommer også i en uttalelse fra sognepresten Luytkis i Kolvereid på begynnelsen av 1800-tallet som uttaler at han har problemer med at egennyttige mennesker tar seg til rette og hugger tømmer og ved på hans eiendom og uten å spørre lar reinsdyr beite der både sommer og vinter (Juul-Wedde 1968). Det er sannsynlig at her kolliderer forskjellige tradisjoner når det gjelder bruksrett og utnyttelse av områder, noe som er representativt for hele det samiske området der forskjellige etniske grupper har regjert.

Denne kilden fra Kolvereid vitner om en reindrift som ikke nødvendigvis har fulgt det senere tradisjonelle flyttemønster med sommerbeiter i innlandet og vinterbeiter i kystlandskapet. Man kan da spørre seg om det her dreier seg om to forskjellige reindriftstradisjoner. Etersom man også vet at nomadiserende reindriftsfamilier kom flyttende over hit fra Børgefjellsområdet som ble et pressområde på 1800-tallet, setter dette igjen spørsmålsteget ved om dagens reindrift er resultat av en innflytting av reindriftssamer fra østlige områder. Kilden over kan tolkes som om det forut for dette eksisterte en reindrift som ble drevet i mindre og lokal skala, der rein kanskje bare var en binæring og at området derfor ble benyttet som beite både sommer og vinter. Denne reindriften kan ha vært et resultat av indre utvikling i det opprinnelige fangstsamfunnet i kystområdet.

Selv om denne oppgavens fokus er rettet mot tidligere driftsformer og mer kystbasert samisk kultur, er det viktig å ikke ekskludere reindrifta som kilde til fortidig samisk tilstedværelse i området. Selv om både intensiv og ekstensiv reindrift antagelig er relative nye fenomen i området, kan reinens trekkleier gi viktige indikasjoner på fangstsamfunnets nomadiske flyttemønstre. At fangstanrettinger også lokaliseres i henhold til dette mønsteret indikerer også et slikt sammenfall. Det at fangst som binæring har blitt opprettholdt lengre i reindriftssamfunnet enn i kystbaserte næringer, gjør også at dette er en viktig kilde for denne type kunnskap. Ut fra de forutsetninger ressurstilgangen gir i kystområder, er det også naturlig at dette har medført mer utbredt form for kombinasjonsnæringer enn i de indre områdene. Elementer fra fangstsamfunnet kan derfor ha overlevd innenfor en småskala reindriftskultur i dette området opp i nyere tid.

De fysiske undersøkelsene i forhold til denne oppgaven er gjort innenfor det som i dag er Åarjel-Njaarke/Vestre Namdal reinbeitedistrikt og delvis innom Voengelen Njaarke /Kappfjell/Bindal reinbeitedistrikt. Grensa mellom disse går N for Follafjorden. Dette vestlige området utpeker seg som reindriftsområde da det representerer et av de områdene som det har blitt drevet intensiv reindrift med melkebruk til ut på 60-tallet. Ettersom denne gamle driftsformen har blitt drevet opp i så moderne tid, er det en stor utfordring å sammenfalle bildet av dagens samiske kulturutfoldelse i området med det kildematerialet som ikke kan settes i direkte sammenheng med den reindriftssamiske næringsformen.

1.6 Kulturminnevern og arealinndeling – noen praktiske problemer

Da det sørsamiske kulturminnevernet ble etablert gjennom Saemien Sijte på Snåsa på midten av 80-tallet, var noe av målet å få dannet en organisert registreringspraksis av sørsamiske kulturminner. Dette startet i første omgang med et treårig prosjekt kalt "Sørsamisk Kulturminneregistrering" (se Fjellheim m.fl. 1987, Jåma og Fjellheim 1993). (Senere ble forvaltningsansvaret gitt Samisk Kulturminneråd og Sametinget, Miljø- og kulturvernavdelinga.) Å ta utgangspunkt i distriktsoppdelinga og å kurse reindriftsutøverne i registreringspraksis var et meget effektivt og ressurs sparende tiltak da disse er kjent i sine områder og til daglig ferdes i felten. Takket være denne vellykkede oppstarten av sørsamisk kulturminnevern, sitter Sametinget, Miljø- og kulturvernavdelingen, Snåsa i dag på et fyldig og uvurderlig materiale som er et meget viktig verktøy i kulturminneforvaltningen.

En mindre omdiskutert følge av kulturminnevernets registreringspraksis er den tidsmessige og næringsmessige hovedtyngden i materialet. At registranter i hovedsak har hatt bakgrunn i reindrifta, har også blitt gjenspeilet i det registrerte kulturhistoriske materialet. Distriktsinndelingen får på denne måten også følger utover det rent reindriftpraktiske. Ettersom alle dagens sørsamer på en eller annen måte er knyttet til minst ett reinbeitedistrikt gjennom slekt og egen næring, følger den administrative inndelinga på flere felt, og inndelingen i reinbeitedistrikt anses som en funksjonell løsning ut fra dagens sørsamiske infrastruktur. Et problem ved å overføre denne inndelingen til kulturminnevernet er at dette ikke nødvendigvis samsvarer med det arkeologiske og kulturhistoriske materialet og dermed det forvaltningsansvar Sametinget faktisk har.

Ettersom samisk kulturminneforvaltning i sørsamisk område har hatt størst og nesten ensidig fokus på levningene etter den relativt korte perioden med intensiv reindrift (dvs. yngre enn ca. 1500) skapes lett et noe ensidig bilde av samisk fortid og av de kulturminnekategorier som udiskutabelt regnes som samiske. Denne tidsmessige inndelingen samsvarer også med det historiefaglige perspektivet på sørsamisk kultur som et relativt nyinnflyttet og dermed fremmed kulturelement i det midtnorske historiebildet. Paradoksalt nok kommer derfor fokus og praksis til dagens sørsamiske kulturminneforvaltning lett til å kunne legitimere dette perspektivet.

Man kan si at per i dag opprettholdes en todeling av arkeologisk materiale der etterreformatoriske samiske kulturminner er Sametingets ansvarsområde og det resterende materialet er Fylkeskommunalt ansvarsfelt. Denne kategoriseringa innebærer også forvaltningsmessige forskjeller der Fylkeskommunen og statlige forskerinstitusjoner bruker kommunegrenser og andre regioner som geografiske enheter mens Sametinget bruker reinbeitedistriktenes inndeling. Ettersom denne todelingen også representerer to atskilte fagmiljøer med forskjellige agendaer i forhold til kulturminner som uttrykk for kulturell identitet, er uforenlighetene et nødvendig faktum. Det er derfor en utfordring å forsøke å overkomme denne dikotomien gjennom å utvide det samiske og norske/norrøne kulturlandskapsbegrepet og dermed åpne muligheter for at kulturlandskapet også kan inneholde kulturminnekategorier som ikke samsvarer med tidligere definisjoner.

En av utfordringene i denne oppgaven er altså å forsøke å bryte med det ensidige fokus på sørsamisk historie og kultur som en reindrifskultur. Det er viktig å være bevisst på hvilken feilkilde det kan være å overføre dagens inndeling av områder og landskap, være seg reinbeitedistrikt som kommunegrenser, over på et fortidig og kulturhistorisk materiale. Ved behandling av fortidige samfunn er det viktig å forsøke å heve blikket og frigjøre seg fra innarbeidede og vedtatte rutiner og sannheter når det gjelder samisk historie i sørsamisk område og dermed også frigjøre seg fra kulturelle og sosialt betingede fordommer til materiale og landskap. Samtidig er det viktig å være bevisst på sitt eget ståsted i forhold til materialet, da dette uansett farger de tolkingene og synsvinkler man velger. En bevissthet rundt dette kan da være et verktøy i stedet for et hinder i arbeidet.

1.7 Kulturell inhabilitet vs. vitenskapelig distanse: betraktninger rundt eget ståsted

Når man jobber med et samisk materiale, er det viktig å reflektere over sitt eget perspektiv og ståsted i forhold til det materialet man jobber med samt eventuelle politiske motiv, da dette reflekteres både i de valg man tar i prosessen og de tolkingene dette resulterer i. Det er derfor nødvendig å utdype mitt eget ståsted i forhold til materialet og det perspektiv jeg velger å se det ut fra, da jeg i oppgaven håper å kunne representere både et samisk-kulturelt og vitenskapelig perspektiv.

Dagens inndeling av sørsamisk område med reinbeitedistriktene som regionale enheter er en videreføring av den historiske *sijte*-ordninga. På denne måten er sørsamenes kulturelle identitet betinget av å ha tilknytning til en eller flere av disse regionene (Fjellheim 1991:39). Tilhørighet til de områdene hvor man virker og til de områdene forfedre har virket er derfor viktige elementer i sørsamiske identiteter. Dagens sørsamiske kultur er sterkt knyttet til reindriften og dette forholdet reflekteres i traderte verdier og landskapsforståelse. Det samiske landskapet inneholder verdier som knytter samer til seg både i tid og rom. Det å forstå det samiske kulturlandskapet kan derfor også innebære mer enn bare det å forstå kulturminnesammensettinger i forhold til den historiske, kulturelle og geografiske kontekst de befinner seg i. Å oppleve det samiske kulturlandskapet innebærer også å forstå landskapets betydning som helhet, både funksjonelt og emosjonelt.

Når man har familiær og kulturell tilknytning til et område, og materialet av den grunn blir personlig, er det en fare for å miste det vitenskapelige perspektivet i tilnærminga. For å skape en nødvendig distanse til materialet har jeg derfor forsøkt å relatere disse verdiperspektivene tilknyttet landskapet til en mer generell samisk landskapsforståelse, som dermed også kan være gjeldende for et utvidet samisk kulturlandskap. Ved å innlemme kystlandskapet og kystbaserte næringstilpassinger i det sørsamiske landskapet forsøker jeg å skape et utvidet perspektiv, som både gir en nødvendig distanse til materialet samtidig som jeg beholder den personlige og kulturelle tilknytning til området.

Siden 80-tallet har det vært et større fokus på arkeologiens politiske agenda, ikke bare når det gjelder politisert samisk forskning, men også på de politiske strømninger i nasjonal forskning (se Schanche og Olsen 1983, Hesjedal 2004). Selv om det etter hvert har blitt mer bevissthet rundt disse aspektene ved forskinga, er det likevel særdeles viktig å ha en reflektert holdning til fag og politikk når det gjelder samisk forhistorie. Dette har ikke bare sammenheng med at faglige arbeider blir politisk farget, men jeg mener at det å skrive en samisk-arkeologisk oppgave også medfører et politisk ansvar ovenfor det samiske samfunn. I få andre sammenhenger blir faglig materiale brukt tilsvarende i politiske og juridiske spørsmål. En grunnleggende og kritisk refleksiv kunnskap om samisk historie, kultur og samfunnsliv er derfor nødvendig ved behandling av slike emner.

Men er det mulig gjennom analyse av et komplekst materiale å forene et samisk perspektiv på landskap og kulturminneforståelse med en vitenskapelig fundert arkeologisk fagtradisjon? Med en utvidelse av de konvensjonelle defineringene og avgrensningene av institusjonelle ansvarsområder når det gjelder kulturminner mener jeg det er mulig. Det er nemlig dette brytningsfeltet mellom kulturtradisjon og forskning som jeg håper kommer fram i oppgaven.

1.8 Problemstilling for oppgaven – metodiske og teoretiske utfordringer

Utgangspunktet for oppgaven og mine problemstillinger er den tidligere manglende dokumentasjon på fortidig samisk tilværelse i sørsamiske kystområder. Samisk fortid i området har tidligere kun vært et historiefaglig domene, og en fellesnevner for denne

forskinga er at den i stor grad synes å ha som premiss at samene er en innvandrende folkegruppe. *Framrykkingsteorien* tar utgangspunkt i Yngvar Nielsens arbeid fra 1889 som søkte å bevise at samene hadde vandret inn i midtnordiske områder nordfra i løpet av de siste hundreåra (se Nielsen 1889). Framrykkingsteorien tar først og fremst utgangspunkt i mangelen på skriftlig dokumentasjon på fortidig samisk tilværelse i de sørligste områdene, men Nielsens arbeid har også fått konsekvenser for historiske arbeider innen hele det sørsamiske området. At samer dukker opp i skriftlige kilder i Ytre Namdal først på slutten av 1500-tallet har således også blitt tatt til inntekt for denne teorien (se Sandnes 1965). Jeg mener at teorier om at samer representerer en etterreformatorisk folkegruppe i området må problematiseres, og at disse tar utgangspunkt i et for snevert kildemateriale. En overordnet problemstilling er derfor å undersøke om man ved hjelp av arkeologisk materiale og annet kildetilfang kan sannsynliggjøre en kystsamisk tilstedeværelse lengre tilbake.

Framrykkingsteorien har også fått indirekte følger for etnisk definerings av forhistorisk og middelalderarkologisk materiale, ettersom dette uproblematisk kunne defineres som norrønt. Bruk av et videre kildegrunnlag medfører således også problemstillinger av metodisk og teoretisk art. Gjennom en videre drøfting av metodisk bruk av forskjellige kildekategorier som skriftlige kilder, stedsnavn og materiell kultur samt deres utsagnskraft vil jeg prøve å frambringe nye innfallsvinkler til materialet. Det skriftlige materialet fra Namdalen består i hovedsak av kirkebøker og manntall fra 1600-, 1700- og 1800-tallet. Systematiske nedtegnelser er av den grunn ikke bevart før denne tid. At samene finnes i de eldste eksemplene av denne kildekategorien, kan brukes som argument for at samene var en etablert befolkningsgruppe da disse kildene tilkom. Dette medfører videre at linjer kan trekkes tilbake til sagamaterialet der *finner* blir nevnt. Området utmerker seg ved at oppsiktsvekkende mange lokale stedsnavn har tilknytning til navnet *finn*. Ved å fokusere på argumentene som taler for at slike stedsnavn kan knyttes til samer, vil jeg i lys av andre kildekategorier vurdere slike navn som underbyggende kildekategori for samisk tilstedeværelse. Videre vil jeg se på bruk av arkeologisk materiale og etnisk klassifisering av materiell kultur. Utfordringa her er å avgjøre hvorvidt et heterogent arkeologisk materiale, vurdert i relasjon til andre kilder, kan speile et fleretnisk fortidig samfunn i Ytre Namdal. Ved ikke å bruke tilgangen til skriftlige kilder som hovedkriteria for fortidig samisk tilstedeværelse, og samtidig bruke arkeologiske metoder med fokus på det

arkeologiske materialet, håper jeg å gi et nytt perspektiv på sørsamisk historie i kystdistrikt.

Gjennom å sette et kritisk søkelys både på samiske kulturminner og annet arkeologisk materiale ønsker jeg også å undersøke om den tidligere sterke fokus på skriftlige kilder og tidligere metodebruk kan forsvares. Ved å fokusere også på de kildene som faktisk taler for en samisk tilstedeværelse vil jeg problematisere tidligere framrykkings- eller innvandringsteorier, og om det finnes støtte for de skrevne kilder som taler for en samisk tilstedeværelse i sør i middelalder og yngre jernalder (Mundal 1996, Zachrisson 1997, Olsen, L. 1998, Hansen og Olsen 2004). Oppgavens problemstilling tar derfor utgangspunkt i et større og mer komplekst kildemateriale enn tidligere arbeider angående sørsamisk historie i kystområdene. Etersom jeg mener at samer også har hatt tilhold i kystområdene i forhistorisk tid, er en utfordring å undersøke om dette gjenspeiles i det arkeologiske materialet. Kan tilstedeværelsen av ”undefinerbare” og ”avvikende” kulturminner være indikasjoner på at også andre grupper enn de norrøne har hatt tilhold her?

1.9 Videre oppbygging og struktur av oppgaven

Kjerneområdet preges i første rekke av tidligere mangel på forskning på samisk historie. Man kan likevel ikke si at området har hatt totalt fraværende vitenskapelig og dokumenterende aktivitet. I kapittel 2 gis en oversikt over forskings- og dokumentasjonsaktivitet i området. I kapittel 3 og 4 presenteres de teoretiske og metodiske perspektiv som ligger til grunn for oppgaven. Jeg tar for meg etnisitetsteori med særlig vekt på aspekt knyttet til dannelse av etniske grupper og opprettholdelse av etniske grenser. Jeg ser også på utviklingen av kulturarkeologiens kulturbegrep til moderne postprosessuell arkeologi der arkeologien har tatt til seg det sosialantropologiske etnisitetsbegrepet og emnet blir et høyst aktuelt og politisk tema. Videre ser jeg hvordan dette får konsekvenser for etnisk klassifisering av materiell kultur. I kapittel 4 følger så en metodisk drøfting av de ulike kildekategoriens utsagnskraft. Jeg ser på hele det sørsamiske området som referanseområde og ser på hvordan skriftlige kilder, stedsnavn og arkeologisk materiale har blitt kildekritisk behandlet.

I kapittel 5 går jeg gjennom arkeologisk materiale fra området og analyserer dette ut fra en samisk kontekst. Materialet består både av tidligere registrert materiale og nyregistreringer foretatt av meg. På den måten blir både samiske kulturminner, norrønt definert arkeologisk materiale og tidligere udefinerte kulturminner med på å belyse det jeg mener er materielle uttrykk for ei fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal. Til slutt gir jeg i kapittel 6 en gjennomgang og sammenstilling av de gjennomgåtte kapitler. På den måten trekker jeg tråder fra de tidligere gjennomgåtte teoretiske og metodiske problemstillingene, og ser disse opp mot de fysiske resultatene. Jeg diskuterer videre oppgavens resultater og konklusjoner ut fra oppgavens rammer og begrensninger. Ettersom min oppgave ikke representerer et fullverdig bilde av området som forskingsarena vil jeg også se på dette områdets og lignede kulturlandskaps videre potensiale for mer utdypende forskning.

2.0 Forskings- og dokumentasjonsaktivitet i Namdalen og tiliggende områder

De første nedtegnelsene om samene, som vi har fra midten av 1500-tallet av, finner vi i skrifter som karakteriseres som generelle beskrivelser av land og folk. Disse arbeidene hadde med andre ord ikke som formål primært å sette fokus på samene som folkegruppe og deres utbredelse. Beskrivelsene av samer i de tidlige etterreformatoriske kildene må derfor betraktes som mer tilfeldigheter enn vitenskapelig dokumentasjon. I dag er slike kilder av stor interesse for forskning da vi her kan finne spor etter samisk tilstedeværelse, selv om de er tilfeldige eksotisk innslag i kildene (*vilde lapper*), eller inngår som del av geografiske beskrivelser (*Finde fielldenne*). Etter hvert får man arbeider som tar for seg samene mer spesifikt. Slike verk er mest knyttet til kirkas dokumentasjon av samenes religion og skjer hovedsakelig på 1700-tallet, under den intensive kristninga av samene. I samme periode får vi også de første systematiske nedtegnelsene av fortidsminner i Namdalen. Denne antikvariske og senere arkeologiske praksisen representerer en vitenskap der spesielt ”rikdommen” i arkeologisk materiale sto i fokus. Fokuseringa på og søking etter indikasjon på høvding- og kongemakt ble etter hvert meget sentral i nasjonal forskning utover 1800- og 1900-tallet.

Ettersom denne oppgavens formål bl.a. er å sammenfatte resultatene av forskjellige fagretninger, skal jeg i dette kapitlet gi en oversikt over arkeologisk og kulturhistorisk forskning og dokumentasjonsarbeid i Namdalen fra 1700-tallet og fram til i dag. Dette er nødvendigvis ikke en fullstendig oversikt, men de arbeider jeg trekker fram gir et bilde av aktivitetsnivået og fokuset som har vært regjerende, noe som igjen gjenspeiler politiske føringer og tendenser innen disse feltene.

2.1 Tidlige beskrivelser og misjonsberetninger

De første arbeidene som omhandler Namdalen er mer områdebeskrivelser og omtales gjerne som ”reiseberetninger”. ”Namdalsbeskrivelsen” fra 1597 er et eksempel på denne type dokumentasjon. *Ganndske Nommedalls leens beskriffuelse aar 1597* (Storm 1895) stammer sannsynligvis fra en dansk prest som praktiserte i Nærø prestegjeld (Nielsen

1871:616) og er muligens første skrift som på en systematisk måte beskriver geografiske og økonomiske forhold i Namdalen. Kilden viser hvordan forholdet til natur og mennesker var ut fra et geistlig ståsted. Beskrivelsen omhandler de tre prestegjeldene Fosnes i sør, Overhalla i øst og sørøst og Nærøy i nord. Om elva Namsen som går gjennom Namdalen forteller kilden at man ikke vet hvor den har sitt utspring da den ”kommer ned *af Finde fjell*denne” (Storm 1895:164). Dette er representativt for synet på ”det bosatte Namdalen” dvs. der bondebefolkningen var etablert vs. den ville ”utmarka” der samene levde. Sandnes trekker samme todeling av Namdalen tilbake til yngre jernalder, dvs. de områder der jordbruket var dominerende vs. de ytterste sjøbygdene, som Vikna, og de innerste fjellbygdene, Li og Røyrvik, der jakt og fangst må ha vært viktigst (Sandnes 1965:203) Sandnes mener imidlertid at det her ikke er snakk om samer. Namdalsbeskrivelsen forteller om samer som kommer ned fra disse finnefjellene til Overhalla med handelsvarer en gang i året (Storm 1895:166).

Skattemanntall viser at i 1686 var den innerste gård i Harran Fjerdings, halvannen mil innenfor kirken på Gartland (Bergsland 1995:94) De nordlige sydsamiske områder, som Vefsns- og (indre) Namdalssamenes områder, var ennå omkring år 1700 stor sett eksklusivt samiske bruksområder (ibid:19). Så seint som i 1742 var det ikke gårder lenger opp langs Namsen som en halv mil nord for den østligste gård Åsmulen (Schnitler 1942:148). Etter 1751 begynte nyridding innover fra bygdene, men ”det store landnåmet”, med innflytting også fra fjerne bygder, fant først sted fra første halvdel av 1800-tallet av (Bergsland 1995:19).

At samene opptrer i Namdalsbeskrivelsen fra 1597 kan betraktes som en tilfeldig inkludering ettersom dette ikke var en systematisk beretning om samer og deres tilholdssteder. De mer systematiske arbeidene som tar for seg sørsamer kommer i slutten av 1600-tallet i forbindelse med grenseoppgjør og kartlegging av Jemtland og Härjedalen. I 1686 framkom derfor det såkalte ”finnemanntallet”. Arbeidet skulle bl.a. belyse forholdet mellom bønder og samer og hadde utgangspunkt i en samisk innvandring over fra Värmland til Østlandet. På grunn av dette ble også noen prestegjeld i Trøndelag med, deriblant Overhalla, sørøst i Namdalen (Bergsland 1995:71). I Overhalla blir noen få samefamilier navngitt og deres skatter og næringsgrunnlag (jakt, fiske og melkerein) blir oppgitt. I forbindelse med manntallsføringen blir den lokale presten spurt angående

samenes religion. Til dette sier presten at han ikke hadde hørt om samenes ”overtro”. Dette viser den uvitenhet om samene som regjerte hos myndighetene. Det er derfor svært sannsynlig at heller ikke alle samene har blitt manntallsførte. Bergsland mener derfor at finnemanntallet derfor ikke kan vurderes som et uttømmende manntall (Bergsland 1995:94). Det er også lite sannsynlig at kystområdene i Namdalen overhode kom med i dette manntallet.

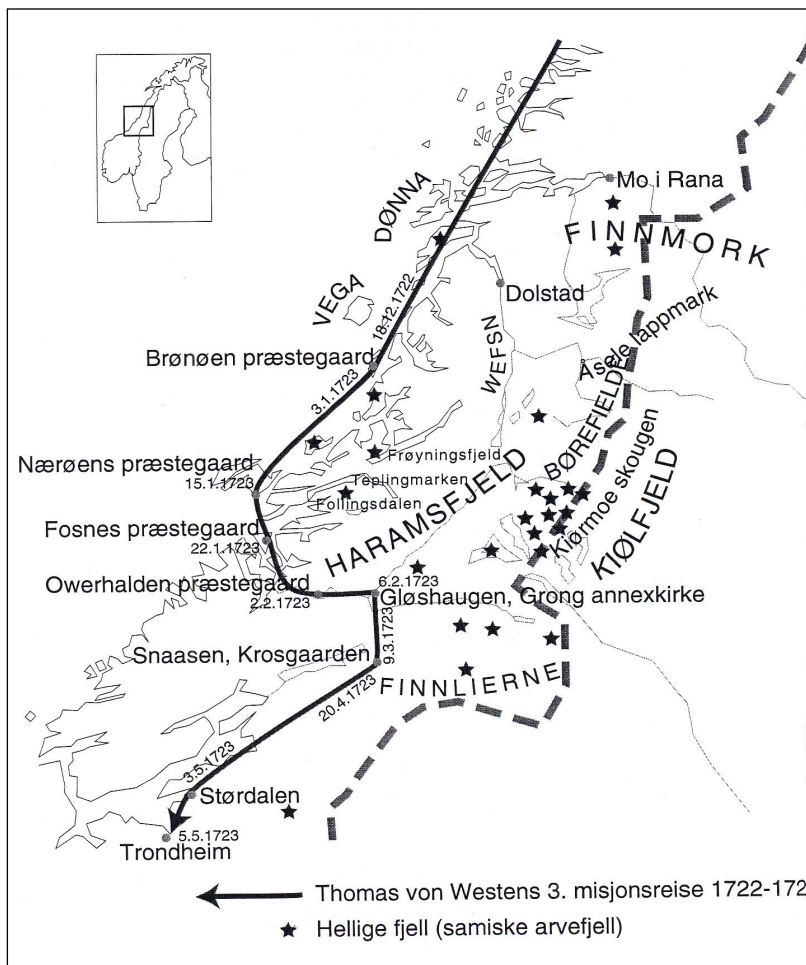
Povel Resen fikk i 1706 i oppdrag av Frederik IV å foreta ei reise for å undersøke samenes forhold. På hans reise nordover fra København kom han også gjennom sørsamisk område. Han skulle bl.a. undersøke deres forhold til kirke og stat (Bergsland 1995:71). Resen innberetter at; ...”*udj Nummedalen frekom hver Vinter en stoor mængde af disse Lapper, som da i Langt større mangfoldighet boede i vore Fielde*”... Videre fortelles at disse lappene kommer med sine varer som de vil selge, men at de blir behandlet dårlig i bygdene (ibid:96).

Myndighetene hadde på denne tiden fortsatt lite kjennskap til fjellområdene som var bosatt av samer. Resens beretning representerer derfor det første arbeidet som spesifikt omhandlet sørsamer der også åndelige og materielle interesser er innlemmet. I 1714 opprettet kongen Misjonskollegiet i København og Finnemisjonen ble det ledende organ i misjonsarbeidet blant samene i Norge. Som følge av dette kom i 1716 Thomas von Westen til Overhalla. Han traff imidlertid ingen samer. I følge den lokale presten var det fire hovedfamilier i ”Overhaldens Fielde”, men de kunne ikke treffes på denne tid (Bergsland 1995:72).

Sammen med von Westen kom Isaac Olsen til Namdalen i 1716. Isaac Olsen var antagelig selv fra Trøndelag (Løøv 1994a:10), men har blitt mest kjent som misjonær blant samene i Varanger. I sin *Underdanigst undretning om Norlandenne* fra 1718 redegjorde han om forholdene innenfor det sørsamiske området. Han er dermed den første som nærmere beskriver samer i Ytre Namdal. Om Bindal og Namdalen skriver han; ...” *der skal være mange finneLapper som vancke der omkring den fiord, og i fieldenne*”...”*Der vancker og vel finneLapper om i alle de andre smaa fiorder, der søer effter ind til Folden, og i fieldenne, men mand ved icke ret synderlige beskeen derom*” (Løøv 1994a:49). Isaac Olsens beskrivelse viser at selv om man vet at samene bor i området er det lite sikker informasjon å legge fram. Selv ikke presten i området kan gi han nærmere opplysninger;

”På Nær eller Nal Øen kaldet i Nume-Dallen boer og en Præst, saa og paa Fosnæs ind i den store Folde fiord er og en, der vancker vel ogsaa finneLapper der omkring de fiorder der ind i landet, og i gieldenne, men man ved icke noget vist om dem, effterdi deris Præst ved icke noget self om dem” (Løøv 1994a:49).

På sin tredje misjonsreise hadde von Westen dekket nesten hele det sørsamiske område. Han hadde også avdekket deres stadig levende sjamanistiske religion, spesielt i Namdalsfjellene (Bergsland 1995:98). Selv om von Westen reiste gjennom hele det vestlige samiske området var det ikke før han gjorde denne tredje og siste misjonsreise i 1722-1723 han begynte å få en dypere forståelse for den samiske religionen. Han samlet også det meste av sitt materiale blant sørsamene i Trøndelag (Rydvig 1993:39). Det meste av von Westens skrifter har senere forsvunnet, men von Westens materiale har blitt brukt av mange andre forfattere som basis for deres egne beskrivelser. Her kan nevnes Hans Skanke, Johan Randulf, Jens Kildal, Carl Solander, Henric Forbus og Lennart Sinenius (op.cit).

Figur 2. Thomas von Westens misjonsreise i 1722-1723 (etter Dunfjeld 2001).

Magister Johan Randulf var sokneprest i Nærøy i årene 1718-1727. Sammen med misjonær Jens Kildal kom von Westen til presten Randulf i Nærøy der de oppholdt seg i januar 1723. Von Westen og Kildal overleverte der opplysninger om samenes religion. På grunnlag av disse opplysningene samt sine egne erfaringer fra sitt eget prestegjeld, forfattet Randulf samme år *Nærømanuskriptet*. Dette verket har blitt blant de viktigste kildene til forståelse av samenes mytologi og de hedenske forestillinger som ennå var levende i tiden rundt von Westens og misjonens stiftelse (Steen 1954:37). Originalmanuset har gått tapt, men det finnes flere avskrifter. Det ble utgitt av Qvigstad som Kildeskrifter til den Lappiske Mythologi (Qvigstad 1903). Skriftet betegner han som en ”*Relation Anlangende Find-Lappernis, saavel i Nordlandenen og Findmarken som udi Nummedalen, Snaasen og Selboe, deris afGuderier og Sathans Dyrkelser som af Guds Naade, ved Lector udi Trundhiem Hr. Thomas von Westen og de af Hannem samme Stæder beskikkede Missionarier, af hvilke een deel ere præster, og een deel Studentere og Candidati S: S: Ministerii, Tiid effter anden ere blevne decouverede*”.

Det legges stor pålitelighet til Randulfs framstilling av den samiske religionen. Det som dessverre er mindre diskutert er hvorvidt Randulfs framstilling er representativ for von Westens og Kildals erfaringer fra det nordlige sameområdet, eller om de hovedsakelig er basert på Randulfs egne referanser i sitt eget prestegjeld og dermed fra Ytre Namdal. Adolf Steen skriver i forhold til Randulfs manuskript at det allerede den gang var en kjent sak at kristendommen blant samene sto svakere jo lenger sør de bodde. Selv om Randulf mottok opplysninger fra von Westen og Kildals misjonsreiser, og at *Nærømanuskriptet* også gjelder ”avGuderier og Sathans Dyrkelser” blant samene i Finnmark, begrenses hans kjennskap til samene til Helgeland og Namdalen (Steen 1954:38). Ettersom Randulf hadde vært sogneprest i Nærøy i 5 år mener Steen at kilden er pålitelig.

Etter hvert som Finnemisjonens arbeider gikk framover ble de samiske områdene delt inn i misjonsdistrikter. Arbeidet gikk da først ut på å oppspore samene i fjellene og fjordene. I ”owerhalden Gjælde”, som inkluderte Nærøens og Foosnæss-Sogne, var det i 1729 funnet 283 sjeler (omtrent 60 familier). At antallet steg betraktelig siden Finnemanntallet i 1886 viser igjen hvor lite kunnskap bygdefolk hadde om ”vilde lapper” (Bergsland 1995:101).

I det øvrige sørsamiske området representerer grenseeksaminasjonsprotokollene til Peter Schnitler et viktig dokumentasjonsarbeid. I den forbindelse kom Schnitler også til Namdalen. Under rettsmøtet på Harran sjette august 1742 fikk Schnitler opplysninger om den samiske bruken av de indre delene av Namdalen. Han forhørte seks samer fra dette området. Ettersom dette området ikke var bebygget av nordmenn var det bare samene som hadde greie på grenseområdet til Sverige (Schnitler 1742:148). Når det gjelder kystområdene ble disse ikke direkte berørt av grenseoppmålingen, og det ble derfor ikke dokumentert samiske forhold i de vestlige områdene.

2.2 Historiefaget og ytre Namdal

Samisk historie i dette området har senere blitt behandlet i flere historiefaglige sammenhenger. I historiker Jørn Sandnes' *Namdalens historie til år 1600* blir den samiske historien i området belyst (Sandnes 1965:384-389). Sandnes har som kjent vært aktiv i debatten rundt temaet hvorvidt samene er urfolk i Midt-Norge eller er innflytta i etterreformatorisk tid, og dette speiler også hans tolking av oldtidsfunn i Namdalen. Materiale som kan være med å belyse ei eldre samisk historie, som for eksempel østlige importgjenstander i gravmateriale og "uforklarlige" steinkonstruksjoner som i en nordnorsk kontekst trolig ville blitt sett i en samisk sammenheng, blir således ikke problematisert. I stedet blir samisk historie i *Namdalens historie til år 1600* kun et tema i et siste kapittel. Spørsmålet om eldre samisk historie i Namdalen og de kildene der faktisk Sandnes referer til, for eksempel den store konsentrasjon av *finn*-navn i Ytre Namdal, blir derfor bare hypotetiske tanker.

En helt annen posisjon inntok Knut Bergsland som var professor i finsk-ugrisk språkvitenskap. Han fokuserer på sørsamenes rettskamp for gamle bruksområder i sydligste del av sørsamisk område og hans arbeid har bestått i å fremskaffe stedsnavn- og annet språkhistorisk materiale samt historisk arkivmateriale. Ettersom arbeidene har vært konsentrert om konfliktpregede områder for reindrifta, har vestlige kystområdene også her kommet i skyggen. I en mer generell gjennomgåelse av kildemateriale i sørsamisk område påpeker imidlertid Bergsland problemet med at kildene sier lite spesielt angående samer nær Namdalskysten (Bergsland 1995).

I et hovedfagsstudie i historie fokuserer også Håkon Hermannstrand på skriftlige vitensbyrd etter samisk bosetting i Ytre Namdal. Han retter spesielt søkelys på kirkebøker fra slutten av 1700-tallet og setter spørsmålstegn om de samer som oppføres her utelukkende har vært flyttsamer knyttet til reindrift i Ytre Namdal (muntl. medd. H. Hermannstrand). Gjennom sitt studie har han frambrakt materiale som viser at samer har blitt ført i kirkeprotokoller på årstider reindriftssamer ikke tradisjonelt har oppholdt seg i området. Hermannstrand mener at dette kan vitne om ei mindre mobil og mer stedfast, kystsamisk befolkning.

I Ørnulv Vorrens utredning om den samiske reindrifta på Helgeland gjennom de siste to-tre hundre år dekker han også området i Ytre Namdal nord for Follafjorden og ut til Vikna (Vorren 1986). Ut fra svenske skattelister er reintallet på 1600-tallet i gjennomsnitt ca. 30 dyr. Han trekker dermed konklusjonen at reindrifta ikke har vært basisen for familiens økonomi (ibid:10). Han finner det dermed relevant å benytte Schnittlers inndeling av den samiske befolkningen i Nordland;

1. *Norske reindriftssamer* med reindrift som næringsgrunnlag der sommerbeitet er i Nordland og vinterbeite i Sverige.
2. *Bygdesamer* (Bøydellapper) med fiske og fangst, løsarbeid for bøndene og reinavl som næringsgrunnlag.
3. *Busamer* eller sjøsamers (Bue-finner) med jordbruk, fangst, fiske og håndverk som næringsgrunnlag og som stort sett bor blandet med den øvrige bonde og fiskerbefolkningen.
4. *Svenske reindriftsamer* med reindrift som næringsgrunnlag, sommerbeite i Nordland og vinterbeite i Sverige.

Vorren befatter seg spesielt med gruppe 1 og 2. Ved hjelp av informanter kartla han det tradisjonelle flyttemønsteret reindriftssamene hadde. Det har ikke blitt foretatt undersøkelser i Namdalen i forhold til den tredje gruppen, *busamer*. Både gruppe 2 og 3 er imidlertid interessante da de har paralleller til svenske *sockenlapper*, en sammenligning jeg skal gå nærmere inn på i kapittel 6.

Sverre Fjellheim har sett på de forskjellige typer reindrift som har blitt drevet i dette området. Han viser til problemet med den svenske ekstensive drifta som ikke var forenelig med den norske samiske bruken med små tamme flokker som ble overkjørt av store

svenske flokker. Resultatet var at den intensive bruken etter hvert kun var lokalisert til Vestre Namdal. Overgangen til ekstensiv reindrift medfører også til overgang fra nomadiserende bruk til bofasthet og pengehushold og skjedde først i de sørligste delene av sørsamisk område. I Vestre Namdal skjedde dette ikke før rundt siste verdenskrig (Vorren 1986). I reindrifftsammenheng gjør dette at området har spesielt kulturhistorisk verdi da området hadde intensiv reindrift med melkebruk til utpå 60-tallet (Fjellheim 1991).

At nettopp denne formen for reindrift har hatt så lange tradisjoner i dette området kan også være med på å stereotypisere den historiske samiske næringstilpassinga og at man derfor har vanskelig for å se for seg forstadiene til denne og andre næringsalternativer. Dette er imidlertid et problem når det gjelder hele det sørsamiske området da det i dag kun er reindrift som representerer tradisjonell samisk næring. I dag er området preget av ekstensiv reindrift og har siden 70-tallet også fått innslag av tilflytta nordsamiske reindrifftsutøvere. Dagens reindrift i Vestre Namdal reinbeitedistrikt har derfor en annen arealbruk enn den intensive reindrifta. Overgangen til ekstensiv reindrift med bruk at områder som historisk har blitt sporadisk benyttet, har derfor fått innvirkning på lokalmiljøet gjennom blant annet konflikter rundt arealinteresser (Vrålstad 1993).

I nyere historiske verk er det blitt mer naturlig å også innlemme samene i lokalhistoria. I "Nærøyfolket 1800-1929" (Hansen, R. 2000) er den samiske befolkningen tatt med i et eget kapittel. Her blir den samiske tilstedeværelsen de siste hundreår naturlig inkludert i lokalhistoria og representerer således en positiv utvikling i lokalhistoriearbeid, der samisk historie får en mer naturlig plass. Dette er imidlertid ikke tilfellet i boka *Kysten vår, Namdalskysten gjennom 10 000 år* (Herje og Alsaker 1999). I dette ellers meget grundige verk om Ytre Namdals historie utelates samisk tilstedeværelse totalt. Dette begrunnes med at det er forfatterne "briller" som ligger til grunn for valg av tema (ibid:4). At forfatterne ikke ser samisk kultur og historie gjennom sine "briller" og derfor ikke anses for å være relevant er dessverre symptomatisk. I sin gjennomgang av importgjenstander fra vest og øst, unnlater forfatterne å nevne det østlige materialet som Gjessing satte i sammenheng med mulig samisk import (Gjessing 1928). Klinga-spennen blir likevel avbildet i boka som eksempel på drakttilbehør hos menn i vikingtid (Herje og Alsaker 1999:160). I en samisk kontekst ble disse brukt av kvinner (Schanche 2000:234).

2.3 Arkeologi i Namdalen

Arkeologisk forskning går tilbake til siste halvdel av 1700-tallet, da man får de første arbeidene som omhandler kulturminner i Namdalen. Den arkeologiske forskinga i Namdalen har vært konsentrert rundt Namsen-vassdraget ettersom dalføre har blitt betraktet som en sentral ferdselsåre i midtskandinavisk sammenheng. Namsen er sentral i og med at dalføret knytter kystområdene rundt Folda med breibygdene i nederste del av vassdraget og de stor fjell- og innlandsområdene. De første vitenskapelige nedtegninger av Namdalens fornminner ble skrevet av Gerhard Schøning i 1775 (se Schøning 1910). Schøning var sammen med P.F. Suhm og J.E. Gunnerus med på å stifte Det Kongelige Norske Videnskabers selskab i Trondheim i 1760, da kalt Det Trondhjemske selskab. I regi av selskapet utførte Schøning reiser i det sønnenfjeldske og nordenfjeldske Norge. I sine reiseberetninger beskriver han naturlandskap, næringsveier og oldsaker. Schøning beskriver en rekke kulturminner for første gang. Han tegner også en del oldsaker som han blir forvist på gårdene (Berglund 1998:9).

I 1775 går hans reise til Nærøens Prestegjeld. På Schønings tid besto Namdalen prosti og fogderi av tre prestegjeld; Overhalla, Fosnes og Nærøy. Av kulturminner inneholder Schønings beskrivelser gravhauger i Namdalen, samt en del løsfunn (smykker og våpen) (Schøning 1910). Dette gir et bilde av hvordan forholdet var til det arkeologiske materialet i vitenskapen på dette tidspunktet. Schøning gjorde ingen forsøk på å sette disse oldsakene i en større sammenheng. Dette var før utviklingen av arkeologien som egen vitenskapelig disiplin. En mer systematisk orden i Selskabets Oldsakssamling skjedde først med Karl Rygh i siste halvdel av 1800-tallet (Berglund 1998:23). Når det gjelder Namdalen fortsatte fokuseringa på de monumentale gravhaugene og bautasteinene også innen 1800-tallets og tidlig 1900-talls forskning fra Vitenskapsmuseets side.

Schønings beskrivelser har blitt brukt i de senere oversiktsverker som omhandler forhistorisk materiale spesielt. I *Norske fornlevninger. En oplysende fortegnelse over Norges fortidslevninger, ældre end reformationen og henførte til hver sit sted* (Nicolaysen, 1862), finner vi en komprimert oversikt over Schønings fornminnebeskrivelser i avsnittene for Namdalskommunene. K. Rygh laget i 1879 en oversikt over de fornminner som da var kjent i Nord-Trøndelag. I denne oversikten går Rygh i gjennom de gårdsnavnene der fortidslevninger er registrert. Han viser også gjennomgående til Schønings reiseberetning

fra 1775 (Schøning 1910), men også til Nicolaysens oversikt over *Norske fornlevninger* (Nicolaysen 1862) samt reiseberetninger av I. Undset i 1873 og K. Lossius i 1877 (Rygh 1879). Verket er inndelt geografisk etter prestegjeld. Bindet er ment som et oppslagsverk for ”mænd omkring i bygderne, som ønske at yde sit bidrag til oldtidsforskningen, og for hvem det gjælder at vide, hva der er kjendt i hver enkelt bygd” (ibid:53). Verket omfatter bare førreformatorisk materiale.

Når det gjelder Namdalen har de mest omfattende vitenskapelige undersøkelser blitt foretatt i Indre Namdal. Theodor Petersen foretok utgravninger av ca. 90 gravhauger i åra 1902-1906 i den nederste delen av vassdraget. Petersens og andre utgravninger har resultert i rike funn fra yngre jernalder. Overhalla og Grong utmerker seg med en høy konsentrasjon av båtgravfunn. På denne måten har tilknytting til Sverige med Namdalen som ferdselsåre ofte blitt framheva når det gjelder Namdalen i jernalder, både i den tidlige og nyere forskning (se Marstrander 1954, Sandnes 1965, Farbregd 1979).

Ut fra det arkeologiske materialet har forskere kartlagt bebyggelsen langs kysten av Namdalen og innover landet. Ettersom mesteparten av arkeologisk forskning før krigen tok utgangspunkt i gravmateriale og andre løsfunn har dette satt sitt preg på tolkingene. Kartlegging av bosetting har tatt utgangspunkt i gravhauger og gravrøyser. Et unntak er stedsnavn, som er en kildegruppe som har blitt betraktet som meget sentral i enkelte verker (se Sandnes 1965, Marstrander 1954). Når det gjelder Ytre Namdal får dette området oppmerksomhet når det gjelder vikingtid og tida etter denne. Dette har igjen sammenheng med at det er først da at gravmaterialet blir sammenlignbart og endog ”overgår” de indre bygdene i Namdalen. Når det gjelder Vikna tyder både gårdsnavn og oldfunn på at gården som bosetingsenhet kan være senere her enn i andre deler av Trøndelag (Sandnes 1965:117-118). De sentrale gårdene har ofte *-stad*-navn som tradisjonelt henføres til vikingtid.

Ut fra ei slik kartlegging av gravmateriale gir også Herje og Alsaker (1999) inntrykket av stor økonomisk utvikling i vikingtid, ut fra at det er i den perioden at vi får det rikeste arkeologiske materialet i kystområdet. Blant gravene er det noen hauger som skiller seg ut med hensyn til størrelse og rikdom og som derfor betegnes som høvdinggraver. Et av indisiene på en slik sosial elite er spesielle importvarer i gravmaterialet. Selv om

Herlaugshaugen ikke fikk like stor oppmerksomhet som båtgravene i Sør-Norge, står Herlaugshaugen fra vikingtid på Leka som en av de mest monumentale kulturminner i Ytre Namdal. Første kjente inngrep i haugen skjedde i 1775 av "Nærøyske kompani" under ledelse av Løytnant Lehn. Etter dette har flere utgravinger blitt gjort (Herje og Alsaker 1999).

I *Norges bebyggelse* gir Sverre Marstrander (1954) en oversikt over forhistorisk materiale i Trøndelag. Marstrander trekker også fram det rike gravmaterialet fra Namdalen i vikingtid og viser til de sagnomspunne sjøkonger på Nærøy. Gjennom gravmateriale framlegger Marstrander det kontaktnett importvarene representerer. En stor del av dette materialet består av irske og angelsaksiske varer der det irske er dominerende og settes i forbindelse med røvertokter og senere handelsaktivitet (Marstrander 1954:129-132). En annen funngruppe representerer importvarer fra øst. Av disse nevner Marstrander skattefunnene og gir disse stor betydning. Det er i alt 18 skattefunn innen trøndersk område. De fordeler seg langs kysten hvor de følger den gamle kystleia; Hemnskjel, Ørlandet, Nærøy, og de finns langs innfartsveiene fra øst og deres forbindelse til kysten; Stjørdal, Verdal, Namdalseid. En vesentlig del av depotmaterialet består av mynter, smykker, barrer hakke- og bruddsølv som ikke finnes i det samtidige gravmaterialet i Trøndelag (ibid:132-134).

Marstrander nevner ikke i sin gjennomgang av fortidsminner det øvrige østlige materialet i Trøndersk gravmateriale som tidligere hadde blitt behandlet av Gutorm Gjessing (1928, 1939). Fra Namdalen trekker Gjessing ut spesielt to funn fra Kjøsøya, Vikna (T.5432), funnet i 1898 og Klinga, Namsos (T.10655) funnet i 1918. I disse inngår en type ringspenner som i Nord-Norge ofte blir knyttet til samiske gravfunn (Gjessing 1928, Sandnes 1965, Schanche 2000). I denne forbindelse nevner Gjessing (1928) også et funn fra Inderøy med tre korsformede hengesmykker, en bronsering med fem bronseblikk av form som avskårne triangler og rester av lignende (Gjessing 1928:36). Tilsvarende gjenstander kjennes fra de store samiske offerplassene i Nord-Sverige (Zachrisson 1984), og til dels i samiske graver. Etnisk klassifisering av denne type materiale har altså vært diskutert i andre samiske områder og om hvorvidt de østlige smykkene i Midt-Norge kan knyttes til samisk fortidig tilstedeværelse skal jeg komme tilbake til i senere kapitler.

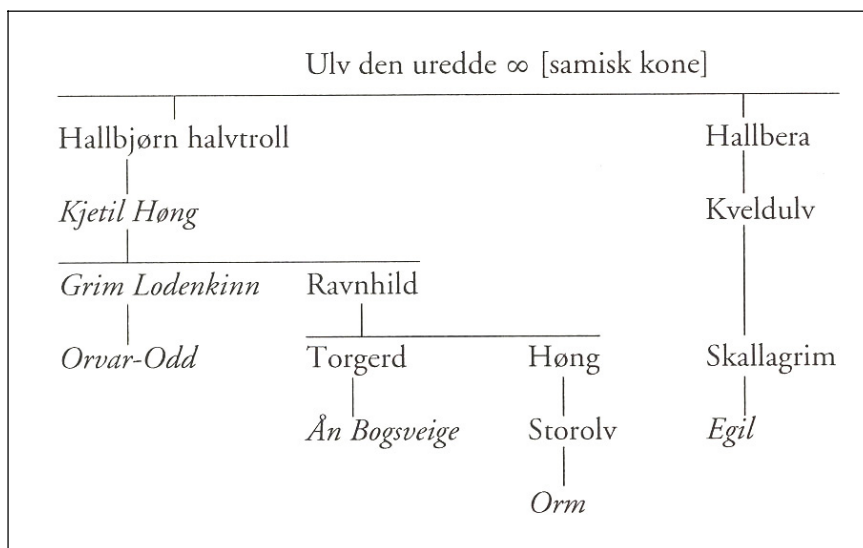

Figur 3. Korsformede hengesmykker og bronseblikk fra Værdal, Inderøy (etter Gjessing 1928).

På grunn av Namdalens rike gravmateriale fra yngre jernalder har fokuseringa på denne perioden fortsatt innen den arkeologiske forskningstradisjon i Midt-Norge. Et eksempel på dette er Oddmund Farbregds analyser av maktkonsentrasjonen i Namdalen, og om forskyvinga av denne i overgangen mellom eldre og yngre jernalder (Farbregd 1979). I dette arbeidet tar han utgangspunkt i de store gravhaugene i nedre del av Namsen-vassdraget som dateres til yngre jernalder. Farbregd ser for seg en nær kontakt mellom dette området og over til Sverige. Dette kan tydes dit hen at det er ressurser og kontakter i de indre områdene av Namdalen og østover som gir maktgrunnlaget i denne perioden. Ut fra gravmateriale fra jernalder antas det derfor at maktsentret i Namdalen forflyttes i vikingtid fra Indre Namdal til kystområdet i Ytre Namdal (Farbregd 1979, Sandnes 1965). Denne økonomiske og demografiske oppblomstringa i Ytre Namdal i vikingtid knyttes også gjerne til sagamaterialet der *Rafnista* i Nærøy utmerker seg som sete for naumdøljarlene (se Pálsson 2002).

De fleste som i forskningssammenheng har håndtert Namdalsk forhistorie og historie kommer ikke utenom at det også knyttes en del sagamateriale til Namdalen. Selv om sjøkongene i Njardøy, rafnistamennene og naumdøljarlene trolig for en stor del er rent sagnhistoriske skikkelser, legger mange dette til grunn for at Namdalen har hatt et sentralt område i eldre tid. Av interesse er at gjennom disse sagaene knyttes flere framstående islandske landnåmsmenn til Ytre Namdal, nemlig til *Njardøy*, Nærøya og gården *Rafnista*, Ramstad (Sandnes 1965). Ramsta-sagaene er såkalte *fornaldersagaer*. Disse anses ikke å ha like historisk relevans som *ættesagaer*. Det er likevel av interesse at i *Kjetil Høngs saga* er hovedpersonen Kjetil Høng sønn av Hallbjørn halvtroll. Tilnavnet *halvtroll* er uttrykk

som ble brukt om en som hadde norsk far og samisk mor (Pálsson 2002). Også andre giftemål mellom lokale menn og samiske kvinner blir omtalt.

Figur 4. Kjetil Høngs slektstavle (etter Pálsson 2002).

Det mest omfattende arkeologiske prosjektet i ytre Namdal de siste tiåra er undersøkelsene rundt marknadsplassen på Nærøya i Nærøy kommune. Prosjektet hadde som mål å kartlegge handelsaktiviteten på Nærøya, og dermed også dens rolle som handelssentrum i Ytre Namdal. Etersom skriftlige kilder først omtaler Nærøymartnaden først på 1700-tallet og fram til dens opphør i 1877 var det stor interesse for hva arkeologiske kilder kunne si. I forbindelse med markedsplassen ble det derfor gjort flere undersøkelser. Undersøkelsene har hovedsaklig vært marinarkeologisk, men det er også gravd kulturlag på land. "Nærøysprosjektet" var et samarbeidsprosjekt mellom flere statlige instanser og lokale aktører for å kartlegge tidligere aktivitet på øya. Kystmuseet, Woxeng Samlinger startet kartlegginga av havbunnen i 1983, senere ble også Vitenskapsmuseet i Trondheim med. To hovedfagoppgaver i arkeologi var også tilknyttet prosjektet. Ut fra funnmaterialet kunne man konkludere med at handelsaktiviteten på Nærøya kan trekkes tilbake til slutten av 1500-tallet (Nymoen 1994, Herje og Alsaker 1999, Følstad 2000). På denne måten blir Nærøya sammenlignet med andre sentrumdannelser langs norskekysten. Ingen av de arbeidene som har vært tilknyttet dette prosjektet har imidlertid innlemmet handel med samer på Nærøya. Dette til tross for at Nærøya sees i forbindelse med det varebyttet som har vært mellom innland og kystbygdene i Namdalen. Med dette føyer resultatene i dette prosjektet seg til lignende arkeologiske prosjekter der handel og varebytte med samer ikke

anses som vesentlig i utviklinga av handel og sentrumsdannelser langs norskekysten (Hesjedal 2000:237, se f.eks. Berglund 1995).

Et annet større prosjekt i senere tid er de arkeologiske undersøkingene i 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Her var en av alternativene Lauvøya i Vikna. Undersøkelsesområdet omfattet den nordøstlige halvdel av Lauvøya og 18 km av ledningstraseen på tvers av kommunen. Det var på undersøkelsestidspunktet ikke tidligere blitt foretatt arkeologiske utgravinger i Vikna. I undersøkelsen ble det foretatt systematisk prøvestikking i de områdene som samsvarte i høyde over havet til steinalders kystlinje. Undersøkelsen resulterte dermed med fokus hovedsakelig på steinalderlokaliteter. Langs skipsleia ble det også registrert en rekke jernalders gravrøysar. Det ble også gjort vegetasjonshistoriske undersøkelser (Søborg 1988). Når det gjelder samiske kulturminner ble dette ikke undersøkt utover registrering av at reindriftssamer i seinere tid har brukt området som vinterbeite og dermed har hatt midlertidige oppholdssteder i hellere og lignende (op.cit).

De arkeologiske arbeidene i Namdalen har nesten ikke berørt temaet samisk tilstedeværelse i forhistorisk tid. En årsak til dette kan være at samer i sør var et ikke-tema i arkeologien fram til 1970-tallet (Hesjedal 2000). Selv om sørsamisk forhistorie ble aktuell i svenske arbeider (se Zachrisson 1976, 1984, 1997) fra midten av 1970-tallet, har det vært nærmest totalt fraværende i vestlig midtnorsk arkeologi. De sørligste sørsameområdene har de siste tiåra fått et større fokus i forbindelse med debatten og rettstvister om fortidig samisk tilstedeværelse. Forsking rundt samisk tilstedeværelse i arkeologiske kilder (Zachrisson 1997, Bergstøl 2004), historiske kilder (Bergsland 1995) og sagamaterialet (Mundal 1996) med fokus på indre områder helt ned mot Østlandet, er ei bra utvikling for sørsamisk historiarbeid. Ei slik satsing har imidlertid ført til at sørsamiske kystområder enda mer har blitt et arkeologisk og historisk skyggeland. Dette er et ikke lite paradoks i og med at det nettopp er i det namdalske kystområde at de mest benyttede religionshistoriske kildene har sitt utspring. Disse kildene blir også brukt i nordnorsk arkeologi, der kildematerialet blir mer eller mindre kritisk overført til en nordsamisk kontekst. Dette har sammenheng med at von Westens materiale var utgangspunkt for nedtegnelsene til en rekke andre misjonærer (se Skanke, Kildal, Solander,

Forbus og Sinenius) og beskrivelsene av sørsamiske forhold har dermed blitt overført til, og blitt gjeldene for andre områder (Rydving 1993:40).

2.4 Kulturminnevern og kartlegging av samiske kulturminner

Kartlegging av samisk kultur og historisk tilstedeværelse i Ytre Namdal skjedde i første omgang som følge av privat engasjement. Spesielt har arbeidet til P. Jæger-Leirvik hatt stor betydning. Han samlet inn et stort samisk kulturhistorisk materiale fra Namdalen. Noe av materialet har blitt publisert (se Jæger-Leirvik 1964), mens størstedelen av det innsamlede materialet i dag bare finnes privat. Jæger-Leirvik utførte først og fremst en del intervjuer av eldre samer på 60-tallet. Hans dokumentasjons- og informantmateriale utgjør således starten på en dokumentasjonsaktivitet som har preget sørsamisk kulturminnevern. Tidspunktet for hans arbeide gjør også at materialet er unikt, da mye av det som dokumenteres trolig ellers ville ha gått tapt.

I forbindelse med utviklingen av Økonomisk Kartverk ble det i alle kommunene i Ytre Namdal foretatt registreringer av kulturminner. Dette var kulturminner eldre enn reformasjonen (1537) samt samiske kulturminner eldre enn 100 år. Kulturminnene i Nærøy kommune ble systematisk kartlagt i 1979 og 1982, og Vikna i 1979 og 1981. Utgangspunktet for denne kartleggingen var det forhistoriske materialet som hadde kommet inn til museum i årenes løp. Selv om arbeidet skulle skje systematiske var det klart at undersøkelsene ikke kunne bli fullt dekkende (Binns 1981:7). Etersom kartleggingen foregikk i årene rett etter at Kulturminneloven av 1978 hadde gitt samiske kulturminner eldre enn 100 år automatisk vernestatus, er det samiske materialet påfallende underrepresentert i disse rapportene. I forbindelse med ØK-registreringene i Nærøy ble det registrert to samiske lokaliteter; en boplass (ut fra lokalitetsnavn Finnheimen) (Askeladden lok.nr.36223) og ei samisk urgrav (Askeladden lok.nr.55981). I Vikna ble ingen lokaliteter registrert som samiske.

I forbindelse med implementeringen av Kulturminneloven av 1978 der samiske kulturminner eldre enn 100 år ble automatisk freda, ble ansvaret lagt til Tromsø Museum, men Saemien Sijte, Snåsa fikk etter hvert forvaltingsansvaret for de samiske kulturminnene i sørsamisk området. For å utvikle et sørsamisk kulturminnevern satset Saemien Sijte på lokal kunnskap og kulturell kompetanse. I 1984 fikk Saemien Sijte midler til å

gjennomføre kulturminneregistreringsprosjekter i de forskjellige reinbeitedistriktene med i hovedsak reindriftsutøvere som registratorer. Hovedideen var å ”mobilisere det sørsamiske samfunnet sjøl i meningsfylt egenaktivitet omkring egen lokalhistorie og kultur” (Fjellheim 1990:46). Enkelt personer i hvert i de forskjellige områdene fikk på den måten hovedansvar som registratorer og sto for registrering og innsamling av kulturhistorisk materiale fra sitt område. I Vestre Namdal har Albert Jåma hatt en slik posisjon, og med sin lokalkunnskap har han bidratt til at området i dag synes å være godt dokumentert ut fra de formål prosjektet hadde. I tillegg til registrering av fysiske samiske kulturminner har Jåma også foretatt en rekke informantintervjuer av både samisk og ikke-samisk lokalbefolkning og på den måten dokumentert mye muntlig tradisjon omkring samisk bruk av området. Jåmas arbeid og lokalkunnskap har derfor vært til stor hjelp for meg i forbindelse med mitt arbeid med denne oppgaven.

Utgangspunktet for ei slik lokal satsing på 80-tallet var å dokumentere kunnskapen omkring samisk områdeutnyttelse som det fortsatt var tradisjon på. Dette hadde igjen rot i at man antok at den samiske livsformen som kilder vitner om fra 1500-tallet av, var representert gjennom kulturminnene i de områdene man hadde hatt intensiv reindrift fram til overgangen 1900-1950. I Vestre Namdal vil dette si 400-500 år etter den antatte starten av tradisjonell reindrift (Fjellheim:1990:42). Av økonomiske årsaker ble rapportene fra bare to distrikter trykt og utgitt, men det innsamlede materialet fra de ulike sørsamiske områdene utgjør i dag grunnlaget for Sametinget, Miljø- og kulturvernaveidings kulturminnearkiv på Snåsa som har forvaltningsansvaret for samiske kulturminner.

Av de få sørsamiske kulturminnene som har blitt vitenskapelig undersøkt i dette området er ei urgrav i Skjolden, Nærøy kommune. Den ble først registrert i 1979 av Oddmund Farbregd og senere undersøkt av Lars Stenvik og Sverre Fjellheim i 1983. Urgrava besto av to trekister under en steinblokk. Det finnes lokal tradisjon på hvem som skal ha vært gravlagt her (Askeladden lok.nr.55981). Det ble derfor ikke utført nærmere datering av grava. Dette kulturminnet fikk stor oppmerksomhet i pressen.

I 1992 ble kulturminneloven endret dit hen at kulturminner nå blir definert som ”alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg hendelser, tro eller tradisjon til (Schanche 1994:30-31). Dette innebærer også steder uten

fysiske menneskeskapte spor som for eksempel hellige fjell og sjøer. Innspill fra samiske miljøer har derfor bidratt til en redefinering av kulturminnebegrepet (Schanche 1994:30). Det utvidede kulturminnebegrepet har også ført til at synet på hele kulturlandskapet har endret seg. Ved å inkludere immaterielle kulturminner i begrepet utfordrer man dermed det tradisjonelle kulturlandskapsbegrepet som nærmest har vært synonymt med bondelandskap, dvs. åker og eng (Hesjedal 2000:238).

En utvidet definering av kulturminner og kulturlandskap får spesielt følger i sørsamisk område der *saajvevaerieh*, helligfjell eller arvefjell, har en sentral posisjon. De sørsamiske arvefjellene i indre områder øst for Namsen har blitt trukket fram av flere forskere (Bergsland 1985, Fjellheim 1995). At disse er godt dokumentert har sammenheng med at opplysninger om disse ble framlagt for Schnitler i forbindelse med grenseeksaminasjoner 1742-1745. Som tidligere nevnt omfattet ikke Schnitlers arbeid de vestlige områdene i Namdalen. Det betyr imidlertid ikke at det ikke er tilsvarende fjell i vestlige områder. I presten Randulfs beskrivelse av samenes religion i Nærømanuskriptet, 1722 (Qvigstad 1903), sier han at det i hvert prestegjeld og fogderi i Norge, både innland og ved sjøen, er noen fjell som samer holder for hellig og kaller dem *Saivo*. I *Trundhiems Stift* nevner han *Naupen*, *Schiolden* (Skjolden i Nærøy), *Lechmøen* (Lekamøya i Leka), *Harchilden*, *Heilshornet* (Heilhornet i Bindal), *Torghatten*, *Alstadhaugs Tinder*, *Biarchon* og *Leiron* (ibid:43). Vi ser at tre av disse ligger i det gamle Nærø prestegjeld og dermed innenfor Randulfs eget prestegjeld (se fig. 2, kap 2.1). Senere verker som har tatt for seg temaet *saajvevaerieh* i sørsamisk område har ikke tatt med disse fjellene i vestlig området (se Bergsland 1985). I Bergslands kartlegging av slike fjell viser han kun tilbake til de navn von Westen og Kildal nedtegnet på sine avhør av samer. Omfanget av at slike kulturminner har blitt innlemmet i kulturminnelovens definering av automatisk freda kulturminner har fått lite eller ingen følger når det gjelder selve vernet av kulturminnet. Fokusering på denne problematikken har imidlertid ført til større oppmerksomhet rundt samisk kulturs forankring i disse områdene, spesielt i de østlige områdene.

I 1993 vedtok Miljøverndepartementet at Samisk Kulturminneråd skulle opprettes som myndighetsorgan og distriktsapparat for det samiske kulturminnevernet. I sørsamisk område var dette, tillegg til myndighetsoverføring, et skritt videre på arbeidet man hadde startet 10 år tidligere, med å dokumentere samisk historisk bruk av området. Etter at

Sametinget og Samisk kulturminneråd ble myndighetsorgan ble det ikke lenger ressurser til tilsvarende registreringsarbeid som hadde blitt foretatt på 80-tallet i sørsamisk område. De registreringer som har blitt foretatt på 90-tallet og fram til i dag er derfor knyttet til mindre regulerings og områdeplaner. Det er heller ikke gjort større forsøk på å utvide det sørsamiske kulturminnebegrepet.

Kulturminnearbeidet i sørsamisk område har ført til en god oversikt over det sørsamiske samfunn slik det utga seg de siste århundre og særlig i de indre områdene. Problemet med denne type arbeid er at man ikke har hatt øye for det som avviker fra det stereotypiske bildet som både forskere og samene selv har på samiske kultur. På den måten mister man muligheten til å vurdere andre kulturelementer som har vært tilstede i forbindelse med andre næringstilpassinger og eldre tidsepoker. Det skal likevel påpekes at i de siste åra har denne tendensen begynt å snu og det samiske kulturminnevernet har begynt å ta kystområdene mer i betraktning. Et eksempel på dette er Sametingets reaksjon på planene om vindmøllepark på Vikna. Her var Sametinget åpen for at tiltaket kunne berøre et til nå utforsket samisk kulturlandskap og det ble i den forbindelse foretatt en konsekvensutredning. I denne og i seinere uttalelser fra Sametinget blir både steinsettingen på Håven på Vikna og andre steingjerder satt i forbindelse med tidligere samisk aktivitet som henholdsvis offerplass og ledegjerder for rein. I tillegg blir også stedsnavn tilknytt *finn* nevnt som mulig kilde på samisk tilstedeværelse (se Granefjell 2000).

Det arkeologiske materialet i Ytre Namdal har blitt brukt som grunnlag for utredninger med hovedvekt på andre samiske områder. Eksempel på dette er Audhild Schanches doktorgradsstudie av de samiske urbegravelsene (Schanche 2000). I motsetning til nordlige områder hevder Schanche at sør for Salten er så å si alle gravene fra innlandet (ibid:162). På basis av samisk kulturminnedatabase finnes slike graver i ytre Namdal, i følge Schanche, bare i Nærøy, der det er fire graver registrert. Selv om en del urgraver er udokumentert (av forskjellig årsaker) har ingen andre trønderske kommuner i Schanches framstilling tilsvarende antall. På bakgrunn av dette materialet er denne gravtypen i følge Schanche yngre i sørsamisk område enn nordlige områder, og gravskikken blir her brukt til 1700-tallet. Det er ikke gjort noen ¹⁴C-dateringer av gravmaterialet fra området. Etter hvert knyttes også flatmarksgraver, gjerne i forbindelse med flytteleier, til denne næringstilpassinga før kirkegårdsbegravelser blir enerådende. På denne måten er dette med

på å innsnevre muligheten til å se andre gravtyper, som for eksempel kystrøyser, i forbindelse med sørsamisk område. Ettersom Schanche også innsnevrer urgravskikken til å ha vært gjeldende i sørsamisk område bare fra 1500-1700-tallet, er dette også med på underbygge teorien om at det ikke finnes eldre spor etter samer i dette området eldre enn 1500-tallet.

Som jeg vist, har samisk historie i Ytre Namdal etter hvert blitt innlemmet i vitenskaplige problemstillinger. Dette gjelder imidlertid primært fag som historie, religionshistorie, kunsthistorie og språkvitenskap. Fra 1500-tallet og framover finnes det derfor en god del opplysninger om samene i Namdalen (Nissen 1930, Løøv 1983). Det forhold at det fag som kunne ha kastet lys over en eventuell eldre tilstedeværelse har vært ensidig norsk/norrønt fokusert, får derfor store konsekvenser. Den samiske forhistoria er dermed et forskingsfelt som står åpent og som ikke er forsøkt dekket siden Schønning la grunnlaget for å belyse Namdalsk forhistorie.

3.0 Materiell kultur og etnisitet – ei teoretisk drøfting av arkeologiske tilnærminger

I dette kapitlet vil jeg se på teorier om etnisitet og hvordan dette kan være relevant i et fag som arkeologi, en vitenskap som tar utgangspunkt i de materielle levninger av fortidige samfunn. Er etnisitet et universelt fenomen - dvs. har alle mennesker en etnisk tilhørighet? Er etnisitet alltid sosialt betinget? Og kan materiell kultur si noe objektivt om fortidige menneskers subjektive følelse av felleskap? Dette er noen få spørsmål som kan reises i forhold til etnisitet og arkeologi. Temaet har hatt ulik fokus til forskjellig tid i den arkeologiske disiplinens utvikling. Else Johansen Kleppe (1985:75) skiller mellom tre ulike etnisitetsbegrep; ett politisk, som er et redskap i politiske/juridiske situasjoner, et arkeologisk, som tar utgangspunkt i en tradisjonell arkeologisk oppfatning av fortidige befolkningsgrupper, betegnet med uttrykk som kulturer, kulturgrupper, komplekser osv. og et sosialantropologisk som teoretisk baserer seg på Barths definisjon av etnisitet som en sosial konstruksjon og ser konstituering av etniske grupper som en organisering av interaksjon mellom grupper. Denne inndelingen er selvsagt problematisk – og benevnelsen ”arkeologisk” på en av dem blir alt for snever ettersom dette tradisjonelle synet på etnisitet (som avgrenset, homogent og objektivt definerbart) hadde stor oppslutning i en rekke disipliner, antropologi inkludert. Vi kan kanskje heller si at Kleppes inndeling viser at etnisitetsbegrepet er gitt forskjellig meningsinnhold og er knyttet til forskjellige forskningshistoriske perioder og samfunnsteori, til dels uavhengig av disipliner.

Ser vi kort og skissemessig på arkeologien, så kan vi innenfor denne identifisere minst tre ulike ”faser” i oppfatningen av etnisitet. Det Kleppe omtaler som det ”arkeologiske” etnisitetsbegrepet ble en nærmest implisitt del av kulturarkeologien, spesielt i første del av 1900-tallet. Her ble utskilte grupper av materiell kultur ofte direkte tilknyttet spesielle folk eller *raser*. Ettersom dette paradigmet etter hvert kom til å bli assosiert med Tysklands nazistiske og rasistiske politikk i forkant og under andre verdenskrig, førte dette til at det tradisjonelle paradigmet kom i vanry og at etnisitetstemaet i etterkrigstida ble mer eller mindre tabubelagt. Denne distanseringen mellom materiell kultur og etniske grupper ble gitt en ny vitenskapelig legitimering gjennom ny-arkeologien på 1960-tallet. Arkeologien i det nye paradigmet skulle være en verdinøytral objektiv vitenskap med forskningsresultater basert på et positivistisk vitenskapsideal. Fokusering på økologisk-funksjonelle modeller

medførte at temaer som etnisitet, nasjonalisme og multikulturalisme ble ansett som ”normative” og verdiladete størrelser og dermed ikke aktuelle forskingsobjekter. Dessuten kunne arkeologien brukes av ulike grupper som politisk redskap for å oppnå rettigheter, noe som ikke var forenelig med ny-arkeologiens prinsipp om objektivitet og verdinøytralitet (Jones 1997).

Et nytt vendepunkt kom med den postprosessuelle arkeologiens kritikk av ny-arkeologien. På ny ble etnisitet ansett som relevant i forhold til arkeologisk materiale. Denne nye interessen hadde rot i sosialantropologien. Flere arkeologer tok teoretisk utgangspunkt i antropologen Fredrik Barths arbeid, *Ethnic groups and Boundaries* (særlig hans introduksjonsartikkel i: Barth 1969). Barth ga nye perspektiver på hvordan etnisitet kunne forstås som et relasjonelt fenomen og som en form for sosial organisering av interaksjon, og følgelig ikke var et manifest av selve kulturen. Med dette ble etnisitetens ”stabile” og isolerte karakter betvilt, og den framsto mer som et grensefenomen i møte med andre folk og kulturer.

Jeg skal her fokusere på hvordan den arkeologiske disiplin, med rot i det tradisjonelle kulturbegrepet, har tatt til seg det sosialantropologiske etnisitetsbegrepet. Det har blant annet fått store konsekvenser for arkeologiens rolle i dagsaktuelle samfunnsdebatter og gitt en større bevisstgjøring i forhold til arkeologiens politiske rolle. Ettersom dette har blitt sentralt i blant annet synet på samisk etnisitet skal jeg se på hvordan etnisitetsdebatten har påvirket arkeologisk vitenskap og se behandling av etnisitet i forhold til materiell kultur i lys av denne utviklinga.

3.1 Kulturarkeologien og kulturbegrepet

Etnisitetsbegrepet i arkeologien har sin bakgrunn i kulturarkeologiens kulturbegrep – et kulturbegrep som tidligere ble delt av en rekke disipliner. Ifølge Bruce Trigger (1989) skjedde det en viktig og til dels materialdeterminert endring i arkeologenes fokus rundt 1890-1900. Etter at man tidligere hadde vært mest opptatt av å klassifisere arkeologisk materiale i forskjellige tidsepoker, fikk 1900-tallets kulturarkeologi også øynene opp for de store regionale forskjeller i materialet. De klassifiserte gjenstandsgruppene ble benevnt som arkeologiske *kulturer*, et begrep som først noe seinere ble gitt en presis definisjon av

Vere Gordon Childe. Med utgangspunkt i dette kunne man avgrense de forskjellige kulturelle gruppene geografisk og historisk. Modellen som lå til grunn for denne tankegangen var kulturkretslæren, som ble utviklet innenfor geografi og etnologi. I henhold til denne vil kulturer avspeiles i geografiske avgrensede "kretser" av materiell kultur, språk og skikker. Dette paradigmet uttrykket dermed en nær sammenheng mellom språk, materiell kultur og folk (Olsen & Kobylinski 1991, Jones 1997).

De arkeologiske kulturene var også nært forbundet med datidens inndeling i *raser*. De kulturelle forskjellene som kunne spores var i siste instans et produkt av biologiske forskjeller mellom folkegrupper (se Gustavsson 1901, Brøgger 1925). Kulturarkeologiens syn på etniske grupper som biologisk og kulturelt avgrensede enheter hadde rot i samtidas tankegods som var preget av nasjonalisme, raseteorier, evolusjonisme – og diffusjonisme (Trigger 1989, Brattli 1993). Ut over noen få innovative "kjerner", ble kulturer i utgangspunktet oppfattet som statiske og endringer i det arkeologiske materialet måtte følgelig forklares ut fra spredning av ideer eller (helst) folkeforflyttinger. Ettersom arkeologiske materielle kulturer kunne knyttes til forskjellige etniske folkegrupper, måtte omfattende endringer i materialet bety at ei folkegruppe ble erstattet av ei ny gruppe (Olsen & Kobylinski 1991).

I etterkrigstidas arkeologi er ei slik tolking av etniske grupper ut fra arkeologisk materiale oftest knyttet til den nasjonalistiske "bosetningsarkeologien" som vokste opp rundt Gustav Kossina i første del av 1900-tallet. Kossina oppfattet arkeologien som en nasjonalistisk vitenskap, og hevdet at materielle "kulturer" måtte knyttes til forskjellige folkeraser. I likhet med samtidas kulturarkeologer hevdet Kossina at kulturkontinuitet også indikerte etnisk kontinuitet. Ei slik tolking av arkeologiske kulturer har siden gjerne blitt kalt "Kossina syndromet" (Werbart 2002). Kossinas nasjonalistiske kulturarkeologi fikk sterk fotfeste i mellomkrigstidas vitenskap. Spesielt i tysk arkeologi, men langt fra bare her, var kossina-syndromet framtreddende med ei meget sterk fokusering rundt evolusjonistiske raseteorier. Den tyske arkeologien glorifiserte de nordiske folk og deres språk samt forklarte europeisk "dominans" med etniske stereotyper knyttet til folkekarakter (handlekraft, styrke, djervhet etc.) (Childe 1926, Werbart 2002).

Etterkrigstidas arkeologi distanserte seg i teorien fra det nasjonalistiske og til dels rasistiske stempelen som den kulturelt og etnisk fikserte bosetningsarkeologien hadde fått. Men til tross for dette fortsatte man å klassifisere arkeologisk materiale ut fra tidligere definerte arkeologiske kulturer. Forskjellen fra tidligere forskning var at man ikke lenger, eller i like stor grad, sammenstilte kultur og raser/ etniske grupper (jf. Childe 1951). Childe, som på 1930-tallet tok avstand fra synet på at materielle kulturer reflekterte folk eller etniske grupper, fortsatte imidlertid å definere seg selv som diffusjonist. Det vil si at han tok utgangspunkt i det arkeologiske materialet og forsøkte å avgrense disse til arkeologiske kulturer, med det mål å spore opp en opprinnelige protokultur. I tillegg til å anta at spredning av arkeologiske kulturer betyr spredning av folk, vurderte han også de økologiske omgivelsenes innflytelse på de mønstre man så i det empiriske materialet. Selv om kulturene i utgangspunktet er statiske ville de endre seg når folk forflyttet seg til områder der naturforholdene fordret eller fremmet ny teknologi. Kulturer ville på den måten tilpasse seg de ytre faktorene, og dette kom til uttrykk gjennom materiell kultur. Indre samfunnsstrukturer og ideologi spilte også en rolle i disse prosessene og europeiske samfunn (fra bronsealderen av) hadde et fortrinn ved å ha en fleksibel ideologisk overbygning som ga rom for teknologisk og økonomisk utvikling (Childe 1951, Gjessing 1951, Trigger 1989, Olsen 1997). Denne endringen hos forskere som Childe etter krigen, viser en ny tendens der man vendte seg vekk fra muligheten til å spore homogene folkeraser i det arkeologiske materialet. Dette var også resultat av nye teoretiske vinklinger som for eksempel historisk-materialistisk syn på arkeologi (Werbart 2002). Selv om spørsmålene rundt etniske gruppers tilknytning til tidligere definerte kulturer fikk innpass i enkelte arkeologiske retninger, ble det med etterkrigstidas fordømmelse av nasjonalistisk politisk vitenskap ei dreining vekk fra denne type problemstillinger og emnet ble i betydelig grad tabubelagt.

3.2 Ny-arkeologi

Den tendens vi finner til fokusering på økologiske modeller som vi finner hos arkeologer som Graham Clark og Childe (her hjemme også hos Brøgger og Gjessing), ble ytterligere forsterket i ny-arkeologien på 60-70-tallet. Dermed ble fokuset dreiet mye vekk fra debatten rundt etnisitet og kulturgrupper. Det nye paradigmet hadde et logisk positivistisk vitenskapsideal og arkeologien ble ut fra det ansett som en verdinøytral og objektiv vitenskap. Etter hvert som denne vitenskaplige retningen vant hegemoni i forhold til

kulturarkeologien (i USA, Storbritannia og etter hvert Skandinavia), ble temaet etnisitet mer og mer upopulært og økologisk funksjonalisme preget i hovedsak det nye paradigmet (Olsen & Kobylinski 1991:10, Jones 1997:26). Her ble kultur tolket som systemer der sosiale prosesser og kulturell evolusjon fikk funksjonalistiske forklaringer. Fortidige samfunn hadde en iboende fornuft der målet var å holde samfunnet i økologisk likevekt. Kultur ble dermed det verktøy som vedlikeholdt denne likevekten (Steward 1955, Plog 1975, Rappaport 1979, Shanks & Tilley 1987).

Mens tradisjonell arkeologi hadde konsentrert seg om å spore forhistoriske kulturer og deres utbredelse, fikk man med ny-arkeologien et større fokus på *hvordan* og *hvorfor* kulturelle endringer skjedde. På denne måten fikk man et sterkere fokus på teknologiske og økonomiske sider ved materiell kultur (Binford 1962). Ettersom kulturelle ytringer var følger av økologiske tilpassinger og at etnisitet ble ansett som en immaterielt og ikke-kvantifiserbar verdi, ble følgelig temaet irrelevant i forskninga. Man mente med andre ord at man ikke kunne lese temaer som etnisitet ut fra det empiriske materialet, også fordi de mønstre man så var resultat av andre og økologisk funksjonelle faktorer. Unntaket var innen historisk arkeologi der man hadde historiske referanser til spesielle etniske grupper og at man dermed kunne sette etniske merkelapper ved artefaktene (McGuire 1982).

Kulturers immaterielle trekk og normative dimensjon ble oversett i nyarkeologiens analyser av de funksjonelle sidene ved kultur. Et unntak var spørsmål rundt *stil*. Et særtrekk ved ny-arkeologien ble dermed skillet som ble påpekt mellom det arkeologiske materialets stil og funksjon. Dette hadde sammenheng med Bindfords kategorisering av materiell kultur som *teknomiske*, *sosio-tekniske* og *ideo-tekniske* gjenstander (Binford 1962). I dette lå det klart et potensiale for også å kunne fokusere på forhold som etnisitet gjennom identifisering av for eksempel ideo-tekniske gjenstander. Når dette potensialet ikke ble realisert (før på slutten av 1970-tallet, se bl.a. Wobst 1977) har det trolig sammenheng dels med den negative holdningen til ”idealistiske” og normative tilnærminger generelt, og dels med den mer pragmatiske antagelsen av at andelen av bevarte ideo-tekniske gjenstander ville være forsvinnende liten. Gjennom dette skillet vanskeliggjør dessuten Binford muligheten at gjenstander både kan ha en praktisk og symbolsk verdi. Når enkelte nyarkeologer fra slutten av 1970-tallet begynte å relatere stil til identitet (for eksempel som forklaring på stilistisk kontinuitet), ble dette sett som et

”isokrestisk” og *passivt* produkt av etnisitet. Ettersom stil var et resultat av intern utvikling og genererte tradisjonsoverføringer innenfor avgrensede grupper, gjenspeilet den forskjellig etnisk tilhørighet – men uten at dette var et bevisst innskrevet budskap i gjenstandene (Sackett 1977). Likevel åpnet man med dette muligheten for at gjenstander kunne være dualistiske, dvs. både å ha en praktisk funksjonell og en stilistisk side.

3.3 Etnisitet – ny relevans i antropologi

Det store skillet innen kulturhistoriske vitenskapers håndtering av etnisitet kom innen sosialantropologi på slutten av 60-tallet. Selve etnisitetsbegrepet var hentet fra sosiologisk og psykologisk terminologi fra 20-tallet som et antatt mindre politisk og nedsettende begrep enn betegnelsen *rase* (Jones 1997:53). Da etnisitetsbegrepet ble kjent som en måte å klassifisere mennesker, stimulerte dette til et teoretisk skifte fra de tidligere konkretiserende kategoriene *rase*, *kultur*, *samfunn* og *stamme* til en prosessuell analyse av etnisitet som en form for sosial interaksjon (ibid:55). Etter at fokuseringen rundt etnisitet hadde stilnet innen arkeologisk disiplin fikk dermed problemstillinga ny aktualitet innen sosialantropologi og sosiologi. Sentral her sto Fredrik Barths utgivelse *Ethnic groups and Boundaries* fra 1969. Dette arbeidet har blitt karakterisert som et vendepunkt i antropologisk analyse av etniske grupper (Olsen & Kobylinski 1991, Eriksen 1993, Jones 1997). Dermed åpnet dette opp for nye perspektiver i etnisitetsdebatten og gjorde denne høyst aktuell. I dette verket blir etnisitet definert som en form for *sosial organisering* heller enn et aspekt av *kultur*. Denne organiseringa er en form for systematisering av kontakt og samhandling med andre grupper, og etnisitet er følgelig avhengig av slik kontakt (Barth 1969). Det vil si at selve grensesonene mellom de forskjellige etniske gruppene, og de prosesser som skjer her, får stor oppmerksomhet. Dette sto i sterk kontrast til de tidligere kulturteoriene der geografisk isolasjon sto som viktigste kriterium for danning og vedlikehold av etnisitet og kulturell tilhørighet.

Barths modell innbefatter en subjektiv definisjon av etnisitet. Han anser at etnisitet oppstår i en dialog mellom flere sosiale grupper, og at aktørene kan velge mellom å over- eller underkommunisere etniske særtrekk i forhold til situasjonen eller konteksten (Barth 1969:13). Det vil si at individet selv har en formening om sin egen kulturelle tilhørighet i kontrast til andre grupper. På denne måten forutsetter man at individet har en subjektiv formening om et vi-dem-dikotomi der det nødvendigvis må være snakk om minst to

kontrasterende etniske grupper. Det er menneskets egen oppfatning av en gruppetilhørighet samt den kollektive samhørighetsfølelsen som står i sentrum hos Barth. Sekundært kommer kulturelle trekk som for eksempel språk, drakt, mønster på keramikk, våpentyper osv. Et åpenbart analytisk problem med en slikt subjektivistisk definisjon av etnisitet, er at det blir lite som skiller etnisitet fra andre gruppeidentiteter som kjønn, klasse og kaste grupper. Dette kan i følge Jones føre til at etnisitet forsvinner som et separat forskingsfelt (Jones 1997:61).

Ettersom Barths modell går ut fra at individet selv tar konkrete valg i forhold til etnisitet og andre kulturelle ytringer, er denne basert på et aktørorientert syn. Aktørorienterte samfunnsteorier (også kalt "metodologisk individualisme") baserer seg på ideen om at det er individers valg som er avgjørende for samfunnets form. Videre legger de til grunn at mennesket i utgangspunktet tar rasjonelle valg for å få mest mulig økonomisk utbytte av sine handlinger (se Hodder 1990, Olsen 1997:158-64). Et slikt perspektiv ble derfor oppfattet som et relevant verktøy for å kunne analysere de sosiale prosessene som for eksempel interaksjon mellom grupper (Mulk 1994:9). Likevel er det noen problemer med det universalistiske og rasjonalistiske synet som ligger til grunn, og som kan sies å være begrunnet i en moderne, økonomisk logikk. På sett og vis gir Barth oss et funksjonalistisk syn på etnisitet der etnisitet kan anvendes som et strategisk middel i gitte situasjoner for å oppnå visse fordeler. Uten å kritisere det nærmere her, kan denne "funksjonalismen" også sies å ha visse analytiske fordeler. Dette ved at den kan forklare hvorfor enkelte kulturelle særtrekk kommer til syne i materiell kultur som resultat av etnisitet. Som vi skal se har Barths etnisitetsmodell fått store konsekvenser utover sosialantropologiske studier, også innen arkeologi.

3.4 Barths etnisitetsbegrep i arkeologi

Barths etnisitetsbegrep har de siste tiåra hatt stor innflytelse på studier av etnisitet og kulturell interaksjon innen arkeologi. Det store skiftet skjedde på slutten av 1970-tallet. Et viktig grunnlag ble lagt gjennom ny-arkeologiens fokus mot etno-arkeologi (og til dels historisk arkeologi). En viktig begrunnelse for etno-arkeologiske studier var at man innen ny-arkeologiens positivistiske vitenskapsideal ønsket å opprette sikre forbindelser mellom materiell kultur og menneskelig atferd, også kalt midtnivåteori (Olsen 1997). Dermed mente man å få den dokumentasjon som var nødvendig for å oppnå empirisk prøvbarhet.

Ettersom en slik lovmessig forbindelse mellom materiell kultur og menneskelig adferd viste seg vanskelig, ga det opphav til refleksjon over de komplekse og symbolske relasjoner mellom mennesker og materiell kultur – og der etnisitet spilte en viktig rolle (Hodder 1979). I betydelig grad bidro derfor etno-arkeologien utilsiktet til den motreaksjon og kritikk av ny-arkeologien som ble betegnet som postprosessuell arkeologi (Olsen 1997:63).

Det nye synet på etnisitet som del av en sosial organisasjon har kommet til uttrykk i to hovedområder innen arkeologisk forskning. Jones (1997:28) inndeler disse som; 1. Studier som omfatter forholdet mellom etnisitet og etnisk symbolisme (se Hodder 1982, Haaland 1977) og 2. forskning som omfatter etnisitetens rolle i strukturering av økonomiske og politiske forhold (se McGuire 1982, Odner 1985, Olsen 1985a).

En av de første som innen internasjonal arkeologi så potensialet i å se stil i forhold til materiell kultur og etnisitet var den engelske arkeologen Ian Hodder (se også Wobst 1977). Hodder tok utgangspunkt i etno-arkeologisk feltarbeid i Øst-Afrika. Her studerte han hvordan materiell kultur aktivt spilte en viktig kommunikativ funksjon i forholdet mellom forskjellige etniske grupper, særskilt som grensemarkører. Sentralt her er hvordan slike markører har en bestemt rolle i forbindelse med konkurranse om knappe ressurser. Med artikkelen *Social and economic stress and material culture patterning* (Hodder 1979) var han dermed en av de første arkeologer som lanserte en systematisk symbolsk tilnærming til materiell kultur og utarbeidet samtidig en generell modell for materiell kommunikasjon.

Særegent for Hodder er at han involverer stressfaktoren i forbindelse med etnisk grensedannelse. Med utgangspunkt i de etnografiske studiene er Hodders teori at der flere forskjellige etniske grupper har tilnærmet sammen næringsmønstre og dermed konkurrerer om de samme ressursene, oppstår en *stressituasjon*. Etnisitet blir signalisert gjennom materiell kultur som klær, våpen, smykker, former av kokekar osv. Der det ikke var konkurranse om ressursene var også signaliseringen i materiell kultur begrenset. En intensivering av materiell signalisering kan dermed tyde på at konkurransen har blitt større og at en større bevissthet rundt ”oss” og ”de andre” har oppstått. På tross av sin symbolske fokus er Hodders stresshypotese fortsatt klart forankret i den nye arkeologiens søken etter universelle modeller, og kan leses som et uttrykk for en funksjonalistisk (og nærmest

lovmessig) måte å se forhold mellom materiell kultur og menneskelig atferd (Olsen 1997:65).

På samme tid som etnisitet fikk ny aktualitet gjennom Hodders etno-arkeologi i England, fikk man også en ny utvikling innen temaet etnisitet i skandinavisk arkeologi. Ved Universitetet i Bergen ble det i 1977 utgitt to artikler i *Norwegian Archaeological Review* med direkte bakgrunn i Barths etnisitetsteori (se Haaland 1977 og Kleppe 1977). Haaland og Kleppes arbeider representerer et skifte i nordisk arkeologi (Haaland riktignok med utgangspunkt i afrikansk materiale) og ble etterfulgt av en rekke artikler der arkeologer så på etnisitet med en ny relevans for faget (Mathiesen 1981, Reymert 1980, Søbstad 1980, Odner 1983, 1985, Olsen 1985a, 1985b, Storli 1994, jf. Olsen & Kobylinski 1991:10). Felles for de fleste av disse arbeidene, og en viktig årsak til etnisitetsdebattens relevans spesielt i Norge, var særlig den samtidige debatten rundt samisk etnisitet. Schanche og Olsen (1983) ser dette i sammenheng med politisk fokus på urfolk og deres rettighetskamp på 1980-tallet.

3.5 Etnisitet og postprosessuell arkeologi

Med overgangen til en postprosessuell arkeologi, der Hodder skulle bli sentral, kom materiell kultur til å få en mer kompleks, tvetydig – og også mer aktiv status. Til grunn for dette lå at gjenstander både kan ha en direkte funksjonell side og på samme tid ha en symbolsk funksjon. I sine arbeider fra tidlig 1980-tall tar Hodder utgangspunkt i Barths etnisitetsdefinisjon fra 1969 og setter denne i en arkeologisk kontekst. Han mener de forskjellige etniske grupper bruker materielle symboler, idiomer, for å uttrykke etnisitet. Dette er en bevisst handling der materiell kultur strategisk og aktivt utgjør ledd i forbindelse med samhandling. På denne måten blir bruk av etniske materielle symboler en form for bevisst kommunikasjon. Dette kan for eksempel være klesdrakt eller keramikkdekor. På denne måten mener Hodder og postprosessuelle arkeologer at materiell kultur blir brukt bevisst i sosiale strategier (Hodder 1979, 1982, 1986).

En av de som har tatt utgangspunkt i Barths etnisitetsteori (og Hodders ”stressteori”) er arkeolog og sosialantropolog Knut Odner. Han fokuserer på de etniske prosesser som har skjedd i nordre Fennoskandinavia i forhold til danning av samisk etnisitet (Odner 1983). I motsetning til tidligere studier av samisk opprinnelse der samisk etnisitet har blitt forklart

ut fra innvandring (Hallström 1929, Baudou 1974) dreier Odner problemstillingen til *hvorfor* samisk etnisitet har oppstått og *hvordan* den har blitt vedlikeholdt (Odner 1983:3). Odner mener at samisk etnisitet har oppstått i en prosess av økonomisk spesialisering og differensiering. Odner trekker Barths etnisitetsteori dit hen at han fokuserer spesielt på de grenseprosessene som må ha funnet sted mellom ulike etniske kategorier i nordre Fennoskandinavia. På den måten forsøker han å vise det feilaktige utgangspunkt tidligere forskere hadde hatt til blant annet oppkomst av en samisk etnisitet. Han tilbakeviser dermed relevansen i forsøk på å isolere visse samiske trekk i det arkeologiske materialet for så å prøve å følge disse lengst mulig bakover i tid. Ved å fokusere på etnisitet som en sosial prosess mellom ulike kulturer framlegger Odner en teori på at samisk etnisitet har oppstått i samhandling mellom en fangsbefolkning og en tilstøtende bondebefolkning.

Odner mener at det kommunikative aspektet ved materiell kultur og symbolbruk er viktig for å forstå grenseprosessene mellom de forskjellige gruppene. Som drivkraft for å markere de etniske grensene trekker Odner inn Hodders stresshypotese. Han forslår at ”intensiteten i symbolbruk vil varieres med karakteren av samhandling med andre grupper. Jo mer stresset situasjonen er, jo større bruk kan en vente av symboler” (Odner 1983:10). Selv om Odner ser oppkomsten av samisk etnisitet i lys av Hodders stress-hypotese, mener han at Hodders perspektiv er for snevert (ibid:54). Ettersom Odner mener at samisk etnisitet er resultat av en økonomisk differensiering i en samhandling mellom en samler/fangstbefolkning og en bondebefolkning, kan man ikke si at disse konkurrerer om de samme ressursene.

I likhet med Barth bruker Odner etnografiske studier fra Afrika for å underbygge sin teori. Ut fra sine sosialantropologiske feltarbeid blant masai i Kenya, hevder Odner at grupper som lever i samme områder vil benytte seg av ulike strategier i en sameksistens. Slike strategier avhenger av de forskjellige gruppens ressursgrunnlag, der tilgang til spesielle produkter nabogrupper besitter, kan gi seg utslag i spesielle former for materiell kommunikasjon. En slik strategi kan for eksempel være å kommunisere solidaritet ved adopsjon av visse kulturtrekk fra nabofolket. Dette kan til og med resultere i slike konformitetssøkende strategier at språk adopteres fra nabogruppen for å skaffe seg tilgang til tjenester og varer gruppen selv ikke rår over (Odner 1983:55).

Odner tidfester en samisk etnogenese til det første årtusen e.kr. Han foreslår en modell der både ”stress-” og ”samarbeids-hypotesen” står sentralt. Han mener at interessegruppemotivet har blitt overdimensjonert i etnisitetsdebatten og at etniske grupper, på grunn av samarbeid under visse forhold, også vil ha behov for å kommunisere fellesskap i tillegg til å kommunisere egenart (Odner 1983:54-55). Odner mener at samler/fangstgrupper kan adoptere visse kulturelle elementer fra bondebefolkningen som en sosial strategi for å skaffe seg tilgang til ressurser som bondebefolkningen kontrollerer. På denne måten kan samler/fangstbefolkningen adoptere kulturtrekk som for eksempel språk, materiell kultur og gravskikk. Den kan imidlertid stilles spørsmål om hvorfor denne ensidige fokusering på samler/fangstbefolkningen som fleksible adoptører og bondebefolkningen som konservativ.

Odner tar i tillegg et teoretisk utgangspunkt i strukturalismen. Strukturalismen kommer fra språkstudier, lingvistikk, men som kulturteori er strukturalismen basert på antakelsen om at også ikke-språklige fenomen, som for eksempel materiell kultur, kan bli analysert som språk, dvs. meningsbærende strukturerte systemer (Olsen 1997:195). Olsen karakteriserer strukturalismens grunnleggende trekk som; 1) Kulturell betydning produseres gjennom forskjeller og kontraster mellom tegn; de mest meningsfulle forskjellene er de som kan grupperes i binære opposisjoner. 2) Alle observerbare kulturelle fenomener er produkter av en underliggende logikk eller struktur (ibid:197). I henhold til strukturalismen skapes betydning gjennom forskjeller, og menneskene skaper en meningsfull verden basert på en slik kontrasterende kategorisering. De mest grunnleggende og avgjørende meninger skapes gjennom såkalte binære opposisjoner. Det vil si at kulturelle fenomen får mening ut fra negasjon eller motsats, for eksempel liv-død, natur-kultur, kald-varm, mann-kvinne, rått-kokt (Lévi-Strauss 2002, Tilley 1990).

Odner bruker en strukturalistisk teoretisk vinkling for å se de kommunikative aspektene ved materiell kultur i disse samhandlingssituasjonene mellom etniske grupper. Et vi-dem-dikotomi er viktig i et slikt samhandlingsmønster. Eksempel på slik kognitiv stereotypisering i forhold til samer og norrøn befolkning mener Odner finnes i de tidlige skriftlige kildene der samer (finner) er nevnt. I kildene blir samer og nordboere beskrevet svært forskjellige (jeger-bonde, mobil-bofast etc.). Deler av denne kategoriseringen er basert på stereotypiske egenskaper som tilskrives samene, for eksempel *same = skiløper*

(jf. skridfynn), på tross av at også nordmenn må ha gått på ski. Et annet eksempel er hvordan finnene blir beskrevet som et jegerfolk selv om man fra andre kilder vet at ikke alle bare ernærte seg ved jakt og fiske. Odner mener at kognitiv tilskrivning må ha vært så grunnleggende at den overskygget det faktum at det må ha eksistert betydelige sektorer hvor det objektivt ikke eksisterte kontraster, men hvor dikotomien likevel ble beholdt (Odner 1983:30).

Et annet moment Odner henter fra Lévi-Strauss og strukturalismen er begrepene *bricolage* og *bricolører*. Lévi-Strauss ser materiell kultur som *bricolage* i forbindelse med totemisme og mytisisme. Selve begrepet brukes om det å sette sammen ting på en ny måte ut fra et begrenset repertoar (Lévi-Strauss 2002:38, Tilley 1990). Elementene fra ett system får dermed en ny betydning i et nytt system. Odner ser dette i forbindelse med sitt studie av fortidige grenseprosesser i nordre Fennoskandinavia. Odner bruker Lévi-Strauss' begreper, men gir disse en ny mening. Han viser til "erketypiske" samiske symboler i arkeologisk materiale som for eksempel urgraver (Odner 1983:59). Dette er en gravskikk som før ca. 900 e.Kr var geografisk avgrenset til Varangerområdet i Øst-Finnmark. Utover tusentallet og fram til 1500 e.kr sprer denne type gravskikken seg over hele det samiske området. Urgravskikken kan da karakteriseres som et etnisk idiom, en bricolage, en strategi der enkelte kulturelle trekk som i første omgang har blitt brukt signaliserende i lokal kontekst, men som etter hvert blir relevant som etnisk idiom for hele denne etniske kategorien i opposisjon til andre kategorier (ibid:59-60). På denne måten viser Odner hvordan han mener at en aktiv symbolbruk har vært en sentral del av oppkomsten og vedlikehold av samisk etnisitet. Odners teori går dermed i korthet ut på at samisk etnisitet var et resultat av en handelskontakt mellom samer og finske immigranter der bytte av pelsverk og jern var sentrale elementer i denne interaksjonsforbindelsen.

Odners arbeid har ført til at samisk fortid har blitt sentral innen etnisitetsdebatten i sosialantropologi og postprosessuell arkeologi. Flere har i etterkant av Odners modell arbeidet med analyser rundt samisk etnisitet i forhold til materiell kultur. Selv om Odners modell har blitt teoretisk godt mottatt, har den også fått kritikk, blant annet ut fra det empiriske materialet Odner benytter (se Olsen 1985a, Zachrisson 1985). Andre har derfor valgt å ta utgangspunkt i annet materiale der dette kan være symbol på etnisitet, bl.a. keramikk, husform, gravskikk, metalldepot etc., men også økologiske faktorer som

økonomi og næringstilpassinger. Dette får konsekvenser for hvordan man tidfester etableringen av en samisk etnisitet. Olsen (1985a) foreslår en lignende modell som Odner (1983), men der Odner tilskriver en økonomisk differensiering i romersk jernalder, 300-600 e.kr, mener Olsen å se spor etter samme prosess allerede i bronsealder og førromersk jernalder (Olsen 1985a:15). Ut fra de prosesser Odner mener fant sted i forbindelse med interaksjon mellom en samisk fangsbefolkning og finske innvandrere i Finskebuktområdet, mener Olsen at samisk etnisitet ble etablert i forbindelse med en økonomisk differensiering blant samler/fangstsamfunn i nordre Fennoskandinavia ca. 1000 år tidligere. I motsetning til Odner, som vektlegger lingvistiske teorier i sin modell, legger kritikere av Odner (Olsen 1984, 1985a, Zachrisson 1985) størst vekt på det arkeologiske materialet.

3.6 Diskusjon rundt Barths etnisitetsteori

De siste tiårs etnisitetsdebatt har endret etnisitetsbegrepets innholdsmessige betydning fra å være et passivt produkt av kultur til å bli en dynamisk, situasjonsbestemt gruppeidentitet bygget på organiseringen av sosial adferd og samfunnsorganisasjon. For det første kan det stilles spørsmålsteget ved hvordan vi tillegger fortidige mennesker identiteter ut fra materiell kultur. For det andre er hvordan en slik etnisk bevissthet skal ha avgjørende betydning i individuelle valg, som forøvrig skal komme av aktørens rasjonelle vurderingsevne sett i lys av nåtidig verdisetting. Det er denne bruken av etnisitet som strategisk middel til goder, økonomiske, sosiale eller politiske, mye av kritikken av slike instrumentalistiske og aktørorienterte tilnærminger ligger.

Barth var den første til å dreie fokuset fra et objektivt til et subjektivt perspektiv på etnisitetsproblematikken (Jones 1997). Det vil si at man fokuserte på enkelte etniske gruppers *selvdefinisjon* i forhold til andre grupper. Slike aktørorienterte syn blir kritisert for et ensidig fokus på individuelle valg og egne motivasjoner for handling. Disse motivene er dessuten ofte relatert til ulike former for økonomiske drivkrefter, politiske forhold og selvrealisering, og resulterer dermed i sosiale strukturer, etnisitet og andre kulturelle formasjoner (Barth 1969, Olsen 1997). Barths arbeid fra 1969 regnes derfor som en av de viktigste medvirkninger i utviklinga av instrumentalistiske tilnærminger (Jones 1997). En slik idé der profittmaksimering nærmest blir den største drivkraft bak alle menneskelige handlinger er hentet ut av et spesielt vestlig og moderne tankemønster

(særlig relatert til kapitalisme og økonomisk liberalistisk tenkning) Det vil derfor være feilaktig å bruke den som et universelt grunnlag for å tolke motivene for menneskelige valg og handlinger. Man ser bort fra lokale og kulturelle forskjeller der blant annet etnisitetsfølelse kan være historisk konstituert og utgjøre et fundament for sosial trygghet og tilhørighet.

De aller fleste arbeider etter Barth (1969), benytter seg av hans definisjon med fokus på grenseprosesser og den subjektive erkjennelsen av "de andre" for opprettelsen av en felles etnisitetsfølelse innen ei kulturell gruppe. Etnisitetsdebatten har imidlertid de siste årene dreiet fokus vekk fra bare selve grenseprosessene og fått øynene opp for de prosesser som skjer innad i etniske grupper. Man får dermed et fokus på hva etnisk identitet er for mennesket og hvordan denne spiller en rolle i forhold til andre sosiale og kulturelle identiteter (Jones 1997).

Det er heller ikke uproblematisk å fjerne seg fra å se etnisitet som noe essensielt i mennesket, til gå over til et relativistisk eller konstruksjonistisk måte å se fenomenet på der alt er historisk og sosialt konstituert. Ut fra et slikt perspektiv er for eksempel etniske identiteter som inuitt eller same noe man *blir*, et valg mennesket tar, og ikke noe det i utgangspunktet *er*. En slik relativistisk måte å tolke etnisitet på, der etniske signalementer må tolkes ut fra hva aktørene selv definerer seg som, byr på mange metodiske problemer. Hvilke muligheter har man da til å tolke etniske signalementer i arkeologisk materiale? Jones' løsning er å bruke Bourdieus begrep *habitus* (se Bourdieu 1977), der etnisitet er et produkt av skjæringspunktet mellom likheter og forskjeller i folks *habitus* som karakteriserer enhver gitt historisk situasjon (Jones 1997:126). Menneskelige handlinger er resultat av hvordan enkeltmennesker organiserer sin verden i mentale og sosiale strukturer. Mennesket, aktøren strukturerer sin omverden og virkelighet ut fra iboende forståelse av sin egen rolle i sammenhengen. Etnisitet gjenspeiler derfor både det subjektive, hva mennesket selv definerer seg som, og det objektive, den omliggende struktur. Dette får konsekvenser for tolking av materiell kultur i og med at materialet ikke taler for seg selv og da får forskjellig mening og symbolverdi ut fra den kontekst dette opererer innenfor. Man kan dermed ikke konkludere a priori at likhet i materiell kultur reflekterer tilstedeværelse av en spesiell gruppe i fortida, er indisium på sosial interaksjon eller en

felles normativ overbygging (op.cit). Denne måten å tolke etnisitet på gir dermed nye muligheter og utfordringer i analyse av arkeologisk materiale.

Etnisiticsdebatten har siden 90-tallet også satt fokus på selve etnisiticsbegrepet i forhold til de modeller som har vært framlagt. Werbart (2002) mener at etnisitics er et utilstrekkelig begrep for en tilfredstillende måte å kunne oppfatte variasjoner i interaksjon mellom ulike grupper. I stede for å fokusere på hva etnisitics *er*, mener Werbart at man heller burde reflektere over hva etnisitics *ikke* er (ibid:23). Hun sier at man i stede for å forsøke å se på etnisitics som ”sosialt stress” og forsøke å avgrense materiell kultur i forhold til spesielle etnisics grupper, heller bør fokusere på vekselvirkningene, dynamikken og møter mellom virkelige mennesker, individer og ikke ”grupper med keramikk” (ibid:23-24). Dette viser igjen problemet arkeologien har i forhold til etnisics spørsmål da man ikke har samme mulighet til å ”dukke ned” i fortidige kontekster og se disse prosessene i forhold til ”virkelige mennesker”, men i stede forsøke å se sporene av de samme prosessene ut fra deres materielle levninger.

Ettersom etnisiticsbegrepet har vist seg å være mindre definerbart enn hva kanskje Barths definisjon fra 1969 kan romme, har flere unnlatt å bruke denne betegnelse og heller vist til alternative begreper som for eksempel ”kulturell identitet” (Jones 1997, Werbart 2002). Hvordan det å gi fenomenet et nytt navn kan påvirke etnisiticsdebatten er imidlertid usikkert. Denne måten å avskrive etnisiticsbegrepet kan kanskje sammenlignes med hvordan man tidligere har forkastet begreper når tema har blitt betente, for eksempel avskrivelsen av rasebegrepet for å kategorisere mennesker da dette i sin tid ble et tabubelagt emne. Det er derfor vanskelig å sette fingeren på hvordan Werbart mener at ”kulturell identitet” er en mer dekkende og anvendelig term enn etnisitics innen arkeologifaget. Viss etnisitics er en form for kulturell identitet, hvilke konsekvenser får dette i forhold til tolking av materiell kultur? Werbart vil med et slikt terminologiskifte sette fokus på og sammenstille etnisics identitet med andre menneskelige identiteter, som kulturelle, genus- og aldersidentiteter (Werbart 2002:29). På den måten vil kulturell identitet sammenfatte flere elementer som kan bli gjenspeilet i materiell kultur. Det er imidlertid vanskelig å se følgene av Werbarts dekonstruksjon av etnisiticsbegrepet, da materiell kultur likevel skal kunne kategoriseres ut fra forskjellige kulturelle identiteter. Werbart ser kulturell identitet som et sosialt og dynamisk fenomen, og som ligger som

forutsetning for at en gruppe skal kunne definere seg som en distinktiv gruppe (Werbart 2002:31). Selv om Werbart, i motsetning til Jones, ikke trekker inn Bourdieus *habitus*-begrep er det likheter i deres resonnement. Forskjellen er at Jones likevel ser relevansen i å ha etnisitetsbegrepet innen arkeologisk disiplin. Et annet moment som ligger til grunn for Werbarts distansering av denne kategoriseringen i forhold til arkeologisk materiale, er nok geografisk betinget da hennes forskning er forankret i nordisk arkeologi, der etnisitetsdebatten spesielt har fått politiske aspekter.

3.7 Etnisitet og politikk

Ettersom mye av etnisitetsdebatten (i Norden) har vært fokusert på arkeologisk materiale tilknyttet samisk etnisitet, har spesielt dette avgrensede fagområdet blitt beskyldt for å være politisk farget. Werbart (2002) er kritisk til etnisitetsteoriens sentrale posisjon i arkeologisk forskning og trekker direkte paralleller til kulturarkeologiens rasearkeologi, og mener at etnisk tilskrivning av materialet bør bli tabubelagt også i forhold til samisk arkeologi (ibid:133). Hun mener at det ikke finnes objekter som er "etnospesifikke" (ibid:41), og at etnisitet ikke kan skilles ut i forhold til andre identiteter. Det vil si at materiell kultur som for eksempel ulike smykker kanskje kan uttrykke motevariasjoner, men ikke etniske differensieringsprosesser. Hun mener på samme tid at materiell kultur, dvs. klær, smykker, redskaper, graver samt hus, bebyggelse og det geografiske, kulturelle og rituelle landskapet er med på å konstruere sosiale og kulturelle identiteter. På denne måten er alle ting som omgir mennesket ladet med betydning og inngår i den sosiale og kulturelle kommunikasjonen (ibid:39). Hvorfor en slik dynamisk forståelse av materiell kulturs betydning for identitets-skaping ikke også skulle kunne inkludere etnisk identitet, virker imidlertid underlig. Werbart synes å legge til grunn en nærmest objektivistisk definisjon av etnisitet som forutsetter stabile og "etnospesifikke" materielle korrelater.

Samisk etnisitet har blitt politisk ladet ut fra den konteksten temaet har blitt debattert innenfor. Det "politiske" aspektet som har heftet ved samisk historie og etnisitetsteori ble for alvor synliggjort i forbindelse ved at det ble stilt spørsmålstegn ved hvorvidt norsk arkeologi har vært "upolitisk" og "objektiv" i etterkrigstida (se Schanche og Olsen 1983). Denne artikkelen satte søkelys på en til da "skjult" politisk norsk arkeologi der få har stilt spørsmål ved det politiske underliggende budskap i vitenskaplige titler som *Det norske folk i oldtiden*, *Nordmenn før oss* og *De første nordmenn* (ibid:127). Schanche og Olsen viser

med utgangspunkt i nordiske arkeologers forskning på norrønt og samisk-arkeologisk materiale, hvordan man stiller strengere krav til etnisk identifisering av fortidig samisk arkeologisk materiale enn ovenfor tilsvarende ”norsk” materiale (Schanche og Olsen 1983:135). Fokuseringa på hvordan også norsk arkeologi kan være politisk uten å sette bevisst etnisk merkelapp ved materiell kultur, ga etnisitetsdebatten et nytt perspektiv. Dette fikk imidlertid størst gjennomslagskraft innen nordnorsk arkeologi og har inntil nylig blitt betraktet som lite aktuell problemstilling i Sør-Norge.

Jones (1997) er kritisk til hvordan vi fortsatt i dag bruker fortida til å legitimere og skape moderne kulturelle og nasjonalvennlige identiteter. Hun ser klare paralleller til kulturarkeologiens nasjonalromantiske arkeologi og oppbygging av nasjonalstaten, med dens ekstreme utfall der arkeologisk kilder ble brukt som grunnlag for rettighetskrav til jord utover nasjonalstatsgrensene og videre som motiv for nazi-Tysklands okkupasjonspolitikk. Når historia blir brukt av urfolk i deres kamp for bruksrett til landområder, tvinges deres forståelse og bruk av den lett inn i den ”folk-land”-forståelsen som har preget vestlig tenkning om røtter og identitet. Med bakgrunn i slik tenking, fokuserer urfolk i dag selv på verdier som kulturell kontinuitet og etnisk homogenitet. Med å knytte identiteter opp mot fortidige glansbilder av tidløse protokulturelle stereotyper, mister man på samme tid muligheten til å se kulturer som dynamiske og heterogene systemer. En fare ved slik statisk rekonstruksjon av kulturer, er at disse får status som ”museumsobjekter” der det ikke er rom for endring og videre utvikling (ibid:139, sml. Olsen 1999).

Men betyr dette at man skal tabubelegge all identitetsoppbygging ved hjelp av historia på grunn av en smertelig erfaring i forhold til vestlig majoritetsbefolkningers koloniseringspolitikk og overgrep ovenfor minoriteter og urfolk? Kan man med bakgrunn i moderne etnisitetsteori si at kobling mellom etniske grupper i samtida og fortidig materiell kultur bare er politisk, ikke har vitenskapelig holdbarhet, og av den grunn bør tabubelegges? Og representerer ikke et slikt standpunkt nok et overgrep ovenfor verdens urfolk og minoriteter – som dermed fratas et redskap for å sikre sin egen kulturelle framtid? Dette er dilemmaer og utfordringer som dagens arkeologer og kulturhistoriske forskere står overfor, men som bare i liten grad har vært tatt opp i det vitenskapelige ordskiftet.

3.8 Nye utfordringer

Arkeologisk forskning møter konstant nye utfordringer i sin rolle som bindeledd i forholdet mellom empiri og teori. Forskingshistoria viser hvordan materiell kultur har endret status og utsagnskraft i takt med paradigmeskifter både innen arkeologisk, men også andre beslektede kulturhistoriske fagområder. Som jeg har vist, medførte Fredrik Barths arbeid fra 1969 et slikt skifte innen arkeologisk etnisitetsteori. Den største konsekvensen var at man sluttet å betrakte fortidige etniske grupper som geografisk og kulturelt avgrensede enheter, noe som ga nye muligheter for å se mangfoldet i arkeologisk materiale i forhold til etniske prosesser.

På samme tid som materiell kultur har fått et utvidet teoretisk analysepotensial, møter arkeologien nye utfordringer og problemstillinger i spørsmålene rundt fortidig etnisitet. Ikke minst har bruk av moderne gen-teknologi (DNA-analyse) og nye human-osteologiske kriterier for etnisk identifisering, reist mange nye spørsmål av så vel metodisk som etnisk karakter. Et uavklart forhold er blant annet hvordan slike ”objektive” og testbare data forholder seg til teorier som bygger på subjektive defineringer av jeget og der sosiale relasjoner står som viktigste kriterier i definering av etnisitet. Dette er i liten grad forsøkt avklart.

Selv om ”arkeologiske kulturer” gjerne tilskrives og avgrenses til kulturarkeologien, er det mange av de samme grunnleggende forutsetningene for hva kulturer og identitet er, som man finner igjen i prosessuell og til en viss grad i postprosessuell arkeologi (Jones 1997:137). Den vesentligste forskjellen er nok at man i dag er mer oppmerksom på det politiske budskapet som slike koblinger mellom empiri og teori kan ha. Selv om en slik bevissthet ikke gjenspeiles i all arkeologisk forskning, er det i det minste ei større bevisstgjøring omkring forskningas rolle som premissleverandør og at fortida ikke kan tolkes objektivt og utvetydig, men faktisk skapes av oss i dag og derfor i vesentlig grad farges av vår egen tid og samfunn.

4.0 Metodisk drøfting av ulike kilders utsagnskraft

Finnes det vitnemål om ei sørsamisk fortid i kildematerialet? Utgangspunktet for denne type problemstilling er debatten angående sørsamisk fortid som har foregått de siste tiåra. Denne debatten har fra første stund vært prega av svært polariserte ytterfløyer som til dels har argumentert ut fra det samme kildematerialet. Sentrale spørsmål i debatten har blant annet vært: Er samene urfolk i sørsamisk område? Er sørsamene et relativt nyinnflytta folk? Hvor langt sør er det mulig å dokumentere et samisk folk i forhistorisk/ historisk tid?

Denne debatten har blitt aktuell gjennom forskjellige politiske og juridiske problematiseringer av temaet, i og med at den er brakt på banen i forbindelse med bl.a. tvister angående beiterettigheter, utbyggingssaker med konsekvenser for samisk næringsutøvelse, privat eiendomsrett versus samisk sedvanerett, forvaltningsansvar for kulturminner etc. Den dagsaktuelle og til dels personlige og følelsesmessige siden ved problemkomplekset, har ført til at innspillene til debatten har vært av ymse slag og faglig kvalitet. Jeg skal i dette kapitlet konsentrere meg om den faglige siden av debatten i og med at problemstillingene også har ført til en metodekritisk debatt med utgangspunkt i de tilgjengelige kildene og vurdering av kildenes utsagnskraft. Ettersom de ulike aktørene i debatten har forskjellig faglig og vitenskapelig utgangspunkt, omhandler dette også de ulike fagdisipliners tiltro til forskjellig kildemateriale.

I og med at denne aktuelle debatten tar utgangspunkt i nettopp hvordan man velger og vurderer sine kilder, skal jeg se nærmere på tre forskjellige kildegrupper; skriftlige kilder, stedsnavn og arkeologisk materiale. Med utgangspunkt i disse kildekategoriene skal jeg se på hvordan forskjellige faglige disipliner vurderer disse kildekritisk og dermed hvordan kildene blir brukt til å argumentere for ulike syn angående samisk historie/ fortid.

4.1 Yngvar Nielsen og framrykkingsteorien

Det som først og fremst er særskilt med samisk historie som tema, er at det har vært mer eller mindre fraværende i forskinga fram til siste halvdel av forrige århundre. Årsaken til dette har flere forklaringer. Hovedforklaringa ligger i 1800-tallets evolusjonistiske og

sosial-darwinistiske forskning som konkluderte med at samisk kultur representerte en stagnert kultur uten evne til videre utvikling (Schanche 2000). Samisk kultur ble fra slutten av 1800-tallet primært et etnografisk domene, dvs. et objekt for den disiplinen som studerte primitive, statiske og *fremmede* samfunn. En annen årsak til samisk fravær i historisk og arkeologisk forskning, må sees i forbindelse med de nasjonalpolitiske strømningene fram mot andre verdenskrig som tilsa ei prioritering av oppbygginga av den norske nasjonalvennlige historieoppfatninga (Olsen, B. 1998). Ensidig fokusering på forskning rundt bl.a. norrøn bosetting i Nord-Norge ble forsvart ut i fra påstanden om at samene ikke kunne vise til en lik historisk kontinuitet og kulturell utvikling. De representerte et fremmed folkeslag, en ”eksotisk andre”, innvandra fra øst (Schanche & Olsen 1983, Olsen, B. 1998).

Fra 1970-tallet kom ei etnopolitisk dreining angående urfolks rettigheter verden over der bl.a. krav om retten til ei historie var sentral. I Norden ble følgen av dette at temaet samisk fortid fikk en ny plass innen vitenskaplige forskingsfelt, noe som kom til syne gjennom begrep som *samisk jernalder*, *samisk forhistorie* og *samisk arkeologi* (Olsen, B. 1998). Når det gjelder sørsamiske forhold og sørsamisk historie tiltrakk ikke disse seg det samme engasjementet som den nye interessen for samisk fortid i de nordlige områdene hadde vekket. På konferansen *Lapps and Norsemen in Olden Times* ved Instituttet for sammenlignende kulturforskning i Oslo i 1964, ble et videre arbeidsprogram angående arbeidet med samisk fortid utarbeida. Sørsamisk område ble her betegnet som et *terra incognita* og dermed et særskilt viktig satsningsområde (Hoff 1967). Når man ser på den videre utviklinga innen dette fagfeltet er det naturlig å spørre seg hvorfor dette ikke ble fulgt opp. Noe av årsaken kan ligge i at sørsamisk fortid ble, i motsetning til nordsamisk hvor arkeologien kom til å stå for mye av den ”nye viten”, primært historiefagets ansvarsfelt. Rådende skismaer, tradisjoner og syn på kildekritikk kan her ha hindret ei tilsvarende utvikling som i nord.

At sørsamisk historie og fortid har fått en ny aktuell relevans de siste tiåra har å gjøre med enkelte arkeologiske pionerarbeider på *svensk* side som har satt ny dagsorden for dette fagfeltet. Dette har åpnet for fortidig sørsamisk tilstedeværelse i områder der tidligere arbeider totalt har avvist en slik mulighet. Først og fremst gjelder dette Inger Zachrissons arkeologiske undersøkelser på Vivallen, Härjedalen (Zachrisson 1997).

Til tross for ny forskning omkring sørsamisk fortid, har det vist seg at de tradisjonelle historiske teoriene ennå er gjeldende. Mye av årsaken til at nettopp sørsamisk fortid har blitt et historiefaglig felt fram til de siste åra, har nettopp rot i disse teoriene. På slutten av 1800-tallet ble det fremmet historievitenskapelige forskingsarbeider som tilsa at samene hadde ei relativt kort historisk tilnytting til sørområdene (Nielsen 1889). Denne historieoppfattinga og den kildebruken som lå til grunn, har skapt ”virkningshistorie” og dermed forblitt rådende. Dette synet på samenes historiske tilstedeværelse fra Trøndelag og sørover blir gjerne omtalt som *framrykkingsteorien*.

Den som først fremmet et syn på sørsamene som et folk uten lengre tilstedeværelse i sørområdene var Yngvar Nielsen med sin utgivelse av *Lappernes fremrykning mod syd i Thronhjems stift og Hedemarks amt* (1889). Dette arbeidet var et resultat av at Nielsen hadde fått i oppdrag å skaffe til veie vitenskapelige data i forbindelse med at bønder hadde klaget over at samene utnyttet reinbeite i Femunden- og Rørosområdet (Zachrisson 1997:17). Niensens tese går ut på å belyse det han kaller ”den lappiske folkevandring mod syd i de sidste 200 år” (Nielsen 1889:20). Den tar utgangspunkt i to avgjørende argumenter; ”man savner for det første lappiske stedsnavn, og man støder dernæst ikke i fjeldene på sikre lappiske begravelser og offerpladse” (op.cit).

Denne teorien forutsetter at samene i hovedsak har holdt seg innenfor det som har blitt definert som *Finnmork* i middelalder, nord for Namdalen og først fra 1500-tallet og utover har ekspandert sørover. Blant de som umiddelbart tok i bruk denne framrykkingsteorien var Gustav Storm på norsk side og Johan Nordlander og K.B. Wiklund på svensk side. Teorien sto i skarp kontrast til det eldre synet på samene som Nordens urbefolkning, og der antagelsen var at samene hadde blitt drevet mot nord av innvandrede jordbrukende folk (Baglo 2001). Det er dermed ikke uforståelig at Kristian Nissen i 1930 nærmest uttrykker en slags sympati for at samene må innfinne seg i denne nye historieoppfatningen:

”Det er da ikke til å under sig over, at denne tro har festet dype røtter hos oplyste lapper og at disse har hatt vanskelig for å forsone sig med den nyere opfatning, som nu er enerådende i den videnskapelige verden og som går ut på, at lappene har været under fremrykning nordenfra sydover, at de i eldre tid kun sporadisk har nådd sydligere enn sitt nuværende utbredelsesområdes sydgrense, ja, at de i vår eldste historiske tid ikke hadde bredt sig noget vesentlig lengere sydover enn Nordland rekker på norsk og Lappland på svensk side” (Nissen 1930:2).

Forskinga som har hatt utgangspunkt i framrykkingsteorien siden Nielsens arbeid har fått store konsekvenser for samenes rettslige stilling i konflikter med bønder i de sørlige områdene. Dette bygger på, i følge Salvesen ”det rettsteoretiske aksiom at de grupper som brukte området først, også her retten til området i dag” (Salvesen 1980:39). Det forhold at samene først i nyere tid hadde ”trengt inn” i det sørlige området, fikk følgelig alvorlige juridiske følger.

De som mest offensivt har argumentert ut fra framrykkingsteorien de siste tiåra er historikerne Jørn Sandnes og Kjell Haarstad. Både Sandnes og Haarstad bringer i tillegg til skriftlige kilder også inn stedsnavn, arkeologisk materiale og språkutviklingsteorier for å argumentere for samenes seine tilkomst i sørlige områder (Haarstad 1981, Sandnes 1965). De arkeologiske undersøkelsene i Härjedalen siden 80-tallet, har imidlertid ført til at Sandnes ikke lenger direkte avviser muligheten for ei tidlig samisk bosetting her (Zachrisson 1997:19).

Den som først og fremst har opponert mot framrykkingsteorien er Knut Bergsland som med sin filologiske bakgrunn har brakt på banen andre aspekter ved kildene. Han viser til at det er *bondepåstander*, i form av bønders klager over samene på 1600-tallet, som har vært utgangspunktet for Yngvar Nielsen framrykkingsteori (Bergsland 1970:404). Med sin innsikt i samisk kultur og arbeid for bevaring av sørsamisk språk, har Bergsland imidlertid blitt kritisert for å være ”for lojal” ovenfor samene og ikke å vurdere sine kilder objektivt (Sandnes 1973). Bergsland svarer Sandnes ved å vise til at Yngvar Nielsens ”videnskabelige bidrag” med ”etnografiske og geografiske studier av lapperne” var et bestillingsverk for å bevise at samene i Rørostrakten ikke skulle kunne nyte rettslig beskyttelse av Lappekodisillen av 1751 (Bergsland 1974:5). Dette hadde utgangspunkt i en høyesterettsdom av 1892, i en sak reist i 1878, av bønder mot en same der det avgjørende punkt nettopp var ”alder tids bruk” (ibid:7). Bergsland viser med dette at framrykkingsteorien heller ikke kan vurderes som objektiv eller upartisk. Han har i sine arbeider lagt fram materiale som han mener dokumenterer at andre aktører bevisst har gjort en svært selektiv utvelgelse av skriftlige kilder som styrker teorien og samtidig fortiet andre kilder som har kunnet virke svekkede. I dette skriftlige materialet mener Bergsland å finne belegg for at samene har vært i sørlige områder på tidspunkt Sandnes og Haarstad har

ment at norsk bondebefolkning har vært enerådende i området (Haarstad 1981, Sandnes 1965).

Også Anders Løøv har i en metodekritisk diskusjon demonstrert hvordan Haarstad i sin bok *Sørsamisk historie* (Haarstad 1992) bruker visse skriftlige kilder til å underbygge sin teori, mens han utelukker andre kilder som kan svekke teorien. På den måten mener Løøv, at Haarstads bok er en videreføring av Yngvar Nielsens mer enn hundre år gamle selektive kildebruk (Løøv 1994b:34).

Helge Salvesen og Knut Hallan har mer generelt diskutert denne problemstillinga angående selektiv utvalg av kilder, også i forhold til bruken av sekundære kilder og de bevarte kilders representativitet. I stede for bare å gå inn og direkte kritisere bruken av kilder, tar disse også for seg hva som ligger bak utvalgsprosessen av kilder i slike argumentasjonsrekker. De viser til Tord Høyviks analyse av kommunikasjonskjeden som ligger bak anvendelsen av data i ikke-eksperimentelle vitenskaper. Data som historikere bruker passerer, i følge denne teorien, tre overgangsledd der hvert ledd representerer en bortvelgelse av en del data og der bare et lite knippe blir igjen og representerer og legitimerer det teoretiske utgangspunkt for forskerens argumentasjon. Blant kildegrupper velger da forskeren bort de data som ikke underbygger teorien. Ettersom denne bortvelgelsen av data er subjektiv og dermed ikke er tilfeldig, vil man i denne diskursen komme skeivt ut i forhold til resulterende data. Dette har sammenheng med at en minoritetskultur nødvendigvis setter færre spor etter seg i kildematerialet enn majoritetskulturen, og at de potensielle kilden følgelig blir færre. Selv om samene har vært i mindretall og etterlatt færre historiske spor er den viktigste grunnen til manglene kildegrunnlag at samisk kultur har vært skriftløs inntil nyere tid (Salvesen og Hallan 1977:321-322).

Ettersom diskusjonen omkring sørsamenes historiske tilstedeværelse ofte har tilspisset seg i forbindelse med tvister og rettssaker som har omhandlet utmarksrettigheter, har Åke Jünge (1996) valgt å definere de to ulike historieoppfatningene som henholdsvis ”det samevennlige” og ”det bondevennlige” synet. Jünges valg av betegnelser for disse to syna viser også uforenligheten mellom de to motpolene debatten bærer så tydelig preg av. Ettersom Bergsland argumenterte ut fra mye av det samme kildematerialet som Sandnes og

Haarstad, har denne debatten utartet seg til å bli en kildekritisk dispuutt omkring forskjellige kilders utsagnskraft. På denne måten har ulike kildekategorier blitt satt opp mot hverandre og blitt diskutert ut fra forskjellige faglige disipliner. Det er dette vi nå skal se nærmere på.

4.2 Skriftlige kilder og kildekritikk

Fra ei fokusering på arkeologisk materiale fra steinalderen ("skiferkulturen") for å definere samisk fortid på 1800-tallet, ble det med "framrykkingsteorien" ei stor og nokså ensidig oppmerksomhet rettet mot skriftlig kildemateriale. Framrykkingsteorien og Yngvar Nielsens arbeider, var faktisk et av de momenter som lå til grunn for å avvise samenes tilknytning til "skiferkulturen". Det at skiferartefakter ble funnet på Vestlandet, i Trøndelag og i Hedmark, var belegg for at denne "kulturen" ikke hadde noe med samene å gjøre (Brøgger 1909, Baglo 2001). Et alvorlig problem vedrørende de skriftlige kildene som omhandler sørsamer er at de inntil ca. 1700 er svært få. Ser man bort fra sagamaterialet der *finner* bli nevnt, er det i hovedsak et handfullt knippe skrifter som omhandler samer fra 1500 og fram til 1700-tallet da materialet berikes i forbindelse med den intensive misjoneringsperioden. I det følgende skal jeg se nærmere på noen kildekritiske aspekt ved det skrevne materialet.

4.2.1 Beretning/ levning

Kildekritikk er bruk av forskjellige spilleregler for en kritisk prøving av kilder. Det vil si å stille systematisk kritiske spørsmål som kan avdekke eventuelle svakheter ved de kilder man velger å benytte. I historiefaglig kildekritikk er sentrale spørsmål; når, hvor, av hvem og hvorfor denne teksten er skapt? Dette fører videre til hvordan historikere tradisjonelt har skilt mellom beretning og levning (Solli 2002). Som *levning* blir kilden ofte knyttet til samtida kilden stammer fra og gir dermed et bilde av selve opphavssituasjonen eller opphavsmannen. Som *beretning* gir den informasjon om den beskrevne situasjonen eller de direkte saksforholda (Fulsås 2001, Solli 2002). Ei kilde blir ofte vurdert til å være av større verdi som levning enn som beretning, i og med at det kan gå flere hundre år fra hendelsen skjedde (beretning) til det ble nedskrevet (levning).

Narve Fulsås har stilt spørsmålsteget ved historiefagets tradisjonelle kategorisering av kilder som enten levning eller beretning. Han argumenterer for at distinksjonen

levning/beretning ikke alltid kan kobles til skillet mellom opphavsituasjon/saksforhold eller mellom normativt/deskriptivt. Dette fordi man ikke kan skille mellom selvstendige, uproblematisk, objektive saksforhold på den ene siden og mindre adekvate klassifiseringer, oppfatninger, vurderinger, normer osv. på den andre sida (Fulsås 2001:236). Han mener at denne konsekvente todelinga er realistisk så lenge man bruker funksjonalistiske forklaringsmodeller for hvordan saksforhold endres etter opphavsituasjonen. Problemene oppstår, i følge Fulsås, når man skal utnytte kildene som beretninger og stiller spørsmål angående *troverdigheta* til kilden. ”Vi må altså skilje mellom ulike typar spørsmål, ikkje mellom slutningar til ulike delar av røyndommen. Det er så å seie eit empirisk spørsmål om saksforholdet er ein del av opphavsituasjonen eller ikkje” (ibid:242).

Samisk kultur har i likhet med de fleste andre urfolkskulturer vært skriftløs fram til moderne tid. De skriftlige kildene som omhandler samer er preget av at de er skrevet av ikke-samer for ikke-samer og er dermed produsert av og for majoritetskulturen (Salvesen og Hallan 1977, Salvesen 1980, Bergsland 1995, Olsen, B. 1998). De kilder der samer er nevnt er derfor preget av at de beskriver forhold mellom samer og andre folk. Dette kan være forholdet til myndigheter eller til nabofolk. Skriftspråk har som regel fulgt høystatusgrupper. Dette fører til at kildene omhandler eller har vært rettet mot mennesker disse gruppene kan identifisere seg med. Det har blitt hevdet at ettersom samene blir nevnt forholdsvis ofte i kildene i forhold til andre ”subkulturer” i Skandinavia, henger dette sammen med at de var ”annerledes” og dermed hatt ”raritetens” interesse (Salvesen og Hallan 1977:322). Til dette kan tilføyes at det nok også var politiske motiver for denne omtalen, da samene produserte varer og bebodde landområder som statsmaktene i området rivaliserte om. Tilsvarende kan det i andre sammenhenger ha vært opportunt å tie om samisk tilstedeværelse, eller at den ble funnet irrelevant, noe som i begge tilfeller får utelatelse fra kildene som resultat.

4.2.2 To tidsepoker / kildetyper

Salvesen deler skriftlige kilder om samene inn i to kategorier; kilder av *kvantifiserbar økonomisk art*, bestående av regnskaper, skattelister, demografisk materiale i kirkebøker etc., og *kvalitativt pregede* kilder bestående av tingbøker, forliksprotokoller, eldre kart, gjenstander, rapporter fra embetsmenn, kirke- og misjonsarkiv, topografiske beskrivelser,

tradisjonsstoff etc. (Salvesen 1980:22). Denne todelinga av skriftlig kildemateriale sammenfaller også med to tidsepoker der den første gruppa består av kilder hovedsakelig fra 15- og 1600-tallet og den andre gruppa av 1700-tallskilder. 15- og 1600-tallskildene er hovedsakelig av type kvantifiserbar økonomisk art og er denne kildegruppa som har vært utgangspunktet i debatten rundt framrykkingsteorien. Slike data kan lett bli vurdert som objektive og dermed forholdsvis sikre i forskingsøyemed. Det har imidlertid vist seg at disse kildenes utsagnskraft har blitt vurdert på forskjellig vis og ut fra forskjellige kriterier i løpet av det siste hundreår.

Ettersom kildene som beskriver økonomiske forhold har vært skrevet av representanter for statsapparatet har samene lett blitt behandla som noe mer eksotisk enn de muligens ble oppfattet av norsk lokalbefolkning. Et eksempel på dette er namdalsbeskrivelsen av 1597 der de lokale samene blir beskrevet: *"Men hinne willde lapper, som holder till wdi fieldenne pleyer 2 gange eller 3 huertt aar att komme hid ned med deris Finde skat..."* (Storm 1895:166). At samene blir benevnt som *willde* må i denne sammenheng sees i lys av at beskrivelsen sannsynligvis stammer fra en dansk prest som praktiserte i Nærø prestegjeld (Nielsen 1871:616) og at samene for han representerte en meget fjerntstående og usivilisert kultur. Kilden forteller også at samene brukte å komme ned til Overhalla med sin *Finde skat* to eller tre ganger hvert år. Dette betyr at samkvem mellom samer og bønder har vært normalt, og de førstenevnte har neppe blitt oppfattet som "ville" av bøndene. Nyere forskning konkluderer da også med et mer nyansert syn på dette forholdet der kontakt mellom samer og nabofolk ikke nødvendigvis alltid har foregått på majoritetsbefolkningens premisser, men også vært preget av samhandling mellom jevnbyrdige parter (Odner 1983, Hansen 1985, Olsen 2000).

Fra 1700-tallet får vi en ny type kilder som omhandler samene. Dette er mer "kvalitativt" pregete kilder og består av et forholdsvis rikt materiale som har sin bakgrunn i den statlige innsats for å få kristnet samene. Spesielt for dette materialet er at mye av det er hentet nettopp fra sørsamisk område og at de dermed gir et innblikk i sørsamiske forhold (jf. Kap.2). Dette materialet gir i tillegg til å fortelle om økonomiske og demografiske forhold, også et dypere innblikk i de samiske samfunna og forholdet til andre folk (Rydving 1993, Bergsland 1995).

Da staten gikk inn for en massiv misjonering blant samene representerte disse for myndighetene en nokså ukjent samfunnsform og religionspraksis. Det hadde da i lengre tid, under den katolske kirke, blitt drevet en ”dobbel” religionspraksis blant samene. Kirka la seg ikke opp i samenes trosliv så lenge de ble døpt og ellers fulgte kirkeårets begivenheter. Det ble derfor i lengre tid praktisert samisk-religiøs praksis parallelt med de kirkelige handlingene (Rydving 1993, Hansen, L.I 2000). Med innføringen av ei protestantisk kirke ble det viktig at også samene tok til seg kirkas budskap og konverterte helt til kristendommen. Misjonærene som dermed ble sendt ut i lappmarkene måtte derfor sette seg inn i, ikke bare samisk religion, men også språk og samfunnsliv for å kunne nå fram med sitt budskap. Dette utartet seg til å bli et omfattende studie av samisk kultur og språk og representerer dermed også starten på *lappologien* (Salvesen 1980, Olsen, B. 1998).

Disse kildene framstår som kvalitative da de er langt mer detaljerte og fokuserer mer på innholdet i samisk kultur enn tidligere kilder av økonomisk, kvantitativ art. Det er derfor lett å glemme hvem som står bak kildene og hva deres intensjon var. De fleste som står bak nedtegnelsene om førkristen samisk religion er geistlige som anså dette som djevelens verk som for all del måtte tilintetgjøres. Temaet førkristen samisk religion i disse kildene, må derfor leses i lys av at de er resultat av politiske føringer, og at de representerte storsamfunnets og majoritetsbefolkningens bilde av samene. Følgelig er de vel så interessante som levning som beretning. I den forbindelsen er det også grunn til å huske på at misjonærene, som alle var menn, for det meste fikk tilgang til menns arena og at opplysninger rundt kvinners religiøse aspekter dermed er underrepresentert i kildene (Rydving 1993). Her ser vi for øvrig noen av problemene Fulsås (2001) påpeker i å opprettholde et slikt skille mellom levning og beretning.

4.2.3 Forholdet mellom de forskjellige skriftlige kildene

Det er vanskelig å skille klart mellom kvantitativt og kvalitativt pregede kilder som omhandler samer. Dette kommer av at de representerer et utenfra-blikk og er et resultat av myndighetenes politikk for kontroll av samiske forhold. Ei slik todeling kan føre til ei nedvurdering av det antatt ”kvantitative” kildematerialets potensiale til å belyse historiske samfunnsforhold. Et eksempel på at dette ikke trenger være tilfelle er Bergslands slutninger angående samiske samfunnsforhold ut fra skattelister. Ved å trekke ut

kvantifiserbar informasjon, som for eksempel om hvor mange som har betalt skatt til bestemte prestegjeld, hva skatten består av og når denne er betalt, kan han også trekke ut demografisk informasjon om bl.a. levekår og sesongvise flyttinger. Blant annet har Bergsland brukt slike skattelister til å følge enkeltpersoners årssyklus og gjennom flere skattegjeld både på norsk og svensk side (Bergsland 1995). Svakheten med denne type resonnement er at de kan føre til for vidtrekkende konklusjoner på basis av indisier om enkeltindivid. Dette forholdet har Bergsland blitt kritisert for av blant andre Sandnes og Haarstad.

Et viktig moment vedrørende de kilder som i denne sammenhengen blir nevnt, er at de bare representerer de som antas å gi ei direkte etnisk identifisering. Med andre ord er dette beskrivelser av de folk majoritetskulturen, eller opphavsmannen til kilden, definerte som samer på det tidspunkt kilden ble nedtegnet (Salvesen og Hallan 1977). Man kan her ikke si noe om det har vært andre deler av befolkningen som lokalt har gått under samme etniske kategori, men som har blitt utelatt i kildene pga. at de for eksempel praktiserte andre økonomier og ressursutnyttelse. Fra et kildekritisk synspunkt må dette igjen sees i forhold til at man fra faglig hold har hatt en tendens til å sette likhetstegn mellom samer og reindrift. Spesielt i sørsamisk område har leiting etter tidlig samisk tilstedeværelse i kildene, i realiteten vært en måte å dokumentere vitnemål angående reindrifta. Ser man bort fra sagamaterialet, sammenfaller dette også med at de første skriftlige kildene omhandler nettopp konflikter mellom reindriftssamer og bønder. Etersom reindrifta kan være en relativt seint tilkommet økonomi blant samene, får identifiseringen av samer med reindrift store konsekvenser for tolkinga av kildematerialet. Stereotypiske forestillinger om det genuint samiske, både hos kildens opphavsmenn og hos forskerne, kan følgelig medføre alvorlige feilslutninger.

I og med denne forutinntatte ideen om hva det samiske i kildene representerer, er det derfor viktig å stille flere kildekritiske spørsmål som for eksempel; Ville samene ha blitt omtalt i kilden fra den dagen de ekspanderte inn til et nytt område? Kan konfliktene i kildene vitner om være resultat av norsk ekspansjon? Kan konflikten ha oppstått pga. oppkomst eller en ny, og mer ekstensiv form for reindrift? Representerte *bygdefinnene* og *fattiglappene* samer som ikke hadde maktet ei omtalling til ei ny reindriftnæring eller er dette samer som representerte en egen selvstendig samisk økonomi parallelt med reindriftnæringens utvikling?

Dette er viktige spørsmål i og med at fravær i kildene angående reindrift har blitt brukt som *ex silentio*-argument for at det ikke har eksistert samer i området.

4.2.4. Skriftlige kilders pålitelighet og *ex silentio*-slutninger

Ex silentio-slutninger er slutninger trukket ut fra taushet om eller fravær av et objekt i kildene. Bruk av *ex silentio*-slutninger har vært et sentralt tema i debatten angående skriftlige kilder og samisk historie. Etersom det skriftlige materialet er såpass magert er det meget lett å trekke slutningen at det ikke kan ha vært samer i området ut fra at disse ikke er beskrevet i kildene.

Utgangspunktet til vurderinger av kildekategoriernes utsagnskraft i forhold til å påvise samisk tilstedeværelse, var Yngvar Nielsens *ex silentio*-slutning at samer ikke kunne ha hatt noen lang historie i Rørosområdet i og med at ”...man savner for det første lappiske stednavn..” (Nielsen 1889:20). Nielsen bruker dermed et *ex silentio*-argument som grunnlag for å si at mangel på samiske stedsnavn i 1889 styrker teorien om at området ikke har hatt en tidlig samisk befolkning. Han går dermed ikke inn på hvorfor området tilsynelatende ikke har dokumentert kildemateriale angående stedsnavn.

Det kan imidlertid vise seg at slike *ex silentio*-slutninger kan være svært sårbare ved at slutningen avkreftes idet det første nye kildematerialet som motgår påstanden blir lagt fram. Jünge (1996) viser at blant annet Nielsens argumentet ikke holder, i og med at etnografen Johs Falkenberg senere dokumenterte samiske stedsnavn i området som måtte ha vært i bruk på det tidspunkt Nielsen gjorde sitt feltarbeid. Man ser dermed hvordan svikt i en kildekategori er med på å svekke andre kilders utsagnskraft, selv om kildesvikten kan ha utgangspunkt i rett og slett dårlige dokumentasjonspraksis.

Jørn Sandnes bruker i *Namdalens Historie* (1965) langt på vei det manglende kildematerialet for å argumenter for ei sein samisk framrykking. I de tilfeller der det faktisk foreligger eksempler i sagalitteraturen blir disse kildene framlagt som upålitelige. For eksempel understreker han i forbindelse med finneferder til *Finnmork*, at det aldri blir nevnt at nordmenn for opp fra Namdalen eller Innherrad for å handle med samene. Ut i fra dette trekker Sandnes den slutningen at samene på dette tidspunktet ikke hadde nådd lenger sør enn til Børgfjell-traktene. På den andre siden, når sagaene nevner ”finner” i Sør-Norge

mener imidlertid Sandnes at dette er kilder man ikke kan bygge sikre slutninger på og at det dermed antagelig er snakk om seine sagndannelser (Sandnes 1965:384).

Haarstad argumenterer for bruk av ex silentio-slutninger med at dette kan gjøres dersom det, logisk sett, er en rimelig sjanse for at vedkommende kategori/gruppe bør ha kommet tilsyne i kildene (Haarstad 1981:36). Ut i fra dette argumentet hevder Haarstad at sørsamene skal ha hatt lik stor sjanse til å bli kildefestet som samer lenger nord, og at når samene ikke omtales er det rimelig å trekke den ex silentio-slutning at samene ikke har befunnet seg i området i det kilden ble nedskrevet.

Ex silentio-slutninger har vært en viktig del i den metodiske diskusjonen omkring sørsamisk historie. Jünge hevder at ex silentio-slutninger er tvilsomme ved at man ofte må legge dristige vekktolkinger og bortforklaringer til grunn og at dette kan føre til ringslutninger: ”Mulige spor etter samisk etnisitet kan ikkje tolkast som **det** fordi hypotesar og teoriar seier at det ikkje kunne ha vore samar der og da” (Jünge 1996:55).

4.3 Stedsnavn som kilde og kildekritikk

Stedsnavn er en type kulturminner som ofte har blitt brukt som indikator for å definere tidligere utnyttelse av områder. Det er også grunnen til at denne kildekategorien blir sentral når det er snakk om annen utnyttelse av området enn dagens og andre etniske gruppers tilstedeværelse. I likhet med skriftlige kilder har derfor stedsnavn blitt trukket inn i debatten angående sørsamisk historie. Stedsnavn kompliseres, men blir også mulig å datere ved at språk har utvikla seg, og at nye ord har blitt tatt opp gjennom lån. Dette er spesielt interessant i de områdene der språk kan avspeile interaksjon mellom ulike etniske grupper. Ved å kombinere informasjonen omkring låneord med språkutviklingsteorier, kan slike språklige lån være med på å tidfeste når en slik interaksjon har skjedd. Et moment som det er viktig å være klar over i den forbindelsen er at dette som oftest bare kan gi en minimumsalder og dermed ingen maksimumsalder (Olsen, L. 1998).

Ettersom stedsnavn som regel bare gir en minimumsalder, blir de ofte kombinert med andre kildekategorier ved datering. Eksempel på en slik framgangsmåte kan være å kombinere teorier om språkutvikling med arkeologisk materiale. Dette er heller ikke en metode fri for fallgruber da dette, i følge Solli, ”kan føre til sirkelslutninger og bør

anvendes med kildekritisk årvåkenhet” (Solli 2002:51). Med dette menes at i de tilfeller begge kildekategoriene er tilstede, vil dette kunne verifisere en teori, mens mangel på kildegrunnlag vil kunne virke svekkende og dermed brukes som motargument. Og da er man igjen tilbake til det problemet man ofte står med, i forhold til å kunne dokumentere fortidig samisk tilstedeværelse, nemlig det tynne kildegrunnlaget, og dermed bruken av ex silentio-slutninger.

Ut fra nordisk kartmateriale kan det ved første øyekast se ut som om Midt-Skandinavia har minimalt med samiske stedsnavn. Aktiv fornorskningpolitikk og ensidig bruk av norske stedsnavn ved kartlegging har utvilsomt medvirket til dette inntrykket. Likevel har samiske stedsnavn, med sin uoffisielle status, vist seg å ha overlevd lenge muntlig parallelt med de norske navna (Salvesen og Hallan 1977). Samiske stedsnavn som har overlevd fram til i dag, finner man imidlertid hovedsakelig i de områdene det drives reindrift og der navna av den grunn er en del av daglig språk og arbeidsliv. I de områder det tilsynelatende ikke finnes samiske stedsnavn i dag kan disse være glemt, fortrent eller fornorska. Dette er spesielt problematisk i kystområder, da disse ble fornorska tidligere enn innlandet, og hvor assimilering innebar at norsk språk har blitt dominerende sammen med andre etniske symboler som klesdrakt og byggeskikk (Eidheim 1971).

Bergsland har vist gjennom sitt arbeid med samisk språk hvordan man ved hjelp av stedsnavn kan påvise tidligere grenseområder mellom områder med hovedsakelig norsk og samisk bosetting. Et slikt eksempel er området mellom Bindal som har gammel fast bosetting og det østenforliggende fjellområdet med overveiende samisk navneverk. Her ligger blant annet Gaelmie-jaevrie (gaelmie= gravplass) som har blitt omtolka til Kalvvatnet. Vest for dette vatnet ligger Gaelpienjaevrie, (=kukalvvatnet), en samisk oversettelse av det norske navnet Kalvkruvatnet. Dette navnet henviser, i følge Bergsland, til at bønder har hatt krøtter i dette området og representerer dermed det norskdominerte området (1995:25). Bergslands tolking av grenseområder tar imidlertid samtidig forbehold om at grenser som representerer språk, økonomi og ressursutnyttelse også representerer etniske grenser.

Når det gjelder stedsnavn og kildekritikk er det spesielt to spørsmål som er gjeldende; hva er opphavet til navnet og kan navnet dateres? Både når det gjelder opphav og alder i

forbindelse med stedsnavn har dette vært omdiskutert tema. Dette har å gjøre med at stedsnavn, og da særlig gårdsnavn, har vært en del av folks følelsesmessige tilknytting til steder og da ofte heimgården. Dette er igjen ei etterlevning av den nasjonalistiske oppbygging der tilknytting til geografiske steder og dokumentasjon til lang kontinuerlig bruk har vært grunnleggende. At stedsnavn skal kunne brukes som dokumentasjon på samisk tilstedeværelse har derfor hatt tyngre for å slå igjennom, selvsagt spesielt i dagens norske områder.

4.3.1 Finn-navna

Ettersom stedsnavn har blitt en del av den kildekritiske debatten angående sørsamisk fortid skal jeg se på hvordan man i den sammenhengen har behandla fenomenet ordet *finn* tilknyttta stedsnavn. Finn-navna har blitt vurdert ut fra forskjellige aktuelle tolkinger. Disse har vært folkenavnet *finn(e)*, mannsnavnet *Finn/Finnr*, gressnavnet *finn*, *finngress*, *finnskjegg*, *finntopp* el. *finntott*, terrengformasjonen *finn(e)* (spiss, noe som stikker ut), elvenavnet *Finna*, gammelnorsk *firn*– villmark, verbet *finna* og *finn*- forvansking av *fen*, blautmyr (Olsen, L. 1998). Det som i denne sammenhengen er interessant er de tilfeller der den første tolkinga, folkenavnet er aktuell.

Knut Bergsland er den som hyppigst har brukt stedsnavn som direkte kilde for å påvise tidlig samisk tilstedeværelse og ressursutnyttelse. Han har imidlertid blitt kraftig motdebattert og anklaget for en ensidig fokusering på *finn*-navna og deres eventuelle kobling til folkenavnet. Blant andre stiller Sandnes seg kritisk til Bergslands bruk av stedsnavn som kilde og hans vektlegging av denne kildekategorien. Han mener det er feil av Bergsland å vurdere stedsnavn som kildekategori på lik linje med blant annet slutninger bygd på ”direkte omtale av samer i et samtidig skriftlig materiale” og ”slutninger bygd på direkte omtale av samer i sagaer, eldre historieverk og annen litteratur av denne art” (Sandnes 1973:115). Ettersom han ikke besitter samme faglige kompetanse når det gjelder språk, etterlyser han ei kritisk etterprøving av Bergslands teorier og at man derfor bør stille seg avventende til disse.

Sandnes (1965, 1973) er villig til å se en del *Finn*-navn i blant annet Nord-Trøndelag i forbindelse med samer, men at disse viser til forholdsvis nyere tids bruk. Noen av *Finn*-navna er i kystregionen i Ytre Namdal (se kart: fig.17, kap 6.2.2). Her har Sandnes

imidlertid større vanskeligheter med å knytte disse til ei eventuell samisk tilstedeværelse i og med at steder som *Finnanger* i Fosnes, *Finnestrand* i Kolvereid og *Finnset* i Gravvik ligger tilknytt kyst- og fjordområder og dermed utenfor dagens samiske kjerneområder. Et annet moment som Sandnes bruker som argument for at disse navna ikke viser til samisk bruk, er at det nettopp ved disse gårdene er funnet arkeologisk spor fra yngre steinalder. I og med at det i dette området også er gjort funn av yngre "veidekultur" framlegger Sandnes en vag hypotese at det i disse områdene har eksistert ei veidebefolkning parallelt med den etablerte jordbruksbefolkningen til inn i jernalderen, derav navnet *finn*. For å underbygge dette trekker Sandnes inn A.M. Hansens høyst omdiskuterte teori om at de gamle navna på *finn* henviser til *finnar* i betydningen "fremmed veidefolk" og ikke samer. Som kjent mente Hansen at sagalitteraturens "finner" var et anarisk veidefolk som ikke hadde noe å gjøre med "de sent innvandrede lapper" (Schanche 2000, Baglo 2001). I og med at Sandnes mener å kunne argumentere for at disse navna kan føres tilbake i hvertfall til yngre jernalder ender han opp med å konkludere med at disse navna heller ikke kan settes i sammenheng med teorien om en samisk framrykking i historisk tid. Dette sammenfaller også med hans påstand om at de *finn*-navna som viser til folkenavnet *finn*=same bare gjelder Nord-Norge for gamle navn og at det i sørligere områder forekommer i den betydning først fra 1600- og 1700-tallet (Sandnes 1973).

Et sentralt problem angående bruk av stedsnavn som grunnlag for å vise til samisk bruk av områder, er at det i kildekritiske debatter blir argumentert mot at stedsnavn alene kan brukes som indikator for samisk tilstedeværelse. Etersom dette har vært et hett tema i debatten angående sørsamisk fortid og eventuelle framrykkingsteorier, har Leiv Olsen valgt å løfte temaet opp på et høyere geografisk nivå og sett på fenomenet *finn*-navn i hele Norden. Han har registrert 210 stedsnavn på *Fin(n)* i Danmark, Sverige, Finland, Norge og på Island. Ved å vurdere disse navna i forhold til de forskjellige tolkingsalternativa, konkluderer han med at flertallet av stedsnavna på *Fin(n)* ser ut til å komme av folkenavnet, enten *finn*/same eller *finne*/suomi-finne. Han finner andre forklaringer på disse navna vanskelig å forsvare, spesielt i Midt-Skandinavia (Olsen, L. 1998:45). Olsens forklaring på at det i Norge er et stort antall *finn*-navn på Sørøstlandet er at kildematerialet fra middelalderen er mye rikere i denne landsdelen i forhold til de andre (ibid:46). I forhold til bruk av stedsnavn som kilde i debatten angående tidlig samisk tilstedeværelse i de

omdiskuterte sørsamiske områdene, konkluderer Olsen med at stedsnavna verken kan bekrefte eller avkrefte en framrykkingsteori.

4.4 Arkeologiske kilder og kildekritikk

Problematikken rundt arkeologiske kilder og (sør)samisk fortid kan i hovedsak sammenfattes til temaene etnisk klassifisering av materialet og lite og mangelfullt kildemateriale. Mye av fokuset på skriftlige kilder har da også sammenheng med dette. Dette har likevel ikke stått i veien for at det arkeologiske materialet gjennom hele forskningshistoria har vært gjenstand for oppmerksomhet når det gjelder å dokumentere fraværet av samisk materiale og dermed tilbakevise samisk fortidig tilstedeværelse (jf. Nielsen 1889, Sandnes 1965, 1973, Haarstad 1981) selv om denne kildekategorien har blitt overskygget av det historiske materialet i form av skriftlige kilder og stedsnavn.

I likhet med de andre kildekategoriene har også det arkeologiske materialet lett for å bli en del av den politiske samfunnsdebatten angående sørsamenes situasjon. Derfor bærer den kildekritiske debatten rundt dette materialet preg av at forskjellige forskere og miljøer betrakter dets utsagnskraft vedrørende etnisitet og kulturell tilhørighet. Inger Zachrisson oppsummerer diskrepansen i tolkingene ved å vise til tre forskjellige synsmåter der den første bygger på forutsetningen av ei *fast kulturgrense mellom nord og sør*. Representant for et slikt syn er bl.a. Evert Baudou, som tolker det arkeologiske materialet med utgangspunkt i Montelius'- Hallstrøms historiesyn. Dette forutsatte ei etnisk kulturgrense gjennom norra Jämtland – norra Ångermanland, en grense med opphav langt tilbake i steinalderen (Zachrisson 1997:34). I forhold til det tidligste samiske, kommer denne grensa til uttrykk gjennom skillet mellom asbestkeramikkenes utbredelse, som brukes som kriterium på samisk etnisitet, og innsjøgravenes etniske tilskrivelse. De siste sees på som germanske og deres nordgrense markerer ei ”etnisk, økonomisk og sosialt betinget grense” (ibid:33). De samiskdefinerte boplassene på Vivallen forklarer Baudou ut fra at disse representerer ”ett resultat av en tilfeldig kontakt med” og ”en utflytting från det stora samisk området i Övre Norrland (Baudou 1994¹ i: Zachrisson 1997:34).

¹ Renbetesprocessen i Härjedalen. Svar på Inger Zachrissons skrivelse 15.9.1993. Til Tingsretten i Sveg

De to andre tolkingsmåtene tar utgangspunkt i å bruke arkeologisk materiale til å definere to forskjellige jernalderkulturer som henholdsvis *fangstkultur* og *bondekultur*. Fangskulturen blir her satt i forbindelse med *innsjøgravene* i Sverige og tilsvarende *fjellgraver* i Norge. Den første av disse tolkingsmåtene tar ikke stilling til etnisk tilhørighet, men definerer materialet ut ifra økologiske landskapstilpassinger. Ved å bruke kildene til å definere ulike "kulturer" i stede for etniske grupper, har man kunnet konsentrert seg om dette materialet uten å komme i politisk konflikt med de tidligere teoriene angående spørsmål om sørsamenes historie. Representanter for ei slik tolking av gravmaterialet er Klas-Göran Selinge og Jan Sundström i Sverige og Arne Skjølsvold og Anders Hagen i Norge (Zachrisson 1997: 36-37). Den siste tolkinga tar utgangspunkt i det samme materialet og samme problemstilling, men bruker en tverrvitenskapelig arbeidsmåte ved å kombinerer det arkeologiske materialet med andre typer kilder. Her blir innsjøgravene og dermed fangstkulturen relatert til den samiske økologiske tilpassinga i området. Zachrisson, som selv er den fremste eksponenten for ei slik tolking, viser til Åke Hyenstrand som anfører at gravene stammer "...från en fångstbefolkning som funnits i området under årtusenden, och att denna kan vara starkt präglad av det som vi numera kallar för samisk" (Hyenstrand 1987:149, Zachrisson 1997:38).

4.4.1 Etnisk identifisering av materiell kultur

Å definere et arkeologisk materiale etnisk er en problematisk prosedyre med stor fare for feilslutninger. Dette har ført til at materiale som ikke direkte kan identifiseres til ei bestemt etnisk gruppe, som regel blir identifisert med majoritetskulturen (Salvesen og Hallan 1977:323, Schanche og Olsen 1983, Mulk 1994). Materiale som ikke sikkert blir definert som samisk har en tendens til å bli oppfattet som "nordisk", "norrønt" eller "germansk". Schanche og Olsen (1983) vurderer denne problematikken som et politisk anliggende der krav om vitenskapelig holdbare kriterier til etnisk identifisering håndheves langt strengere når det gjelder fortidig samisk materiale enn ved definering av norrønt materiale (ibid:135).

Mye av problemet rundt etnisk identifisering av materiell kultur, bl.a. gravmateriale, er at gjenstandene ikke bærer preg av isolerte kulturelle enheter, men av forbindelser og interaksjon med andre folk og etniske kulturer (Zachrisson 1997, jf. også kap.3). Materialet bærer ofte preg av at visse ting, spesielt prestisjegjenstander, har sirkulert og blitt adoptert i

andre kulturer langt vekk fra den opprinnelige. På den måten har metallgjenstander av norrøn eller østlig opprinnelse endt opp i samiske graver og visa versa, noe som kan tyde på at samer og norrøne folk har kunnet signalisere felles religiøse verdier gjennom materiell kultur (Odner 1983:69). Denne kulturelle dynamikken skaper lett et kaotisk inntrykk dersom forventningene er kulturer med klare grenser og konsekvent, kontrasterende materiell kultur. Dette har ført til enkelte forskere har forsøkt å lage standarder for hvilke kriterier som må oppfylles for å kunne definere et materiale som samisk.

Inger Zachrisson representerer en slik framgangsmåte med utgangspunkt i det arkeologiske materialet der hun presenterer en "sjekklister" av hva som bør være til stede i et materiale for å med rimelig sikkerhet kunne si at det er samisk. I følge denne metoden går de "sikre" kriteriene som bør ligge til grunn for å definere en samisk kulturell tilhørighet ut fra bostedsform, rituell bruk, teknikk og drakt/prydgjenstander, mens element som ornamentikk og næringsgrunnlag vurderes som vanskeligere å bedømme (Zachrisson 1997:192). Samisk etnisitet blir på denne måten definert ut fra sammensettingen av materialet og ikke enkelte artefakter. Ut fra dette argumenterer Zachrisson for at enkeltmateriale som for eksempel asbestkeramikk, som har blitt ansett som en selvstendig samisk etnisk markør (Baudou 1993), heller bør anses som indikasjon på nære forbindelser og interaksjon nordøstover og at man på den måten har fått materialets geografiske utbredelse (Zachrisson 1997:34).

Selv om Zachrisson opererer med flere "sikre" kriterier, og dermed større fleksibilitet, for hva som må være til stede for å definere samisk materiale, kan dette være med på danne et statisk bilde av samisk kultur der endringer bare blir forklart ut fra ytre faktorer som interaksjon med andre kulturer. Selv om slike ytre faktorer er sentrale i tolking av etnisk standardisering av materiell kultur (Odner 1983, Olsen 1985b), er det i tillegg viktig å vurdere materiell kultur ut fra indre dynamiske prosesser som skjer innenfor kulturer over tid og rom. Tradisjoner og symbolbruk vil med tid også endres gjennom tradert kunnskapsoverføringer der nye generasjoner får nye verdigrunnlag. Olsen viser til at ethvert samfunn bærer i seg kimen til sin egen transformasjon der et komplekst samspill mellom indre og ytre faktorer kan føre til både endring og stabilitet (Olsen 1987:147).

På samme måte er også geografiske avstander med på å umuliggjøre en slik standardisering av samisk materiell kultur. Selv om enkelte kulturelle element har blitt spredt over hele det samiske området er det ut fra de store geografiske avstandene vanskelig å anta at disse skulle ha hatt den samme symbolske verdi overalt. At slike kulturelement bruker lang tid på å bli allmenngyldige, og dermed ”sikre” etniske markører, eksemplifiserer Schanche med å vise til urgravskikken og bjørnebegravelsene som før 900-tallet bare var lokalisert til Varangerområdet og fra 1000-tallet sprer seg til hele det samiske området. Dette har imidlertid ført til at de eldste urgravene i sørsamisk område er datert til 1500-tallet. Gravskikken varer lengst i dette området, mens den forsvinner lenger nord (Schanche 2000:347). Selv om dette kan diskuteres, illustrerer det poenget med at gjenstander og tradisjoner ikke er statiske og at det er umulig å finne allmenngyldige standarder for hvordan for eksempel ei samisk grav skal se ut og hva gravmaterialet skal bestå av for at den kan defineres som samisk. Hva som er ”typisk” må derfor defineres ut fra den konkrete sammenhengen i og med at det ”typiske” skifter idet kulturelement overføres fra en gruppe til en annen (Olsen 1985b).

Olsen setter tre kriterier for etnisk definering av arkeologisk materiale; 1) at et eller flere trekk i materialet er utbredt innenfor ett gitt geografisk område og at disse trekkene er av en karakter at de ikke lar seg funksjonelt relateres til visse produksjonsprosesser; 2) at man i det arkeologiske materialet kan fastslå interaksjon mellom dette og andre områder; 3) at det er kronologisk samsvar mellom disse ytringene (Olsen 1984:27-28). Slike kriterier kan utvilsomt være relevante, men det settes her et skille mellom ”stil” og ”funksjon” som seinere forskning har kritisert kraftig (se også Olsen 1997). Økonomi og produksjonsprosesser kan også klart ha en etnisk signaliserende funksjon, noe for eksempel Jørn E. Henriksen har argumentert for i sin studie av hellegrupene for tranproduksjon (Henriksen 1996).

4.4.2 Slutninger bygd på ”negativ bevisførsel”

Slutninger trukket ut fra fravær av samiske markører i kildematerialet har som regel aldri gått i samisk favør. Et klart eksempel på dette er igjen Yngvar Nielsens slutning angående manglende dokumentasjon for å kunne påvise ei lengre samisk tilstedeværelse i Rørosområdet; ”...og man støder dernæst ikke i fjeldene på sikre lappiske begravelser og offerplasser” (Nielsen 1889:20). Problematikken rundt manglende arkeologisk materiale har

imidlertid ikke blitt ansett som barriere for å kunne lokalisere den norrøne geografiske utbredelse. For eksempel forklarer Baudou Mellannorrlands manglede jernaldergårdsbebyggelse i innlandet ut fra at disse ennå ikke har blitt funnet (Zachrisson 1997:34).

I og med at etniske markører i arkeologisk materiale ofte har blitt brukt som indikator på kontakt, blir også omfanget av denne interaksjonen lest ut fra intensiviteten av symbolbruk i materialet (Olsen 2000). Olsen mener at intensiv symbolbruk og oppblomstring av likeartede rituelle ytringer gjennom for eksempel urgravskikk, bjørnebegravelse og metalldepot kan brukes som indikasjon på at kontakten mellom samer og andre har vært preget av "stress" og at materiell kultur har vært brukt til å opprettholde stabile grenser (Olsen 2000). På samme vis kan fravær av slike etniske markører i materialet bety at flere etniske grupper kan ha levd i harmoni i samme område ved for eksempel å utnytte forskjellig næringsnisjer uten å signalisere etnisitet gjennom materiell kultur (Odner 1983). I og med at spesielle etniske signalement får et tydelig geografisk utbredelse i enkelte perioder, mener Olsen at bruk av etniske markører må sees i forhold til den gitte interaksjonssituasjon. Et eksempel er "synligheten" til den norrøne befolkning i Nord-Norge i jernalderen. Når denne framtrer som klart mer synligere i det arkeologiske materialet enn den samiske, kan dette (foruten forskerens blick) ha sammenheng med at de følte behov for å kommunisere sin etniske og kulturelle tilhørighet ut fra sin marginale plassering (Hansen og Olsen 2004:133).

En annen måte å håndtere manglende materiell og dermed direkte dokumentasjon på samisk tilstedeværelse er å prøve å lese ei samisk fortid nærmest som "negative avtrykk" av det norrøne materialet. Audhild Schanche (1986) presenterer en slik metode ved at hun forsøker å lese ei samisk tilstedeværelse ut fra organiseringen av det *norrøne* jernaldermaterialet i Sør-Troms. Fravær av arkeologisk materiale i de indre fjordstrøka (og innlandet) har blitt tatt til inntekt for at dette var et ikke-samisk område i jernalder. Det forhold at disse områdene også mangler norrøne kulturminner, som ellers er svært synlig, og gjennom forskningstradisjonen lett lesbare, tar imidlertid Schanche til inntekt at dette kan ha vært et *samisk* bosettingsområde. Gjennom denne "negative" metoden forsøker hun å vise at samisk tilstedeværelse også lar seg avlese uten kildemateriale som direkte stammer fra eller viser til samer (ibid:44).

Schanche gjør med dette utgangspunktet en systematisk analyse og vurdering av den norrøne jernalderbosettingas geografiske utbredelse. Denne sees i lys av de økologiske forhold som lå til grunn for dens næringstilpassing i form av kombinasjonsdrift jordbruk/fiske. Hun konkluderer med at en tradisjonell funksjonalistisk forklaringsmodell (klima og ”kornrensa”) ikke er tilstrekkelig for å forklare den skarpe grensa mellom de relativt tett befolka kystområdene i ytre strøk og de tilsynelatende ”tomme” områdene i indre fjordstrøk. At den voksende bondebefolkningen ikke ekspanderte inn i indre fjordstrøk mener hun har sin årsak i at området allerede var befolket av ei annen etnisk gruppe. I og med at man ikke finner de samme etniske markører som jernalderbondebebyggelsen har i form av gravhauger konkluderer Schanche med at grensa har vært stabil ut fra et ”vi/dem”-dikotomi, vedlikeholdt med forskjellige etniske markører. Ved å kombinere disse dataene med historiske og lingvistiske kilder, kommer Schanche fram til at fjordområdet trolig var bebodd av samer (Schanche 1986:99). Dette viser at fravær av arkeologisk materiale også er åpen for ulike fortolkninger og kildekritikk.

4.5 Konklusjon

Med denne gjennomgangen av ulike kilders utsagnskraft i forhold til sørsamisk historie har vi blant annet sett hvordan tynt kildegrunnlag har blitt brukt som utgangspunkt for å argumentere mot tidlig tilstedeværelse av samer i det sørsamiske området. En flittig bruk av *ex silentio*-argumentasjon har vært framtrepende. Den kildekritiske metodiske utvikling har imidlertid ført til at det fra flere forskingsmiljøer har begynt å fokuseres på det manglende kildegrunnlaget vedrørende samisk historie (jf. Bergsland, Salvesen, Olsen, Schanche). Dette har igjen resultert i at flere bakenforliggende aspekter rundt dette problemet har kommet fram. Ikke minst har forskingspolitiske aspekter vedrørende samenes status som urfolk og dermed den politiske trussel de utgjorde mot nasjonalstatens monolittiske historieoppfattelse, blitt trukket fram. Samtidig har man pekt på de ulike sosiale, politiske og kulturelle forhold i fortida som kan ligge til grunn for at kildematerialet gir mindre informasjon om den samiske enn den norrøne kulturen.

Kan man da gi en generell forklaring på hvorfor samene tilsynelatende er mer fraværende i kildene? For å finne svaret på dette er det kanskje mer fruktbart å spørre *hva* det er man leter etter i kildene og *hvilke* kriterier som skal ligge til grunn for at man skal kunne si at kilden dokumenter fortidige samer. Dette er relevant i og med man med rot i 1800-tallets

forskning har hatt en tendens til å generalisere samisk kultur ut fra et stereotypisk bilde av 16- 17- og 1800-tallets samer. Dette bildet er sterkt prega av at reindriften var utvikla og at reindriftssamene dermed konkurrerte om de samme ressursar som den ekspanderende bondebefolkningen. En indikasjon på dette er også historikernes fokusering på at det er de første kildeutsagn som referer til konfrontasjon mellom disse to næringsutøvelsene som gir de første "sikre" kildehenvisningar til sørsamisk tilstedeværelse i Rørosområdet (se Sandnes 1973, Haarstad 1981).

Dette stereotypiske synet på hva kildene skal omfatte av samiske kulturelle ytringer sammenfaller også med behandlinga og kategoriseringa av samiske kulturminner. Et moment som er svært viktig i den forbindelse er at kulturminneloven av 1978 fikk tilføyelsen at samiske kulturminner fikk ei automatisk fredningsgrense på 100 år, tilsvarende før-reformatorisk ikke-samisk materiale. Selv om dette har medført at samiske kulturminner har fått langt større oppmerksomhet i forhold til tidligere, har det også resultert i ei overdimensjonering av nyere tids kulturminner. Dette er kulturminner som lett lar seg etnisk identifisere i og med at de sammenfaller med den forutinntatte idé om *hva* samiske kulturminner "skal" være. At det ofte finnes muntlig tradisjon om lokalitetene, samt skriftlige kilder, er med på å underbygge disse kulturminnenes rolle som "sikre" etniske markører.

Den lave fredningsgrensa har ført til at også denne kildekategorien, på lik linje med de skriftlige, ofte sementerer den stereotype oppfatninga av samisk kultur der *samer=reindrift*. Denne oppfatninga styrkes ved at denne type kulturminner har vesentlig større representativitet i forhold til kulturminner tilknytta andre tidsepoker og økonomiske næringsformer som for eksempel kyst/gårdsbosetting og fangstbasert økonomi. Andre forhold som spiller inn i det ujevne forholdet mellom det beskjedne samiske kulturminnematerialet og det omfattende norrøne er bl.a. at ved utarbeidelsen av økonomisk kartverk ble en del registreringar gjort før omlegginga av kulturminneloven. Mye av det samiske kulturminnematerialet ble av den grunn ikke innlemmet i kartverket. Kartmaterialet er også preget av at det er ufullstendighet i tynt befolka områder, der ofte samiske kulturminner er lokalisert (Schanche og Olsen 1983).

Et problem rundt det tilsynelatende mangelfulle kildematerialet er også at forskerne bygger sine tolkinger på en argumentasjon som lett får preg av ringslutninger. På den måten kan historikeren avkrefte teorier om samisk fortid ut fra at samene ikke er omtalt i de skriftlige kildene da dette kan underbygges av at det ikke kan vises til eldre samiske stedsnavn eller at disse ikke er representert gjennom arkeologiske funn. Arkeologen kan på sin side konkludere med at det arkeologiske materialet ikke kan henvise til ei *samisk* fortid da senere skriftlige kilder ikke viser til langvarig og kontinuerlig områdeutnyttelse.

Et annet problem er ideen om at fortidig samisk tilstedeværelse skal kunne gjenspeiles i ”rene” samiske bosettingsområder. Denne ideen har rot i eldre teorier om at etnisitet oppstår og bevares best ved isolering av kulturelle enheter (Olsen 1985b). Ut i fra en slik teori er det vanskelig å argumentere for ei sørsamisk fortid i og med at slike samiske fortidige ”oaser” er vanskelig eller umulig å finne kildekriteriske belegg for. Det arkeologiske kildematerialet bærer derimot mer preg av at samer og ikke-samer har levd i de samme områdene og at man dermed har fått det uensartede, vanskelig definerbare arkeologiske materialet, samiske stedsnavn i ikke-samiske områder og bare sporadiske henvisninger til samer i tidlige skriftlige kilder. Sporene etter ei slik samhandling vil bære preg av at det i fortida var perioder der etnisk tilhørighet og forskjeller av ulike grunner ble markert gjennom språk og materiell kultur, men også at det var perioder der slike markeringer har vært overflødige. Kontrasterende kulturelementer kan dermed ha blitt nedtonet eller blitt gjeldende for flere etniske grupper.

Ut fra dette kan man kanskje konkludere med at belysningen av ei samisk fortid har lidd under forutinntatte forventninger til kildenes utsagnskraft, overfokuseringen på manglende ”sikre” samiskdefinerte kildekriterier og den følgelige korte vei til *ex silentio*-slutninger. I og med at sørsamisk historie ser ut til vanskelig å kunne belyses godt nok gjennom tradisjonell kildekritisk utprøving, ville alternative innfallsvinkler til kildematerialet kanskje kunne gi nye fruktbare perspektiver på dette temaet.

5.0 Arkeologisk materiale

Jeg skal her se nærmere på arkeologisk materiale i selve prosjektområdet. Det varierte naturlandskapet i Ytre Namdal åpner muligheten for forskjellige kulturminnekategorier. Området har tradisjonelle reindriftsområder med sommerbeiter i de indre områdene og vinterbeiter helt ut til ytterkysten (Vorren 1986). Kulturminner knytta til reindrift finnes langs de gamle flytteleiene og i tilhørende bosettingsområder. Etersom all muntlig tradisjon om samer i dette området omhandler reindrift, har det vært naturlig i forbindelse med tidligere registreringer å ta utgangspunkt i denne konteksten, både mht. hvor man skulle lete og hvordan kulturminner skulle fortolkes. Det er dermed ikke sagt at kulturminnene i seg selv bare gjenspeiler reindrift. En utfordring er derfor å forsøke å tolke kulturminnene ut fra kulturminnene selv og den kontekst de er i, og ikke la seg overstyres av forventninger skapt av dagens tradisjoner. Kulturminnene kan dermed gi et mer nyansert bilde av næringstilpassinger og kulturtradisjoner i området.

Fram til i dag har samisk og norrønt materiale i området i hovedsak blitt definert ut fra kronologi der nærmest alt førreformatorisk materiale har blitt ansett som norrønt. Dette henger sammen med de foran beskrevne teorier om at samisk tilstedeværelse ikke kan spores lengre tilbake en 15-1600-tallet (Sandnes 1965). Ut fra en antagelse om at samisk historie går lengre tilbake, og komparative studier som viser at to etniske grupper i et område vil påvirke hverandres materielle kultur, er det for snevert å tro at for eksempel norrøn kultur og forhistorie skal kunne leses kun ut fra norrønt materiale (se f.eks Odner 1983, Schanche 1986). Istedenfor å skrelle vekk alt definert norrønt materiale og dermed sitte igjen med et restmateriale som kan kalles samisk, vil jeg se på et bredere utvalg av kulturminnematerialet og forsøke å se samisk historie i lys av dette.

Sett i perspektiv av at samisk historie også skal kunne leses ut fra tidligere registrert forhistorisk materiale, byr dette geografiske området på mange nye interessante innfallsvinkler og tolkinger. Med utgangspunkt i ei problematisering av den etniske kategoriinndeling som norrøne graver og gravmateriale representerer, vil jeg se på nytt registrert materiale og tidligere registrerte samiske kulturminner. Jeg tar for meg forskjellige steinformasjoner med forskjellig funksjon og betydning og ser disse opp mot

bl.a. samiske offerplasser. Videre ser jeg på samiske gravtyper og definisjonen av disse. En beslektet kulturminnekategori er bjørnegraver. Ettersom det tidligere bare er registrert en bjørnegrav i sørsamisk kystområde, har en utfordring vært å vurdere andre lignende lokaliteter som bjørnegraver. Jeg ser også på enkelte løsfunn. Området utmerker seg bl.a. spesielt med mange bevarte *gievrieh*, runeбомmer. Til slutt ser jeg på hvordan bosettingsspor og kulturminner tilknyttet fangst/jakt og kystkultur kan gi uttrykk for en kystbasert samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal.

Sametingets kulturminnemateriale har blitt klassifisert etter en mal spesielt utformet for kulturminner tilknyttet intensiv reindrift. Denne består av 14 hovedkategorier (se Fjellheim 1999:174-176). Ettersom jeg nå sitter med et videre og mer komplekst materiale, og at mye av dette ville komme inn under restkategorien "annet", har jeg måttet lage en egen inndeling. Denne inndeling har gjort det mulig å innlemme tidligere registrert ikke-samisk materiale og se disse opp mot samiske kulturminner. Ved å bruke kulturminner som symboliserer veletablerte samiske kulturelle uttrykkformer sammen med annet materiale, håper jeg at materialet som helhet vil gjenspeile både en lokal forankret samisk kultur samt også en kultur som har vært dynamisk i uttrykksformen og som har tilpasset seg omliggende samfunnsstrukturer.

5.1 Etnisk klassifisering

Arkeologisk materiale har lett for å bli klassifisert i kjente etniske definerte båser. På denne måten får kategorier og repertoar av materiale etniske merkelapper. Problemet oppstår når elementer med samisk-etniske merkelapper oppstår i et norrønt definert materiale og omvendt. Man kan da velge å se dette som tilfeldige anomalier og dermed likevel beholde en klar distinksjon mellom de forskjellige kategoriinndelingene. Alternativt kan man se slike uttrykk som levninger etter komplekse fortidige samfunn der interaksjon og samhandling mellom forskjellige etniske grupper har spilt en viktig rolle. Materialkompleksitet er da en nødvendig følge av dette, og man vil følgelig ikke kunne forvente "reine" og uproblematisk kategorier.

5.1.1 Gravhauger, gravrøyser og østlig importfunn

Namdalen har mange gravhauger. Området kjennetegnes spesielt av store og rike gravhauger fra yngre jernalder. Haugenes størrelse og gravmateriale representerer ei økonomisk utvikling i området. Gravhaugene blir konsekvent knyttet til norrøn befolkning og det har vært utenkelig å se disse i forhold til ei samisk fortidig tilværelse. Heller ikke indirekte, som grunnlag for norrøne høvdingers rikdom, har samene blitt brakt inn i diskusjonen. Importgjenstander i norrøne graver sees gjerne som indikator på plyndringsferder og annet handels- og kontaktnettverk. I nordsamiske graver er den største gruppen importerte metallgjenstander fra finsk-østbaltiske områder og daterer seg til sen vikingtid/ tidlig middelalder. Den gjenstandstypen som forekommer hyppigst er hesteskoformede eller åpne ringspenner (Schanche 2000:182). Ringspennene er oftest i bronse og inndeles i to hovedtyper; spenner med opprullede ender og spenner med firkantede og fasetterte endeknapper (Gjessing 1928, Serning 1956). Begge disse typene er funnet i samiske urgraver. Førstnevnte gruppe har størst konsentrasjon i nord, mens sistnevnte har større geografisk utbredelse og opptrer også i flere funnkontekster. Begge typene er blant materialet på de samiske offerplassene (Zachrisson 1984, Schanche 2000:182).

I Nord-Norge finnes østlig importgjenstander både i urgraver og i gravhauger. Gjessing (1928) skiller materialet i ei nordnorsk gruppe som omfatter de tre nordligste fylkene, og ei østnorsk-trøndersk gruppe, der den nordnorske gruppa defineres som samisk. Disse gravene har i tillegg også ofte samiske trekk som neversvøping av den døde. Gjenstandene ble antatt å representere en import til Nord-Norge som samene sto bak (Gjessing 1928:32-33). I en senere artikkel modifiseres dette til at bare noen av de østlige funnene viser til samene. I og med at østlig importfunn også finnes i norrøne graver er det nå heller håløygenes handelsvirksomhet i Kvitsjøområdet som er grunnlaget for østlig-importert materiale i Nord-Norge (Gjessing 1939:44-45).

I motsetning til Gjessing (1939) der samene kun har en passiv rolle i importsammenheng, konkluderer bl.a. Stenvik (1980) med at samene kan ha hatt en sentral rolle i forhold til østlig import og handel, primært som mellommenn. Stenviks utsagn har bakgrunn i ei norrøn båtgrav i Salten-området. De fysiske-antropologiske undersøkelsene kan antyde at den døde i denne grava var av samisk herkomst. Stenvik mener den døde var en

mellommann i handelen mellom samer og nordmenn, en handel som altså resulterte i østlig importvarer i norrøne graver.

I Sverige ser Inger Zachrisson muligheten for at et gravhaugfelt på Långön i Hotingsjön i norvestligste Ångermanland kan være samisk. Dette har bakgrunn i at haugenes gravgaver har samme karakteristiske sammensetting som gravene på Vivallen og de samiske offerplassfunnene i Nord-Sverige. Blant annet fantes ringspenner i tre av gravene (Zachrisson 1997:224-228). Gravene og gravgodset på Långön kan på den måten være et uttrykk for interaksjon samisk - germansk som har resultert i en (ytre) germansk gravskikk med samisk gravmaterialet. Spørsmålet er da hvilket etnisk sjikt de som er gravlagt tilhører. Zachrisson henviser til hvordan drag i gravskikken allerede før vikingtid går fra bygd til fangstmark i søndre Norrland. Hun ser dette kulturlånet i forhold til, eller som følge av at produkter fra fangstmarkene blir mer vesentlig for bygdens økonomi (ibid:227). Gravhaugene på Långön representerer i følge Zachrisson høgstatusamer med gode kontakter med innbyggere i bygdene i Ångermanland, Jämtland eller lengre sør.

Inger Storli (1991,1994) går et skritt videre når det gjelder denne kontakten og trekker tolkinger på grunnlag av gravmaterialet i Nord-Norge og Nord-Sverige dit hen at disse representerer inngiftede kvinner som ledd i alliansedannelser mellom samisk og norrøn befolkning. Dette har således resultert i samisk smykkemateriale i norrøne graver og norrøne smykker i samiske graver. Østlige smykker som ringspenner har på denne måten blitt benyttet som etniske idiom, at de gir uttrykk for den gravlagdes etnisitet. Ettersom disse gravene med østlige smykker også ligger i tilknytning til sentralsteder i de norske høvdingdømmene, kan de inngifta kvinnene ha tilhørt en tilsvarende samisk elite. Heller ikke Storli problematiserer imidlertid skillet Gjessing skaper ved å dele materialet inn i ei nordnorsk gruppe og ei østnorsk-trøndersk gruppe. I så måte er det interessant at sagamaterialet fra sørsamisk område har flere eksempler på at stormenn og konger har giftet seg med døtre av finnekonger, eks. Kjetil Høngs saga og Harald Hårfagres saga (Rogstad 1980, Mundal 1996, Pálsson 2002).

I forskingsmiljøet rundt Namdalens rike gravhauger har det aldri vært diskutert hvorvidt materialet kan være påvirket av samisk kultur. Det kan i den sammenheng være interessant

å også vurdere hvordan en eventuell handel med samer kan ha hatt innvirkning på den materielle vekst gravhaugene i Namdalen vitner om i yngre jernalder.

Enkelte paralleller i Namdalens gravmateriale kan imidlertid trekkes til Långön og nevnte graver i Nord-Norge (jf. Kap.2.3, se også kart; fig.7, kap. 5.1.2). I gravhaugen på Klinga, Namsos ble det sammen med annet gravmateriale funnet ei ringspenne med firkantede endeknapper (T.10655). Funnet stammer fra ei dobbeltgrav, mann- og kvinnesaker er funnet sammen og ble gravd ut av Karl Rygh (Petersen 1928:66, Gjessing 1928:36, Askeladden lok.nr.46330). Etter funnkombinasjonen tidfester Gjessing grava til rundt 950. På Kjøsøya, Vikna, ble det i en delvis ødelagt gravrøys funnet ei ringspenne (T.5432), lik den fra Klinga. I røysa ble det også funnet en spydspiss (Askeladden lok.nr.63006). Begge spennene er av typen R675. Gjessing (1928) setter denne i sammenheng med andre østnorske ringspenner med to knopper. På disse er det i tillegg tapper på knappene. Gjessing tidfester typen til det 10. eller 11. århundre.

Figur 6. Ringspenne fra Kjøsøy, Vikna.

Foto: Lisa Dunfjeld-Aagård

I sin gjennomgang av finsk-ugriske gjenstander i Norge, omtaler som nevnt også Gjessing funnet fra Værdal, Inderøy kommune. Her ble det sammen med en trefliket spenne og to brakteatlignende hengesmykker funnet tre korsformede hengesmykker samt en tynn bronsering med fem bronseblikk (C.5453-64, se fig. 3 kap 2.3, Askeladden lok.nr.48126). Selv om funnomstendighetene er usikre daterer Gjessing funnet ut fra brakteatene, nemlig til siste halvdel av 10. eller begynnelsen av 11. århundre (Gjessing 1928:36). Det er gjort tallrike funn av slike hengeblikk i samiske offerfunn i Sverige. Gjessing knytter dette funnets proveniens til Sør-Finland eller Russland. Når det gjelder hvordan disse østlige gjenstandene har kommet inn i landet gir Gjessing to alternativer; enten av samer, eller direkte fra øst. Gjessing holder mest på siste (ibid:38). Han åpner altså ikke for at funnene skal representere gravlagte samer. Denne grava ligger i et rikt jordbruksmiljø på Innherred

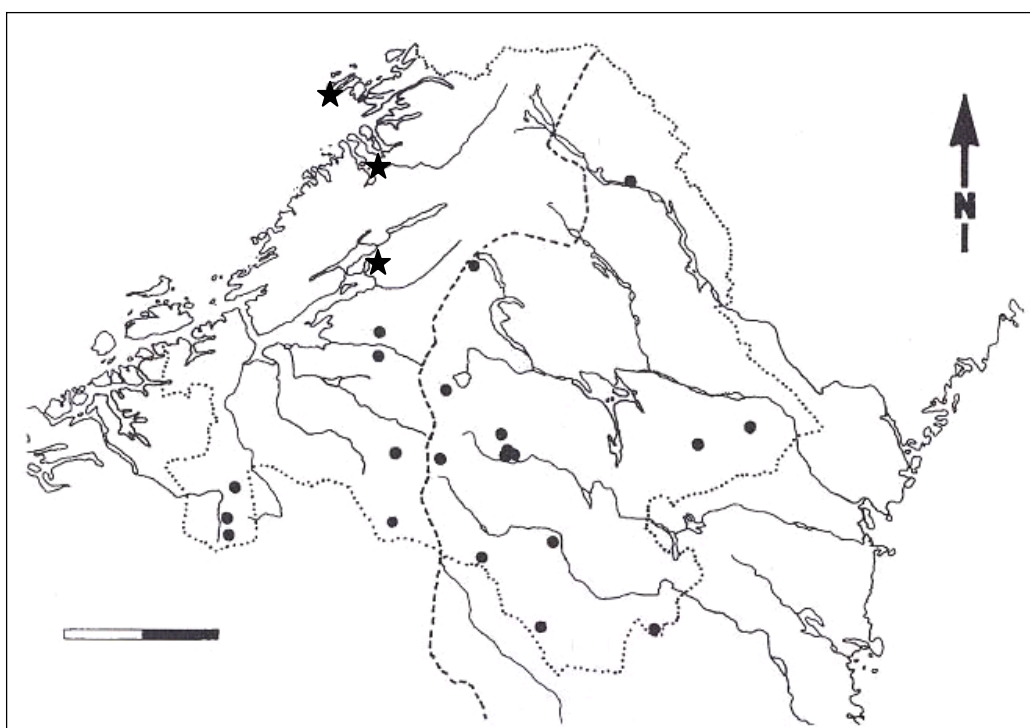
og man kan undre seg over hva den representerte. Lars Stenvik har derfor omtalt den som en ”fremmed fugl”, og Inger Zachrisson mener at man her kan snakke om en samisk grav (Zachrisson 1997:208). Ut i fra tidligere nevnte funn av østlige smykker i namdalske gravhauger med paralleller til Nord-Norge, er det ikke mindre sannsynlig at det også her er snakk om en eller annen form for samisk påvirkning eller rett og slett inngifte.

5.1.2 Fangstmarksgraver

Fangstmarksgravene i sørsamisk område er lokalisert i sentrale fjellområder på norsk side, spesielt Oppland og Hedmark og i de svenske skogsområdene, i hovedsak i Dalarna, Härjedalen og Jämtland. Denne gravtypen kan inndeles i to perioder der den eldste perioden, ca. 200f.kr-600 e. Kr, består av tresidige eller runde steinsetninger ved innsjøer. I Sverige blir gravene av den grunn kalt innsjøgraver (i Norge også kalt fjellgraver). Innsjøgravene er mest kjent i Härjedalen, Dalarna og Gästrikland. De yngre gravene er fra ca. 600 e. Kr og er mindre formklare. Disse finnes også i fjellregionen i Trøndelag, Hedmark, Jämtland og Härjedalen (Hansen og Olsen 2004:103-104). Det ikke registrert fangstmarksgraver i Ytre Namdal. Problematikken rundt etnisk definering av denne gravtypen er berørt av flere (bl.a. Odner 1983, Hyenstand 1987, Zachrisson 1997, Baudou 2002, Bergstøl 2004). Flere alternativer verserer; germansk bondebefolkning (se Baudou 2002), germansk fangstfolk (se Odner 1983:111) og tidlig samisk befolkning (se Zachrisson 1997, Bergstøl 2004), og er av interesse også for mitt område. Fangstmarksgravene knyttes til europeisk pelshandel i tidlig historisk tid, der jegerne i disse områden kan ha vært viktige leverandører (Gollwitzer 1997:32).

Felles for fangstmarksgravene er at disse lokaliseres til områder som ikke før historisk tid har blitt befolket av jordbrukskultur. Gravmaterialet i slike fangstmarksgraver er knyttet til jakt, og smykkemateriale som har østlig preg og har dermed paralleller til samiske urgraver og offerplasser. Et oversett problem er imidlertid hvordan denne type graver defineres ut fra en gjensidig ekskluderende geografisk dikotomi der *fangstmark*, uten videre problematisering, sammenstilles med områder uten norrøn bebyggelse (se Stenvik 1982, 1988). Fangstmarka blir dermed kun definert ut fra en bondekulturs perspektiv der fangstfolk bare vil kunne leve i de områder som ikke er bebygde av jordbrukere. For fangstfolk som har levd innenfor samme område som bondebefolkningen, men med overlappende næringsnisjer, ville imidlertid også dette landskapet også defineres som

fangstmark. En slik overskridelse får videre konsekvenser for kulturminnesammensettingen og dermed vil blant annet ”fangstmarksgravene” også kunne lokaliseres her. Det finnes jo, som tidligere nevnt gravrøyser i kystområdene og jordbruksbygder med gravmateriale som vitner om både jakt og østlig kontakt (se fig. 7). Et lignende eksempel der lokalisering og funnkontekst kan gi klassifikatoriske problemer, er problematikken rundt de finske *lapprösen*. Ettersom disse finnes i fangstmarka, men samtidig oppstår i kontekster som henspeiler på jordbrukssamfunn stilles spørsmålet om disse representerer jordbruksfolks utnyttelse av fangstmark eller om de er en østlig parallell til de eldste innsjøgravene (Hansen og Olsen 2004:113-115).

Figur 7. Fangstmarksgravenes utbredelse (etter Gollwitzer 1997).

★ Graver med østlig importfunn i Namdal og Innherred (etter Gjessing 1928, min tilføyelse på kart).

5.2 Sjølegierkieh, ringformede offerplasser eller gravanlegg? Om registrerte steinkonstruksjoner.

Ettersom steinkonstruksjoner som regel ikke har tradisjon omkring funksjon og betydning og heller ikke har bevart organisk materiale i tilknytning, blir disse gjerne definert ut fra kontekst og kulturmiljø. Steinkonstruksjoner uten en klar funksjonell forklaring gis ofte en kultisk betydning. Dette gjelder især større og monumentale steinsettinger som for

eksempel lokalitetene på Kjøsøyhoven, Vikna og Storlauvhatten, Leka. Mindre, og mer uanselige anlegg har gjerne ikke blitt registrert eller fått forklaringer som spor etter barns lek. Det kan nevnes at sistnevnte kategori er vanlig i forbindelse med reindriftsamiske boplasser der små steinringer representerer barns etterligning av voksnes arbeid med reinmelking og lignende (Jåma 2001).

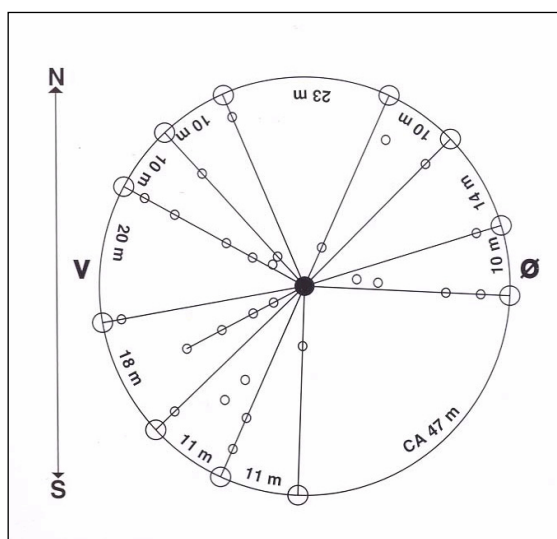
Ettersom kulturminner gjerne også blir etnisk identifisert ut fra sin geografiske beliggenhet, oppstår ulike kriterier og krav til ”bevis” i relasjon til hvor kulturminnet befinner seg. I et samisk kulturmiljø i Troms og Finnmark vil slike ”usikre” kulturminner lett knyttes til samisk kultur og bli registrert som samiske kulturminner. I områder med større andel norrøne kulturspor vil norrøne tolkninger bli foretrukket i langt større grad, selv om kulturminnene i seg selv kan være nokså like. Den sistnevnte tendensen forsterkes jo lengre sør man kommer, slik at det skal forholdsvis mye til for at for eksempel steinkonstruksjoner i Midt-Norge skal kunne defineres som samiske.

5.2.1 Steinringer

Steinringer er kulturminner som opptrer i mange former og som det ofte er vanskelig å tolke både betydningen av og opprinnelig funksjon. Lave, overgrodde steinringer tolkes ofte som teltringer eller andre tufter. Slike kan bekreftes eller avkreftes ut fra funn av *aernie*, ildsted i midten av ringen. En annen og mer omdiskutert ringformasjon er ringforma offerplasser. Slike kulturminner er spesielt utbredd i Finnmark, og framtrer som ringformede murer, inntil 1m høye og 4-8m i diameter (Vorren og Eriksen 1993). I Finnmark ligger slike ringer ofte i tilknytting til urgraver. Bruken av offerplasser kjennes ikke fra nyere tid og er ikke historisk dokumentert i skriftlige kilder. Kronologien er uklar og den eneste ringforma offerplassen i Nord-Norge som er datert ligger i Varanger og er datert til 1425-1615 e.kr (Hansen og Olsen 2004:222-223). I sørsamisk område har en steinring i Budalsfjellene blitt registrert som offerplass (Stenvik 1983:87-91, Fjellheim 1999:56-57). Det synes likevel vanskelig å registrere ringforma steinsettinger som mulige samiske offerplasser i sørsamisk område og spesielt i områder med norrøn bosetting. At offerplassen i Budalsfjellene har fått denne betegnelsen, har sammenheng med at det finnes skriftlig kilde om at samene har hatt en *finnegud* her. At lokaliteten ligger langt til fjells gjør også at andre tolkninger lettere faller vekk. ¹⁴C-datering fra vollen på offerplassen ga resultat 1470-1660 e.Kr (Fjellheim 1999:57). At ringformete offerplasser med stor

sannsynlighet faktisk forekommer her, gjør at steinringer i andre deler av sørsamisk område må kunne sees i lys av dette. ”Uforklarlige” ringer har blitt og blir registrert både i indre fjellområder og i kystområder, der mange er lokalisert. Selv om flere av de følgende kulturminnene allerede har blitt gitt en funksjonell forklaring og ut fra det gitt en definert etnisk tilhørighet, vil jeg påpeke at ved å se disse i et samisk perspektiv, åpnes også muligheten for at disse steinsettinger skulle kunne ha en samisk tilknytning.

På høyeste punktet på Kjøsøyhøven ligger to sirkelforma steinkonstruksjoner. Den største består av ei steinrøys med små steinrøys i sirkel rundt. Hele anlegget er på ca. 60 diameter. Røysa i midten er bygd opp av en liten til middels stor rundkamp og bruddstein. Diameter ca. 4m, høyde ca. 0,3m. Ettersom kulturminnet ikke har noen sikker funksjon har forskjellige tolkninger blitt benyttet. Kulturminnet ble første gang skriftlig beskrevet av Trygve Vågan i artikkelen *Ei underlig steinsetting på Kjønshåven* (Vågan 1959). Vågan tegner anlegget og systematiserer de omliggende i *sektorer*. Det pekes også på en mulig sammenheng mellom navnet *håven* og kultisk *hov*. Med dette starter teorispinninga som

fortsatt pågår omkring dette kulturminnet. Denne illustrasjonen og nye tegninger har seinere blitt lagt til grunn for videre teorier omkring kulturminnets opprinnelige funksjon. I ØK-registreringa fra 1981 beskrives lokaliteten som *gravrøys med omkringliggende smårøys* (Askeladden lok.nr.38375). Her blir altså kulturminnet definert som gravrøys og dermed avmystifisert.

Figur 8 Skjematisk skisse av anlegget på Kjøsøyhøven (etter Herje og Alsaker 1999).

Sør for Håven ligger et lignende anlegg (se Granefjell 2000). Denne har i stedet for midtrøys en stor varde på 1,5m. Varden er trolig yngre enn resten av anlegget og stein fra de omliggende smårøysene er nok brukt til å bygge varden. Lokaliteten er noe utydelig, men er ca. 50 m i diameter. På Storlauvhatten på Leka ligger et lignende anlegg med midtrøys og omliggende smårøys og oppstilte røys i omliggende sektorer (Askeladden

lok.nr.38204). I Herje og Alsakers bok *Kysten vår* (1999) settes disse lokalitetene inn i en mytisk sammenheng. Her blir både anlegget på Kjøsøyhoven og anlegget på Storlauvhatten, Leka betraktet som solur, en kalender for religiøse handlinger for de første jordbrukere (Herje og Alsaker 1999:36-37).

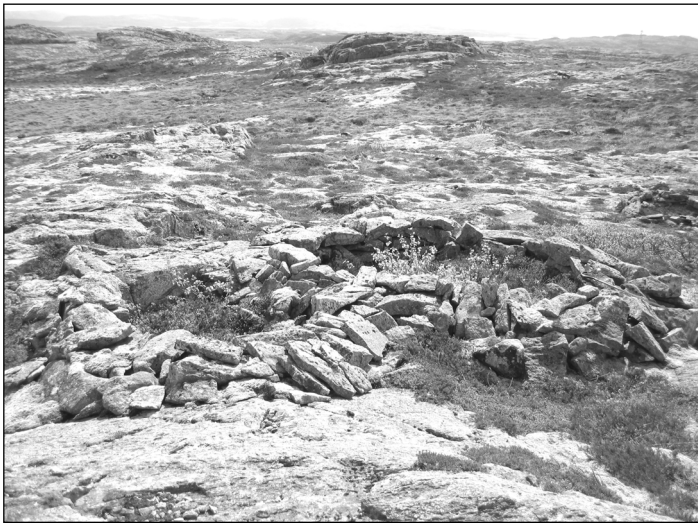
Mens anleggene over har en størrelse som avviker fra samiske offerplasser, finner vi på Ramstadlandet 65/1, Ytter-Vikna en annen type steinringer. Lokaliteten består av fem steinringer som ligger på bergflater og forhøyninger nær myrlendt terreng. Fire av ringene ble registrert i 1981 som; *samling steinringer* (Askeladden lok.nr.39375). Ytterligere en ring ble registrert feltsesongen 2003. Ringene består av hodestore steiner og er ovale med diameter fra ca. 3m til ca. 9m. Den ene av ringene består av fem små røyser. Ringene ligger samlet med 30-40m avstand. Hele anlegget har en utstrekking på ca. 35x100m.

På gården Sylten 68/2 ca. to km SØ for lokaliteten på Ramstadlandet har det vært ytterligere en steinring. Denne steinkretsen ble fjernet under krigen i forbindelse med veibygging. Lokaliteten ble likevel ØK-registrert i 1981 ved hjelp av muntlig opplysninger. Antall steiner kunne ikke huskes, men de var alle i håndterlig størrelse. Steinen var overgrodd med torv, og kretsens diameter anslått til ca. 3m.

Ved Finnhøttedalen S for Kvernvika, Fosnes ligger nok en steinring (påvist av grunneier). Denne ringen ligger også på berget, men er mer overgrodd og har mindre stein (reg.nr.10). Noe av steinen har blitt flyttet på og ligger ikke på opprinnelig plass. Det er vanskelig å si om denne ringen kan ha hatt funksjon som teltring eller ha hatt en annen funksjon eller betydning.

Nok en helt annen type steinringer finnes på Falkhetta på Vikna. Disse ligger på høyeste punkt på Inner-Vikna og har godt utsyn mot N og den indre leia i Ø (reg.nr.07). Lokaliteten består av syv steinringer med en diameter på 2 – 2,5m og er oppmurt 30 – 70 cm. I tillegg finnes en eller to steinsettinger. På det høyeste punktet står en varde i ytterkanten av en steinring. Stein fra ringen har antagelig blitt brukt til å bygge varden. To av ringene ligger i tilknytting til hverandre slik at de utgjør et åttetall. Sigmund Alsaker har tolket ringene som fuglefeller (Alsaker 1997). Ringene skal kunne ha fungert som feller ved at tynne stokker har blitt lang over ringen i et rutemønster og åtte lagt nedi. Fugl har da

hoppet ned i fella mens gitteret har hindret større fugler i å strekke ut vingene og dermed fly ut. Alsaker ser denne type fangst i sammenheng med at eksport av falk og hauk var utbredt i vikingtid og middelalder (Alsaker 1997:44-46).

Figur 9. Åttetallsformet steinring på Falkhetta. Foto Lisa Dunfjeld-Aagård

5.2.2 Steinsettinger og reiste steiner

Ovenfor Fjæringen på ryggen opp mot vestsida av Stordalsfjellet nord for Salsvatnet har en lokal informant påvist et område med flere steinsettinger, deriblant tre steinringer (reg.nr.08). Disse ligger på et område på fjellryggen med helt blankskurt berg. Herfra har man utsikt både mot Fjæranger i nordvest og Salsvatnet i sør og sørvest. Lokaliteten ligger i den naturlige trekkleia for rein utover mot kysten, noe som også de mange fangstgropene utover mot Smineset vitner om. Det er derfor ikke utenkelig at disse steinringene kan ha hatt en funksjon i forbindelse med bl.a. villreinfangst, dvs. som skyteskjul eller bogestiller. I tilknytning til den ene ringen ligger også ei sannsynlig samisk flatmarksgrav. Denne er overgrodd mens enkelte steinheller vises og markerer avgrensingen av grava. På lokaliteten er også en rekke andre steinsettinger. Disse består av små røyser, varder og ei steinrekke samt de tidligere nevnte steinringene og hesteskoformede steinsettingene. Lokal tradisjon sier at disse har blitt laget av gjetergutter et par generasjoner tilbake. Det er derfor vanskelig å si noe om alder på disse steinsettingene utenom at deler av området synes å bestå av omrotet stein. Det er derfor mulig at en del av steinsettingene er forhistorisk mens andre deler, dvs. omrotinga, vitner om senere aktivitet.

Ofte er det kun lokal tradisjon som kan knytte enkelte kulturminner direkte til samisk kultur. I Risvika i Oppløysfjorden står to oppreiste steiner i et hogstfelt. En informant fikk

opplysninger om at disse steinene har hatt noe med samene å gjøre og at de antagelig er markering av gravplasser. Det har også vært samisk befolkning på gården Risvik (muntlig medd. H. Hermannstrand). Det har opprinnelig vært tre steiner som har vært oppstilt. Ettersom området nå er hogstfelt og dermed grøftet, er det vanskelig å vurdere steinenes opprinnelige naturmiljø. Steinene er også registrert som bautasteiner (jf. Askeladden lok.nr.46279).

Figur 10. Reiste steiner på Fosenhalvøya.

Foto: Lisa Dunfjeld-Aagård

I et sørligere område, på Fosenhalvøya finnes også lignende oppsatte steiner. Sør for Holden i Verran er det registrert et område med flere oppstilte steiner (reg.nr.19). Steinene står i N-hellinga S for vatnet. Grunnen er fjell og steinene er støttet opp av andre. Flere har falt over ende. Stedet har vært kjent av bygdefolk, men i følge lokale informanter er det ikke kjent tradisjon omkring lokaliteten. Det er mest sannsynlig at lokaliteten har hatt en form for kultisk betydning for folk i området. Ettersom området ligger langt fra bebyggelse er det mest trolig at stedet har blitt brukt av samer.

5.2.3 Stein i fjæra

I sørsamisk område finnes ikke tradisjon på at steiner som ligger ved vatn har hatt særskilt betydning. Dette tross for at i nordlige kystsamiske område er offersteiner, *sieidi'er*, i tilknytting til sjøen en vanlig kulturminnekategori.

Ved Kvernvatnet i Kvernвика, Fosnes kommune ligger en stein i vannkanten som kalles *Finnstein* (reg.nr.12). Det er uvisst hvilken betydning steinen har hatt og hva som har gitt navnet. Ettersom også andre kulturminner i dette området kan knyttes til samer, f.eks.

Finnhøttedalen, er det mye trolig at Finnstein også henspeler på samisk tilstedeværelse og bruk av området. Berget på motsatt side av Kvernvikvatnet heter da også Finnberga (reg.nr.11).

Det finnes også lokaliteter der verken navn eller tradisjon knytter disse direkte til samisk kultur i dag, men som ut fra analogislutninger kan tenkes å være samiske. Ved fergekaia ved Skei på Leka står en oppreist stein ovenfor fjæra (reg.nr.17). Steinen blir kalt *Sildeguden* og er ca.1 m høy og har en liten krans av små stein rundt. Ned mot sjøen er steinblokker langt som ei trapp. Steinen ligger ved en gammel sildeplass og skal være en offerstein i forbindelse med fiske. Steinen står i et kulturminnerikt område med bl.a. Herlaugshaugen i nærheten. På N-enden av Leka ligger også Jakob-steinen (reg.nr.18). Her skal det være tradisjon for at samer har ofret til den. Dette har også sammenheng med at rein som skulle flyttes ut til Leka fra Austra svømte i land ved denne steinen.

**Figur 11. Sildeguden på Leka.
Foto: Lisa Dunfjeld-Aagård**

På Hovøya i Risvær, Kolvereid er det også en bemerkelsesmessig stein. På et lite område er det ryddet for stein og ei stor steinblokk står i midten som et alter (muntl. medd. S. Alsaker). Selv om det er vanskelig å si noe om dette anlegges funksjon, er det fristende å se den i sammenheng med, og i lys av teorien om at dette området har vært befolket av samer med mer tilknytting til sjøen enn det vi ser i dag.

Som vi ser, byr disse typer av kulturminner på store tolkingsmessige utfordringer, men de gir også flere muligheter når det gjelder definering av funksjon, betydning og etnisk tilhørighet. At lokalitetene assosieres med vidt forskjellige funksjonelle betydninger, gir en

pekepinn på hvilket mangfold et slikt materiale faktisk kan innebære (hvorav de jeg har nevnt her trolig bare utgjør en liten andel). Spesielt lokaliteter knyttet til samisk kultutøvelse må dessuten kunne forventes å ha vært særlig utsatt for ødeleggelse og seinere ”redigeringer” av kulturlandskapet. Når det gjelder de lokaliteter som høyst sannsynlig har spilt en religiøs og kultisk rolle, har lokalisering til et antatt homogent norrønt område blitt avgjørende for den etniske tilskrivelsen. Ved å se materialet i lys av annet kildemateriale som underbygger antagelsen om at også samene har hatt tilhold i disse områdene i forhistorisk tid, blir denne implisitte tilskrivelsen straks mer problematisk. Faktisk kan slike typer kulturminner heller tillegges vekt som indisier på en flerkulturell situasjon. Med det utgangspunktet vil slike kulturminner også kunne antyde en kontinuitet i det samiske materialet fra forhistorisk til historisk tid og dermed være et potensielt kildemateriale forut for blant annet de samiske helligsteder som man senere har kilde- og tradisjonsopplysninger om.

5.3 Helligsteder med kilde- og tradisjonsopplysninger

De samiske offerplassene har ofte historisk og muntlig tradisjon omkring bruk og tilhørighet. Dette gjelder hovedsakelig de som fortsatt var i bruk da den intensive misjoneringa satte inn på 1700-tallet. Det som kjennetegner samiske helligsteder er at det som regel ikke er lokaliteten i seg selv som gir mening, men den kulturelle betydning lokaliteten er tillagt av mennesker. Et godt eksempel på dette er de samiske offerplassene, *sjielesijjieh* som gjerne er spesielle naturformasjoner. Arvefjellene, *saajvevaerieh* som er hele fjell eller fjellområder, er en annen type kulturminne som viser hvor viktig den kulturelle betydningen som blir tillagt er. Forståelsen av lokaliteten som kulturminne vil da langt på veg også bli kulturelt betinget. Når tradisjonen om disse forsvinner, forsvinner også vissheten om at dette faktisk er kulturminner, og også muligheten for en samisk kontekstualisering av kulturlandskap og andre kulturminner.

5.3.1 Offerplasser

I Namdalen kjenner man til flere samiske offerplasser. Den mest kjente av disse er offerplassen på Gudfjelløya i Tunnsjøen, Røyrvik kommune. Ettersom samer tradisjonelt har vegret seg for å fortelle andre om offerplasser og andre hellige steder, representerer nok de vi kjenner i dag bare et fåtall. Flere av disse består av klyvde steinblokker, *sjiele-*

gierkieh. Presten Randulf på Nærøya var trolig den første skriftføre i Namdalen som fikk såpass innblikk i samekulturen at han kunne nedtegne slike opplysninger i mer detalj. Av kjente offerplasser i Namdalen er også tre i Ytre Namdal, nemlig Teplingfjellet i Foldereid, Nærøy kommune, Folldalen i Høylandet kommune og Kverndalsfjellet (Kvernassfjellet, Fosnens kommune) øst for Salsvatnet (Jæger-Leirvik 1964). Til Teplingfjellet og Folldalen knyttes også tradisjon om ”trollmesser” som samene holdt i januar 1723 mot von Westen i forbindelse med hans misjonsreise (Skanke 1943:242, Jæger-Leirvik 1964, Bergsland 1995). En av messene ble holdt i Urdalen innenfor fjordbotnen av Follafjorden. Denne offerplassen har seinere ikke blitt sikkert lokalisert. Fellesavisa, Namsos 26.10 (1973) rapporterte at Karsten Aune i Teplingan høyst sannsynlig hadde lokalisert den andre offerplassen på Grønli fjellet ved Teplingan. Aune hadde da tidligere hørt av Jæger-Leirvik at von Westen skulle ha omtalt denne samiske offerplassen. Lokaliteten besto av en stor stein og noen mindre.

Området ved indre deler av Follafjorden bemerker seg således med flere registrerte offersteiner. Offersteinen består gjerne av kløvde steinblokker, men også andre beskrivelser finnes. Vitenskapsmuseet rapporterte også til Saemien Sijte i 1980 om en offerstein i dette området. Dette hadde bakgrunn i at geolog August Nissen hadde kommet over en stor stein omgitt av et lavt steingjerde ovenfor Kongsmoen. Lokalbefolkningen skal også ha visst om en offerplass i dette området, men ikke hvor. Steinen som Nissen beskrev kan imidlertid være samme som reg. 2452 i Sametinget kulturminnearkiv ”stein og steingjerde”. Offersteiner bestående av kløvde steinblokker er også registrert i Kolvereid (Samisk kulturminnearkiv).

5.3.2 *Saajve-vaerieh, helligfjell*

Saajvevaerieh er fjell med en spesiell betydning. Disse kalles også arvefjell. Randulf nevner i Nærømanuskriptet at; *Der er udj et hvert Præstegield og Fogderie her udj Norge, saa vel til Lands som ved Sø-siderne nogle Field, der ere større, og enten af een eller anden Aarsage meere bekiendt end de andre smaae Field, som ligger omkring dem...alle saadanne Field holder en Find for hellige og kalder dem Saivo..* (Qvigstad 1903:43). Blant de fjell Randulf nevner er *Schiolden, Lechemøen* og *Heilshornet* (Qvigstad op.cit. se kart; fig. 2 Kap. 2.1).

Skjolden ligger sør for Innerfolda, i Nærøy kommune. Til Skjolden knyttes også tradisjon om såkalt "ættestup" dvs. et stup der gamle syke samer ble sendt utenfor i pulk for å dø da de ikke lenger kunne være med flyttinga (muntlig ref Albert Jåma). Lekamøya er først og fremst kjent som et kjent landemerke for seilende langs kysten. Det er derfor interessant at også slike maritime landemerker har blitt tillagt mening på lik linje med arvefjell i indre områder. Heilhornet er et meget markert fjell i Bindal kommune. Fjellet rager 1058 m.o.h. og kan sees fra fjellområder helt inn mot svenskegrensa.

Randulf går ikke nærmere inn på betydningen av disse hellige fjellene. Saajve-vaerieh har i ettertid blitt tolket av Hans Skanke som en form for hjelpeånder, visstnok avdøde forfedre, dels som deres oppholdssted, som regel fjell, "hellige fjell" (Bergsland 1985:55). Disse fjellene gikk således i arv, derav også betegnelsen "arvefjell" og en same kunne derfor eie flere saajve-vaerieh. Ut fra dokumenter der navn på slike fjell har blitt nedtegnet, har disse navnene seinere blitt identifisert og samlet (Wiklund 1918, Qvigstad 1943, Bergsland 1985). Ingen av disse nedtegnelsene har imidlertid tatt med fjellene som Randulf nevner i *Nærømanuskriptet* fra Ytre Namdalsområdet. Dette kan nok ha sammenheng med at også Lyder Horn i Bergen blir nevnt og at det har blitt sett som utenkelig at det har vært samer i slike sørlige kystområder.

5.4 Graver

Samiske graver som kulturminnekategori skiller seg normalt ut fra norrøne graver, både i utforming, gravgods og til dels datering (se Kleppe 1977, Schanche 2000). Ettersom samiske begravelser utenfor kirkegårder har foregått til opp i nyere tid, har man forholdsvis liten viten om og forskning om kronologien til de forskjellige gravtypene. I motsetning til den store variasjonen i norrøne gravers monumentalitet, er førkristne samiske graver jevnt over av små dimensjoner. Også av den grunn blir dette lett en marginal kulturminnekategori. Ettersom gravene dessuten er lokalisert i utmark og fjellområder, har denne type kulturminner ikke kommet med i større registreringer som ofte har vært konsentrert til økonomisk viktige områder. Ikke minst gjelder dette registreringene for Økonomisk Kartverk. Et annet moment når det gjelder slike gravtyper er etiske betenkeligheter med hvorvidt slikt materiale skal publiseres og gjøres allment kjent. Ettersom mye av det sørsamiske gravmaterialet er av forholdsvis yngre dato, ligger mye

tradisjon og følelser knyttet til dette. Det er også en kjensgjerning at flere graver som har blitt funnet i senere tid har blitt forstyrret og bl.a. hodeskaller fjernet.

5.4.1 Flatmarksgraver

Denne gravtypen har blitt antatt som den yngste samiske gravtypen, gjeldende i en periode i overgangen fra urgravskikk til kristen kirkegårdsbegravelse (Jæger-Leirvik 1964). Gravene kan ligge enkeltvis eller flere samlet i et felt. Senere undersøkelser i Sverige (Vivallen) har vist at slike gravfelt kan dateres tilbake til vikingtid (Zachrisson 1997). Ettersom den døde ble nedlagt i jorda er det naturlig at de fleste overflatiske spor etter hvert kan forsvinne. På noen lokaliteter finnes bare ei nedsenking eller forhøyning tilbake. Andre ganger har det blitt gravd ei grop kantet med høyreiste steinheller og deretter dekket med liggende steinheller, som ei steinkiste. Selv om slike ligger i bakkenivå, kan det fortsatt være mulig å registrere steinhellene.

De fleste graver av denne typen i sørsamisk område er registrert i forbindelse med flytteleia til reinen. Tradisjon sier også at flere samer har villet begraves nettopp ved flytteleia til reinen, slik at den døde kunne høre reinklovene. I sørsamisk område på norsk side har det ikke blitt foretatt undersøkelser av denne kulturminnetypen. Dette har nok igjen sammenheng med at gravene blir ansett som seine og derfor et etisk uakseptabelt forskingsfelt. I mitt undersøkelsesområde er det registrert flere slike graver. De fleste av disse har blitt registrert ut fra tradisjonsopplysninger. På Lund i Nærøy er det blant annet ØK-registrert en lokalitet kalt *finnheimen*. Dette skal ut fra lokale muntlig opplysninger være en samisk boplass. Her skal det være 3-5 rektangulære forhøyninger i terrenget som går under betegnelsen "samiske graver", hvorav minst en skal være barnegrav (Askeladden lok.nr.55981). Ved kontrollregistrering av denne lokaliteten, var det ingenting som direkte kunne utpekes som grav. Det er derfor sannsynlig at de synlige levningene har forsvunnet, mens tradisjonen omkring plassen har blitt holdt ved like gjennom muntlig overføring.

Overnevnte eksempel viser hvor viktig det er å få dokumentert den muntlige tradisjonen rundt kulturminnet. Dette får nemlig ofte avgjørende konsekvenser ved bl.a. dokumentasjon av flatmarksgraver som ligger i "ikke-samiske" kulturlandskap og der det kun er lokal tradisjon som tillegger dem en samisk tilhørighet. Dette gjelder derfor også de tidligere nevnte steinene ved Risvika ved Salsbruket. Disse reiste steinene ble i 1982 ØK-

registrert kun ut fra kontekst og antatt funksjon og fikk derfor betegnelse bautasteiner, noe som medfører ei tolking som norrønt kulturminne (jf. Askeladden lok.nr.46279). Ser man imidlertid lokaliteten i lys av at det her har vært samisk bosetting og at steinen har tradisjon om samisk tilknytning (muntl. medd. H. Hermannstrand), er det nærliggende å tolke disse steinene som reist i forbindelse med samiske graver. At samer har hatt tilhold her vitner også stedsnavn som *Finnhusa* ovenfor Risvika om (ØK-kart CV 159-5-4).

Flatmarksgraver kan også registreres tilfeldig ved at de ligger i tilknytning til andre kulturminner. Som nevnt ovenfor ble det registrert ei grav i forbindelse med steinsettingene ovenfor Fjæringen. Grava var overgrodd med enkelte steinheller opp i dagen som markerer avgrensinga av grava. Flere av steinsettingene på selve berget kunne også muligens registreres som graver, men disse er mer usikre og av en mer røyslignede utforming.

5.4.2 Urgraver

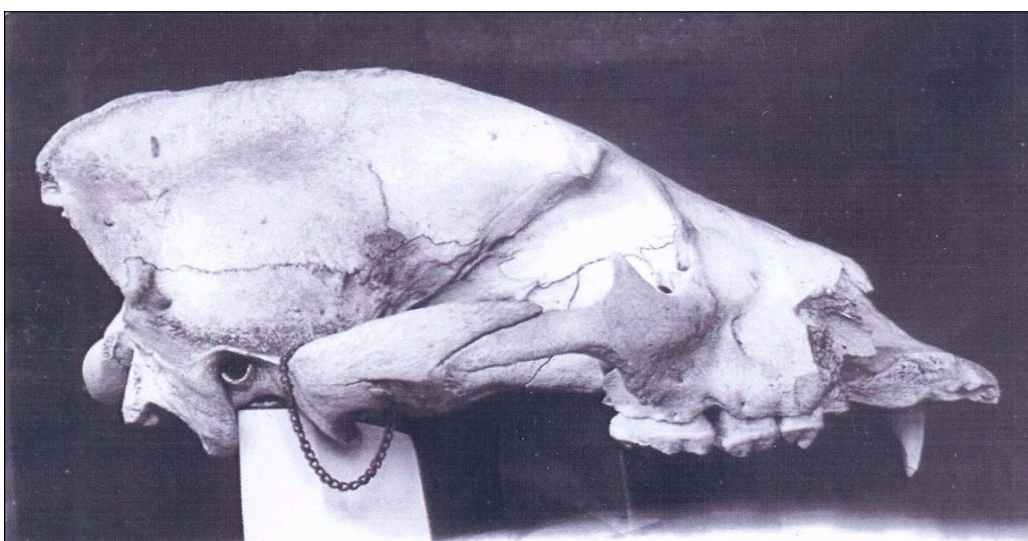
”Urgrav” betegner graver som er lagt ned i naturlige eller anlagte kamre i ura. Til samme kategori hører også begravelser i huler og under hellere og steinblokker. Karakteristisk for gravskikken er at hele eller deler av kroppen har vært svøpt i never (Schanche 2000). Denne kulturminnetypen er lite utredet i sørsamisk område. Av de som er kjent regnes graver der den døde er lagt i pulk som eldst. Kistebegravelsene regnes som yngre (Jæger-Leirvik 1964). I Nærøy ble ei urgrav undersøkt i Skjolden i 1983 (Askeladden lok.nr.55981). Denne besto av to trekister, derav ei barnekiste. Kistene var sammensatt med trenagler. Foruten denne er det registrert tre andre urgraver i Nærøy, nemlig i Fossdalsfjellet, Kalvfjellet og Leirkollen (Sametingets kulturminnearkiv, Schanche 2000).

Det er imidlertid ikke uproblematisk å definere sørsamiske urgraver ut fra Schanches lokaliseringskriterier da sammenligningsgrunnlaget i hovedsak blir Varanger med store urgravfelt i hellesteinsur. I sørsamisk registreringsammenheng har ikke urgrav blitt brukt som typebetegnelse. Gravene som i etterkant har blitt definert som dette, består derfor av kiste- og pulkbegravelser i hellere, i ur eller under flyttblokker og røyslignende graver med steinheller i fjellet (Schanche 2000). Spesielt når det gjelder sistnevnte er det derfor overlappende kriterier for denne og andre typer av graver. Blant annet er sommergraver en gravkategori som kommer lite fram i sørsamiske kulturminneoversikter. Dette er

temporære gravsteder der den døde ble oppbevart til man kunne hente denne ned til kirkelig begravelse på vinterføre. Ikke sjelden ble den døde værende i sommergrava, og den er dermed blitt en permanent gravplass. I sin gjennomgang av urgraver har Audhild Schanche (2000) ikke tatt med denne gravkategorien. Det kan derfor stilles spørsmålsteget ved hvorvidt Schanches kategorisering av de sørsamiske urgravene er kategorisk riktig og følgelig med hennes konklusjon om at det var her den gravskikken seinest ble introdusert og varte lengst (Schanche 2000:190).

5.5 Bjørnegraver

Bjørnegraver er materielle spor etter den samiske bjørnekulten og tolkes som direkte uttrykk for den rituelle og religiøse betydningen jakt av bjørn har hatt i samisk kultur. En viktig del av hele jaktseremonien er behandlingen av beina etter at bjørnen var slaktet og spist (se Fjellström 1755, Reuterskiöld 1912, Petersen 1940, Myrstad 1996). Selve bjørnegravene representerer de eneste fysiske levningene etter denne tradisjonen. Det er også sannsynlig at det er behandlingen av beina som har vært det lengst opprettholdte ritualet i forhold til bjørnejakt, da dette fortsatt har tradisjonsopplysninger og at bjørnebegavelser har blitt datert til opp i nyere tid. Undersøkelser og dateringer viser at bjørnegravene strekker seg over et langt tidsrom, fra 200-300 e.kr fram til 1700-tallet med periodemessig og geografiske konsentrasjoner AD 1000-1300 og 1700-1800-tallet (Myrstad 1996).

Figur 12. Bjørneskalle fra Salfjellet (Top.ark. Vitenskapsmuseet).

5.5.1 Bjørnegrav i Salfjellet

Den eneste registrerte bjørnegrav på norsk side av sørsamisk område var bjørnegrava i Salfjellet, Ytre Namdal. Den ble funnet av Jakob Nursfjell i 1937. Lokaliteten ligger på nordsiden av Østervatnet, det østligste av de tre Trivatn, nord og nordvest for Nordlifjellet i Salskomplekset, innenfor Overhalla. Selve grava lå 50-60m nord for vatnet, tett ved en liten tange (Petersen 1940, jf.reg.nr.22). Nursfjell rapporterte funnet av et helt bjørneskjellett gravd ned ved en stor stein, inn til Vitenskapsmuseet i Trondheim ved Theodor Petersen.

Da Th. Petersen i 1937 fikk tilsendt bjørneskallen, var dette en ny kulturminnekategori i sørlige områder. Petersen rådførte seg derfor med kollega J. Qvigstad, G. Gjessing og K.E. Schreiner angående lignende funn i Nord-Norge. Ut fra påfallende likheter både i nedleggelse og kontekst, var Petersen ikke i tvil om at det her var snakk om en samisk bjørnebegravelse. Selv om han anslo skallen til ikke å være eldre en et par hundre år, representerte den en sirkumpolar kulturtradisjon og en idé som kunne ”føres tilbake til en *urtid*” (Petersen 1940:164). Hodeskallen hadde kløvd kjevebein og et messingkjede var festet til kjevebeinet. Bjørneskallen manglet også en hjørnetann som var brutt ut med øks. Bjørneskallen er i dag utstilt i Vitenskapsmuseets samiske samling. I forbindelse med denne oppgaven fikk jeg skallen ¹⁴C-datert. Den ble datert til 270 ± 50 år før nåtid (kalibrert AD 1530-1665²). Denne bjørnegrava er dermed en av de yngste daterte bjørnebegravelser i Norden og representerer således en sein fase innen denne tradisjonen.

Messingkjeder har blitt funnet i flere av bjørnegravene i sørsamisk område. På norsk side gjelder dette bare bjørnegrava i Salfjellet, men messingkjede er også funnet i ei bjørnegrav i Jämtland, Sverige (Zachrisson og Iregren 1974:30, Myrstad 1996). Messing har spilt en viktig rolle i bjørnejakt og samisk religion. Blant annet skulle kvinner se gjennom en messingring når mennene kom hjem fra jakta. Messingringer fungerte også som beskyttelse av jegeren mot bjørnens kraft (Fjellström 1755). Messingringer er også funnet i både offerfunn og i graver. I ei urgrav ved Møsjøen, Tydal kommune i Sør-Trøndelag ble det funnet en messingring sammen med et øksehode og en pilespiss (Petersen 1940:157, Fjellheim 1999:329).

² Kalibrert ved Laboratoriet for radiologisk datering i Trondheim med Kalibreringsprogram utarbeidet ved University of Washington, Seattle (Stuiver & Reimer, 1987), se appendiks 1.

5.5.2 Andre funn av bjørneskaller

Ettersom bjørnegrava fra Salfjellet har vært den eneste registrerte i dette området har jeg i forbindelse med denne oppgaven vært interessert i å finne ut om denne rett å slett representerer et avvik i materialet eller om andre forhold har spilt inn som for eksempel manglende dokumentasjonspraksis. Gjennom informantopplysninger kommer det imidlertid fram at på to andre lokaliteter i dette området er det registrert tre andre bjørneskaller i huler. Ettersom skallene er fjernet fra den opprinnelige konteksten er det vanskelig uten videre undersøkelser å vurdere disse som samiske bjørnegraver. Min mulighet da var å få en ^{14}C -datering som samsvarte periodemessig med andre dokumenterte bjørnegraver.

I 1940 ble det funnet to bjørneskaller i ei kalksteinshule i Sømna. Skallene lå på ei hylle ca. 1,5 m inn i hula. Den ene skallen manglet underkjeve mens den andre viser tegn til at hodet er fjernet av mennesker (muntl. medd. K.Nicolaisen, jf. reg.nr.21). Den ene av skallene er i informants eie, mens den andre er på Velfjord Bygdmuseum. Ut fra beskrivelsen av skallene var det nærliggende å tro at jeg ville få forskjellig datering på disse. Dette var også tilfelle da den første dateres til 5300 ± 50 år før nåtid (kalibrert BC 4225-4005), mens den andre dateres til 330 ± 45 år før nåtid (kalibrert AD 1400-1435). Dateringene viser at bare en av disse kommer innenfor tidsrommet bjørnegravene regnes som aktuelle.

Figur 13. Bjørneskaller fra Sømna. Foto: Kjell Nicolaisen

Ca. 1 km sørøst for bjørnegrava ble det på 50-tallet funnet enn del kløvde bein under en stor stein i Urskaret. Beina ble delt mellom finneren og min informants far. Informanten har i dag disse beina. Ettersom han hadde misstanke om at dette var en offerplass, har han fått beina typebestemt av Olav Sverre Berntsen ved Riksantikvaren. Beinsamlinga besto av mellomhåndsbein og mellomfotsbein av bjørn og reinsdyr. Disse var også margspaltet. Det er ikke til å unngå å se den påfallende nærhet til funnet av bjørneskallene. Det er nok

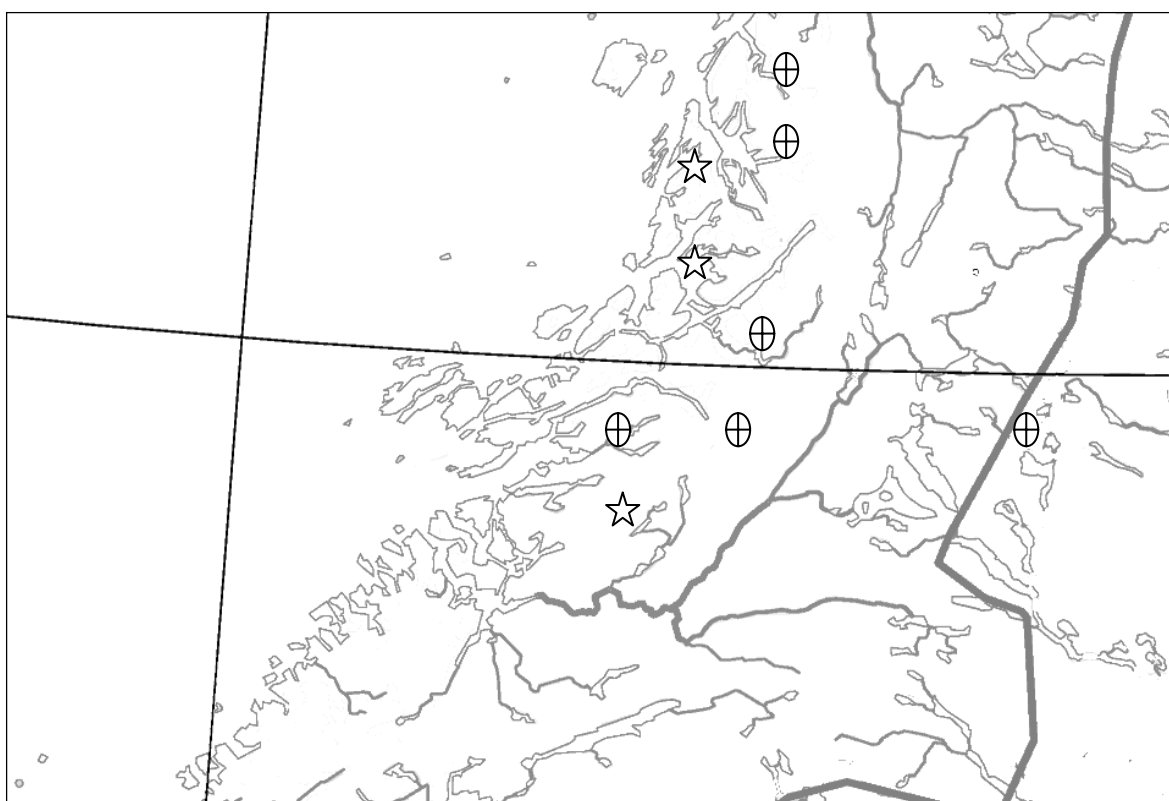
likevel mest sannsynlig at her er snakk om to enkeltstående fenomener, nemlig en bjørnegrav og en offerstein, *sjielegierkie*, med nedleggelse av bein.

På Hovøya i Bindal ble det funnet en bjørneskalle samt bein fra en annen bjørn (reg.nr.20). Skallen og beina lå i en hule på øya og skallen er nå utstilt på skolen i Hardangsfjord. Lokalt sagn sier at bjørnene omkom i en skogbrann på øya og brølet fra bjørnene skal ha blitt hørt helt inn til bygda. Den allmenne oppfatning er derfor at funnet av bjørneskallen ikke har noe med samisk kultur å gjøre og at hendelsen er relativt ny, dvs. forrige århundre. Ut fra de omliggende omstendighetene (bjørnebein, hule, øy) var jeg derfor også her interessert i å se om datering kunne være en måte å definere dette som ei samisk bjørnegrav. Dateringa viste imidlertid 2960 ± 45 år før nåtid (kalibrert BC 1260-1075), noe som tilsier at også denne faller utenom tidsrommet for de samiske bjørnegravene.

Hvordan skal jeg da tolke de to avvikende dateringene? Et alternativ er å se dem som naturlige tilfeldigheter med påfallende likheter til de senere bjørnegravene. Man lager da et skille i materialet mellom de eldste skallene som naturlige fenomener og de yngste som resultat av menneskelig aktivitet. Et annet alternativ er å se dem som menneskelig konstruerte og nettopp som det Petersen mente med; en idé som kunne ”*føres tilbake til en urtid*” (Petersen 1940:164). Det å se bjørnen som et hellig, kultisk dyr har en sirkumpolar utbredelse. Dette ser vi også representert blant de eldste kulturspor, bergkunsten der det finnes flere avbildninger av bjørn. At bjørnen har hatt en slik posisjon hos arktiske folk og har tradisjoner tilbake til eldre steinalder og dermed strekker seg mye lengre tilbake enn man regner samisk etnisitet, trenger imidlertid ikke bety at de senere samiske bjørnegravene er en mindre signifikant etnisk uttrykksform. Bjørnegraver har nemlig vist seg spesielt framtrædende der nettopp den etniske symboliseringen har vært viktig, nemlig i grenseområdene mellom samiske og ikke-samiske samfunn og synes mest utbredt i samiske områder som senere har blitt dominert av norrøn bosetting (Myrstad 1996).

Det at den eldste av bjørneskallene (BP 5330 \pm 50) ble funnet sammen med en mye yngre skalle (BP 530 \pm 45) problematiserer tolkingene av de eldste og yngste skallene. Ettersom den yngste skallen fra Sømna har merker etter menneskelig håndtering er det stor sannsynlighet for at også den eldste har blitt plassert der av mennesker. Det er likevel viktig å skille mellom den samiske symbolske tilskrivelsen den yngste bjørnebegravelse

har fått og den fem tusen år eldre skallen. Det er likevel en mulighet at den eldste skallen kan ha blitt tillagt en samisk bjørnekultisk betydning i ettertid og at det har resultert i at den andre skallen har blitt lagt akkurat her. Omvent kan den eldre skallen ha blitt brakt hit i seinmiddelalderen og blitt innlemmet i de samme ritualer som ble den yngre til del. På den måten må hele lokaliteten betraktes som uttrykk for samisk bjørnekult, noe som for øvrig heller ikke kan avskrives for bjørneskallen på Hovøya i Bindal. Selv om funnet er eldre enn samisk bjørnekultradisjon, kan lokaliteten ha blitt tillagt samisk kulturell mening på lik linje med at særegne naturformasjoner som ofte har blitt tillagt utøvelse av samisk religiøs praksis.

Figur 14. Bevarte runebommer ⊕ og funn av bjørneskaller ☆

5.6 Løsfunn tilknyttet religiøs praksis; *gievrieh*, runebommer

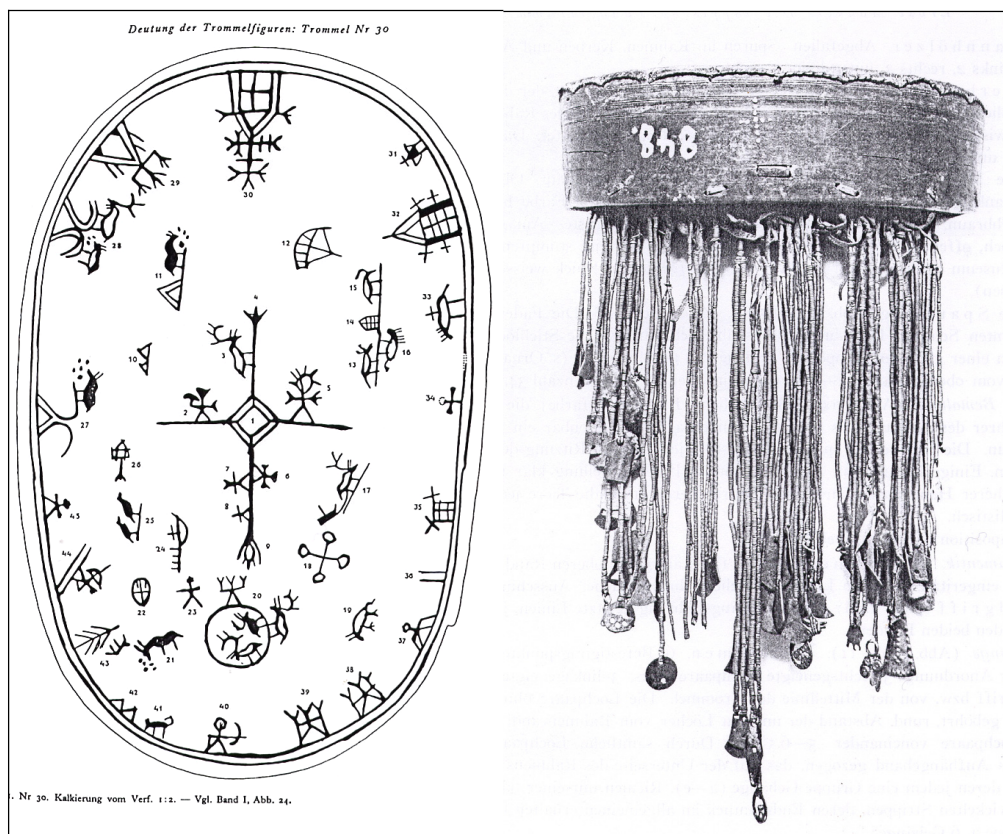
I dette området er det blitt funnet spesielt mange runebommer, *gievrieh*. Under den offensive misjoneringa på 1700-tallet ble alle runebommer krevd innlevert. Dette var i samsvar med at samene skulle kristnes og dermed gå vekk fra all samisk-religiøs praksis. På denne måten ble hundrevis av trommer innlevert og sendt til København der de senere

dessverre gikk med i brann. Det var likevel mange trommer som ble gjemt vekk i fjellet. Flere av disse har i senere tid blitt funnet, gjerne ved rent tilfeldigheter.

Fra denne nordlige delen av sørsamisk område er det i dag bevart fem trommer derav to som har trommeskinnet intakt, mens de andre består av bare rammeverket. At dette området skiller seg ut også nasjonalt når det gjelder bevarte trommer har nok også å gjøre med at det er i dette området bruken runebomma ble holdt lengst i hevd. Fra dette området finnes også eneste beskrivelse av bruken av tromma. Dette ble skrevet av Lars Olsen som selv hadde sett tromma i bruk i 1885 (Bjørklund 1997a).

Den tromma som Lars Olsen beskriver i 1885 betegnes som *Bindalstromma* og befinner seg i dag på Norsk Folkemuseum (jf. reg.nr.23). Tromma består av rammeverk med skinn. Tromma ble overlevert til Paul Egede Nissen i 1925 av Nils Mathias Vesterfjell. Han hadde arvet denne av sin mye eldre halvbror, Gammel-Nils som igjen hadde arvet den av sin far Nils Johnsen (1795-1869), også kalt Njaarke-Næjla (min tipp-tipp-oldefar). Lars Olsen, som beskrev tromma, var brorsønn av Njaarke-Næjla (Bjørklund 1997b).

I 1723 krevde Thomas von Westen innsamling av trommer på Krossgarden på Snåsa. En av disse betegnes i dag som *folldalstromma og tromma fra Freavnantjahke, Frøyningsfjell* (jf.reg.nr.24). For å berge tromma rømte Bendix Andersen Frennings-Field og Jon Torchelsen Fiplings-Skov over Hartkjølen til Jämtland. For å sikre seg denne tromma skrev von Westen til sine kolleger i Jämtland og fikk de til å stoppe samene og avkreve tromma. Tromma kom på den måten til Stockholm og videre til Tyskland. Tromma fra Freavnantjahke befinner seg i dag på Städtisches Henneberger Museum, Meiningen i Tyskland, og er i dag en av de best bevarte trommene. Dette er tromme nr. 30 i Mankers klassifisering av runebommer (Manker 1938). På trommeskinnet vises tydelig figurer og på undersiden er tromma rikt dekorert med geheng bestående av skinnsnodder med tinntråd og med påfestede rasleblikk, messingringer og spiraler. Før de overleverte tromma ga Bendix Andersen Frennings-Field, og Jon Torchelsen Fiplings-Skov en forklaring på skinnet på tromma (Berglund 2004:10). Åtte andre trommer ble i 1723 samlet inn på Krossgarden i Snåsa og sendt til København. Ca. hundre trommer gikk med i en bybrann i 1728. I Nasjonalmuseet i København stedfestes en av de bevarte trommene til Snåsa. I nyere tid er det gjort flere funn av trommer som her skal beskrives.

Figur 15 Folldalstromma / tromma fra Freavnantjahke (nr 30 etter Manker 1938 og 1950)

Tromma fra Henriksdalen, Velfjord ble funnet i en sidedal til Lomsdalen, Brønnøy kommune i 1969 (jf. reg.nr.25). Tromma besto av kun rammeverket og ble funnet etter at Kristine Andersen Vesterfjell hadde fortalt folkeminnesamleren og museumsmannen Harald Strøm i 1965 at hun i 1929 hadde sett ei runeбомme her under en stein. Herlaug Vonheim mener å ha identifisert Nils Johan Johannessen Vesterfjell som døde i 1871 som siste bruker av tromma. Verken Kristine Andersen Vesterfjell eller hennes onkel Nils Andersen Vesterfjell hadde sett tromma i bruk, men de kunne gi en inngående beskrivelse av den og bruken av den. Nils hadde også en hammer som han overleverte museet (Vonheim 1997:10-15). Tromma befinner seg i dag på Velfjord Bygdemuseum.

Tromma fra Visten ble funnet i Krongelvassfjellet nord for Visten, Vevelstad kommune i 1997 (jf. reg.nr.26). Tromma ble funnet under en stein av noen jegere og ble levert til Vitenskapsmuseet i 1998. Funnet besto av trommeramma uten skinn, sammenkrøllet skinn som kan være trommeskinnet eller en oppbevaringspose, snorer av teiger med rester av tinntråd og to metallknapper. I tillegg ble det funnet en hammer av horn, en glatt stein og en bronsering, en viser. Både ramma og hammeren har blitt ¹⁴C-datert. Ramma ble datert

til 260 ± 65 år før nåtid (kalibrert yngre enn AD 1530), mens hammeren ble datert til 90 ± 65 år før nåtid (kalibrert yngre enn AD 1685) (Berglund 2004:6-7).

Tromma fra Røyrtjønna i Nærøy kommune er den siste tromma som har blitt funnet og består også av bare rammeverket (jf. reg.nr.27). Denne ble funnet av Torbjørn Møllevik i 1993. Ved en senere anledning fant skoleelev Ida Bransfjell to beinrester som kan ha vært hammeren til tromma (Namdal Arbeiderblad 12.6.1993). Et fåtall av trommene har bevart trommeskinnet, men selve treverket representerer også et symbolinnhold. Trommeramma fra Røyrtjønna er ornamentert med både parallelle linjer, trekanter og trekantstikk. Ornamentene kan betraktes som en samisk uttrykksform med et bestemt symbolinnhold. Ornamentene på trommeramma henviser således til sosial organisering av hverdagslivet og det hellige. Dette samsvarer samtidig med den sørsamiske organisering av ornamenter på trommeskinnet (Dunfjeld 2001). Ut fra rammens størrelse og utforming samt funnlokalisering, er det derfor sannsynlig at skinnet på denne tromma har vært ganske lik folldalstromma, men med noaidens egen utforming av symbolene.

Ei anna tromme som også må sees i sammenheng med de nevnte trommene er ei tromme funnet i grenseområdet Norge-Sverige (jf.reg.nr.28). Denne tromma tilhørte sannsynligvis Nursfjellfamilien som flyttet mellom øst i Børgefjell og ned til Namdalen (Jæger-Leirvik 1965:62). Tromma som består av kun rammeverk ble funnet av en lokal svensk gårdbruker og tatt med hjem til gården ved Ankervatnet. Selv om stedet der tromma ble gjemt ligger i Sverige i dag, har tromma hovedsakelig blitt brukt i samme område som de andre nevnte trommene og i samme periode, dvs. før og rundt tida riksgrensa ble trukket. Tromma er i dag i privat oppbevaring, hos enka etter finneren (muntl.medd. M.Dunfjeld).

Selvsagt har ikke alle trommer som ble gjemt unna blitt funnet igjen. Følgende historie kan illustrere dette: I 1904 fant 19-årige Nils Larsen fra Vefsn fram til tromma som faren hadde gjemt i fjellet. Han var svært sulten, uten mat og i sekken hadde han kun et fiskesnøre med krok. Han ville prøve trommas kraft og lyktes, han fikk en stor fisk. Han gjemte tromma igjen før han gikk videre. Nils Larsen fortalte denne historia til Lars Dunfjeld mange år seinere (Kalstad 1997). Stedfestinga på hvor tromma skulle ligge var i følge Dunfjeld i et ulent fjellterreng og meget utilgjengelig. Tromma er derfor ikke funnet. Det fortelles også

om et par andre trommer som ikke er funnet. En skal være i fjellet ut mot Kvistenvassdraget, og en annen skal være i Bindalsområdet.

5.7 Boplasser

Boplasser er tilholdssteder mennesker har brukt under lengre eller kortere tid. Som samiske boplassspor regnes *gåetiesijjeh/gammetufter* (*derhviégåetiesijjeh/torvgammetufter* og *låavthgåetiesijjeh/teltgammetufter*), spor etter tømmerhus, *aalljih/berghellere* og bograner. Ofte er eneste lokaliseringfaktor på boplasser *aernie*/ildsted. Samiske *aernieh* skiller seg gjerne ut fra ikke-samiske ildsteder ved organiseringa av steinene (disse kan imidlertid være meget forskjellige). Bakgrunnen i dette er den religiøse dimensjon ved og den romlige inndeling av *gåetie* der *aernie* er i sentrum. *Aernie* er også tilholdssted for *saaraahka*, en av de viktigste gudinnene i samisk religion og tradisjon. *Saaraahka* er også ildens mor og solens datter (Dunfjeld 2001:72-73)

Både i Evenstadvågen på Mellom-Vikna og Geitvika på Lysøya finnes spor av samiske boplasser helt nede ved sjøen. Det er derfor mest naturlig å se disse boplassene i forhold til den ressurstilgang sjøen representerer. Det er dermed ikke sagt at folket som levde her ikke var reindriftssamer, men i så fall må det ha vært en sesongboplass der fiske var en vesentlig tilleggsnæring. Intervjuer foretatt av Albert Jåma antyder også at boplassen i Geitvika var en teltboplass, noe som også indikerer at boplassen ble brukt sesongmessig (reg.nr.01). I Geitvika viser imidlertid båtstøet i fjæra ved boplassen en mer fast tilknytting til sjøen. Slike anretninger i forhold til båt og sjø henspiller til en mer helårsbruk av sjøen, selv om denne boplassen kan ha vært brukt sesongmessig.

Finnemoen i Foldereid representerer en annen type boplass. Her finnes ingen tradisjon om samisk bosetting. Ettersom dette er en av de ytterst få steder med Finn-navn som ikke har noen form for bosetting, var Finnemoen egnet utgangspunkt for å undersøke teorien om at navnet kan henviser på tidligere samisk bosetting. Finnemoen ligger ovenfor Åvika innover mot Åvikdalen (reg.nr.03). Området er uegnet i forhold til reindrift og man må derfor se boplassen i forhold til muligheten å bruke sjøen som ressursgrunnlag. Før veien ble lagt på sør-siden av Follafjorden, hadde Åvika fine havneforhold. Selve Finnemoen er en terrasse i nederste del av Åvikdalen. Innerst på denne terrassen kom det fram rett etter snøsmelting en meget overgrodd rekatangulær *aernie*. Tufta har ingen klare valler, men noe stein ligger

spredt omkring. Det er derfor mest sannsynlig at det her er snakk om en *lávthgáetiesijieh*, teltboplass, og følgelig en sesongplass.

5.7.1 *Aallijh*, hellere

Aallijh, hellere er en tradisjonelt vanlig temporær samisk boplassform som fortsatt i dag blir brukt ved overnatting i fjellet. Mange av hellerene som har blitt brukt av samer har fått navn etter disse, eksempelvis Sarrishola, Johola og Persenget. Når det gjelder registrering av *aallijh* som boplasser, kan det være vanskelig å finne sikre bosettingsspor ved overflaterregistrering ettersom mange *aallijh* i dette område blir utsatt for frostsprenging. Eksempler på denne type ødeleggelse av kulturminnet er Sarrishola og Persenget i Foldereid. Det er også registrert en rekke andre hellere med kulturspor i dette området. Når disse ikke har muntlig tradisjon om samisk bruk er det problematisk å definere dem som samisk, men ettersom dette er og har vært en såpass vanlig samisk boplasskategori, er det stor sannsynlighet for at mange samiske *aallijh* ikke har blitt registrert.

Et annet eksempel er Hallfinnan på Vikna. Hallfinnan er et område som ligger nord for veien ca. 2 km sørvest for Drag på Mellom-Vikna (reg.nr.16). Området består av en lengre bergskrent med flere hellere. Selv om det ikke finnes tradisjon på at samer har brukt hellerene ved Hallfinnan og at man ved overflaterregistrering ikke kan påvise tidligere bosetting, er navnet i seg selv et sterkt indisium. Ettersom heller på namdalsk uttales hallar er navnet Hallfinnan trolig sammensatt at terrengetypen *hallar* – heller og folkenavnet *finn*, i betydningen same.

5.8 Kulturminner knyttet til fangst/jakt

Jakt og fangst har fram til nyere tid vært en næringsmessig og kulturell samisk kulturbærer. Denne kulturminnekategorien kan grovt inndeles i fangsanretninger for villrein og elg og innretninger for småviltjakt. Fangstmetodene har imidlertid ikke nødvendigvis vært spesifikt etnisk betinget. Ettersom de materielle spor etter forskjellige fangstmetoder ikke viser dens kulturelle og ernæringsmessige betydning, kan denne type samiske kulturminner lett bli registrert som ikke-samiske. Dette gjelder først og fremst fangstgroper. For å kunne antyde slike kulturminners etniske tilknytting, må man se disse i lys av hvilken kontekst disse ligger, dvs. å se dem i et helhetlig kulturlandskap.

5.8.1 Vijreme-svaalkh/ fangstgroper

De registrerte fangstgroper i dette området er i hovedsak lokalisert langs Follafjorden og ute ved Smines, Nærøy. Disse består av enkeltvise groper og groper i system. På Vikna er det bare registrert to fangstgroper. Fangstgroperne på begge sider av Follafjorden ligger i naturlige trekkleier for rein (muntl. medd. A. Jåma). Ettersom ØK-registreringer er systematisert etter g.nr, gir ikke disse et helhetlig bilde. Ei fangstgrop kan sjelden betraktes som et enkeltstående kulturminne ettersom fangstgroper som regel er en del av et system og må derfor betraktes i lys av utvidet kontekst der eiendomsgrenser og nyere bosetting blir sett bort fra. For å få en oversikt over fangstsystem og deres funksjon er derfor systematiske registreringer og kartlegging nødvendig. Dette er forsøkt gjort på Smines.

Detaljundersøkelser av fangstgroper i sørsamisk område har vist av man har anvendt disse stort sett under alle forhistoriske perioder og inn i moderne tid (Gollwitzer 1997). I Ytre Namdal er det opplysninger om at fangstgroper har blitt brukt av samer til å fange elg på slutten av 1800-tallet (jf. A. Jåmas intervju med Anna Eriksen 1988). Det kan bety at fangstgroper har blitt brukt av samer i dette området både før og etter domestiseringa av rein.

5.8.2 Steingjerder

Steingjerder knyttes både til villreinfangst i form av ledegjerder og til tamreindrift i form av melkegjerder og samlegjerder. Steingjerder knyttes også til fedrift og hører dermed til gårdens kulturlandskap. I områder der det ikke har blitt drevet gårdsdrift, dvs. fjellområder, knyttes gjerne steingjerder til villreinfangst. Steingjerder som har blitt brukt i forbindelse med tamreindrift er ofte tilknyttet naturlige formasjoner som bratte bergskrenter. Nord for Kvernassaksla i Fosnes kommune er det bygd opp et steingjerde der stup i nord og bergvegg i sør fungerer som naturlig stengsel. På dette 10 meter brede platået er det videre lagt opp stein som fungerer som et hovedgjerde og en mindre innhegning (reg 2623 Sametingets kulturminnearkiv). Det er registrert tre lignende steingjerder som har blitt brukt til reinmelking i Grøtesådalen og ovenfor tredje Aunvatnet, Høylandet kommune (reg 2451, 2452 og 2490 Sametingets kulturminnearkiv).

På Torget i Sømna har Kjell Nicolaisen registrert et mer omfattende steingjerdesystem. Murene er ca. 100 m. I tillegg inngår naturlige formasjoner i muren. Muren ligger fra 15-

30 moh. I og med at det i tilknytting til denne lokaliteten også er bogestiller, taler dette for at dette er anlegg for villreinfangst (Sametingets kulturminnearkiv). Også på nordsiden av Velfjorden synes fangstanretninger av stein å være innretta på villreinfangst (se Svestad 2004). På Vikna er det registrert flere steingjerder (se Granefjell 2000), men uten videre undersøkelser er det usikkert hvor gamle steingjerdene på Vikna er og hvilken funksjon de har hatt.

5.8.3 Feller for småviltjakt

Småviltjakt har i hovedsak hatt sammenheng med pelshandel. Pelsverk fra rev, bever, mår ekorn og røyskatt har vært ettertraktede handelsvarer. Noen typer småviltjakt har vært spesifikt etnisk betinget, og etnografisk materiale viser denne jaktens betydning for samer mer eller mindre som hovednæring og som viktig tilleggnæring. Pels av småvilt som ekorn, mår og røyskatt opererer også i tidlige kilder som betalingsmiddel ved beskatting av samer. Det skinn som oftest omtales i middelalderkilder er gråverk, ekornets grå vinterpels. Gråverket fungerte som fast betalingsmiddel og i pitesamisk betyr *årre* (jf. sørsamisk; *åruve*) ikke bare ekorn, men også penger (Zachrisson 1997:229-230, Hansen og Olsen 2004:200). Begrepet *årrew arto* betyr imidlertid 10 gråverkskinn og denne enheten henspiller på en middelaldersk handelsvirksomhet. Begrepet *årrew arto* levde i sørsamisk språk enda i 1780, men finnes også i engelske tollister fra middelalder. Dette og at reinkalvskinn nevnes i Bergenshandelen allerede i 1282, samt at reinhuder dukker opp i engelske tollruller 1305-1306 og likhet i samisk draktsølv og middelaldersk engelsk ornamentikk, er argumenter Phebe Fjellström legger til grunn for at samer var involvert i den vesteuropeiske skinnhandelen under middelalderen (Fjellström 1983:168). Som tidligere nevnt knyttes også fangstmarksgraver til europeisk pelshandel (Gollwitzer 1997:32).

For denne type jakt har snarer og piler med butt ende blitt brukt, men også klappfeller har vært vanlige. Fellene har bestått av en kløvd trestokk eller en stor steinhelle der stokken eller steinen har ramlet ned idet byttet rørte åtet som var plassert inne i fella. Slike feller har gjerne blitt plassert under hellere eller oppe i tre. På Berg, gnr. 140, i Foldereid har grunneier funnet flere slike feller (reg.nr.15). Slike stokkfeller er også registrert ved Mjosundelva nordøst for Middagsfjellet (reg.nr. 2644, Sametingets kulturminnearkiv) og ved sør-enden av Storvatnet (reg.nr. 2645, Sametingets kulturminnearkiv), Nærøy

kommune. Grunneier på Berg kunne også fortelle om ei større felle av steinheller oppe på fjellet. Ut fra størrelsen tilsier denne fella fangst av rev eller jerv. I hulrommet under steinhella ligger fortsatt åtepinne bevart. Denne type feller har bl.a. vært brukt i nyere tid ved pelsdyrfangst på Grønland og Svalbard.

Fangst med saks har også vært vanlig opp i moderne tid. Disse har blitt lagt under hellere der de har stått tørt. I dag er saksa fjernet, men man kan likevel ofte se tilrettelegginga for saksa. Blant annet kan stein ha blitt langt rundt, for at byttet ikke skulle kunne komme på fella fra feil hold og dermed utløse den uten at dyret ble sittende fast. En slik lokalitet kan i dag derfor se ut som en rund eller kvadratisk steinsetting med åpning i en retning. Denne type lokaliteter er registrert i Middagsdalen (reg.nr. 2662, 2663, Sametingets kulturminnearkiv) og sør for Småvatna, sørvest for Skjolden (reg.nr. 2725, Sametingets kulturminnearkiv), Nærøy kommune.

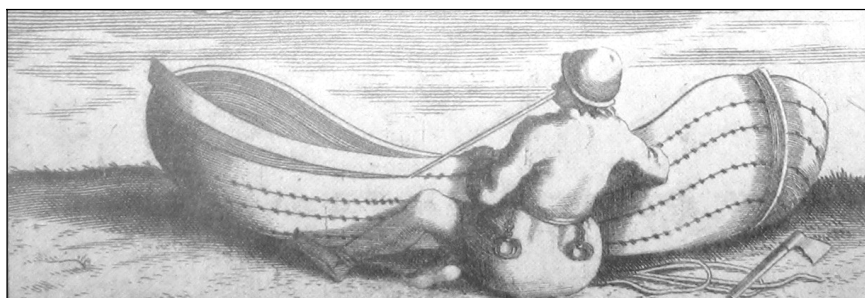
5.9 Funn tilknyttet båter og båtbygging - uttrykk for samisk båtbyggerkunst?

Båten symboliserer kanskje det viktigste kulturbærende elementet i dagens kystsamfunn. Dette har også røtter bakover i tid, da båten har vært framkomstmiddel, men også livsnødvendig i næringsammenheng. Som kystnasjon har derfor båten vært viktig som identitetskaper og vikingskipet er et av våre mest brukte nasjonalsymbol. At kildene viser at også samer har hatt en viktig rolle som bl.a. skipsbyggere kommer imidlertid lite fram. Sagamaterialet vitner om samer som er spesialiserte båtbyggere. I Heimskringla (Haraldssona saga) fortelles det om Sigurd Slembe som oppholdt seg en vinter blant samer på Hinnøy mens samene bygget han to skip med deres egne byggemetoder (Mundal 1996:104).

Midnorske kystområder har lange båttradisjoner. Mest kjent er bindalsbåten, og lenger sør åfjordbåten. Her kan også nevnes at det på Finnmoen ved Kolvereid ble funnet spor etter tidlig middelaldersk båtbyggeri. En båtkjøl kom fram under pløying av en gammel voll som tidligere hadde vært myr. Det hadde tidligere blitt funnet uvanlig mye øksespon (Askeladden lok.nr:26698, Arbeider-Avisa 22.9.1955). Koblingen mellom båtbyggeri og

Finn-navn kan også peke i den retning at samer i dette området beskjeftiget seg med båtbyggeri.

I 1942 registrerte Johs Dahl båtresten med teglrester som bygdefolket på Kongsmoen hadde fortalte om (T16114). I brev til Vitenskapsmuseet beskriver Dahl dette funnet og dets beliggenhet (Askeladden lok.nr.26272). Båtrestene ble funnet under en flyttblokk 40-100 m sørvest for sørvest-enden av Leirstjøna. Dahl bemerker at hullene i stykket med tegl i, passer med kjølstykket slik at disse hadde ligget over hverandre.

Figur 16. Same som syr båt (etter Schefferus [1673] 1956)

Ved Bogfjellet sør for Follafjorden har det også blitt observert restene av en båt (reg.nr.13). Båtrestene bemerket seg med at den ikke var klinket, men sydd med hestetegl. Båtrestene var bevart fordi de lå tørt under en heller. Senere har båtrestene blitt borte. Dette kan selvfølgelig være samme som overnevnte funn, men det er også sannsynlig at det har vært flere båter av denne typen i dette området. Funnene er interessante både fordi den synes å være gammel og at den er sydd. Samiske båter kjennetegnes først og fremst ved at de er sydd (Westerdahl 1987).

5.10 Materialkompleksitet: utfordringer og tolkingsmuligheter

Selv om senere arbeider i økende grad har behandlet spørsmålet omkring samisk forhistorie i sørsamisk område, og at moderne etnisitetsteori tilsier at kontakt mellom ulike folkegrupper er nødvendig for dannelse og opprettholdelse av etniske grupper, har man likevel beholdt en klar distinksjon mellom innlandets fangstbefolkning (som uttrykk for samers forfedre) og kystområdenes norrøne bondebefolkning. Det er interessant å se hvordan denne distinksjonen også har paralleller til Sverige og Bottenvikens kyststripe (og tilsvarende geografiske komplementaritet hevdes også for Finland). Også her tilsier

kildematerialet at i tillegg til nomadisk bruk av kystlandet har også en bofast samisk befolkning hatt tilhold her og der jakt og fisk har vært tradisjonelle næringstilpassinger (Aronsson 1995:58). En videre sammenligning av disse næringsmessige nærliggende kulturmiljøene i Norge og Sverige kunne derfor være interessant og gi nye innfallsvinkler til dette materialet. Utfordringa her er imidlertid å se Ytre Namdals arkeologiske materiale i en samisk lokalhistorisk kontekst.

Det gjennomgåtte materialet viser et stort mangfold i området kulturhistoriske levninger. Materialet representerer også det mangfoldige naturmiljøet som finnes her, med både innlandsområder, fjordområder og ytterkyst. Materialet inneholder således flere dimensjoner når det gjelder etnisk definering, funksjonell betydning, økologisk tilpassing, samt åndelig og religiøs tilknytting. Ved å bruke en metode der man velger å ikke å vektlegge begrensningene materialet gir i forhold til å påvise ei fortidig samisk tilstedeværelse (se bl.a. Sandnes 1965), har jeg forsøkt å fokusere på mulighetene dette mangfoldige materialet gir. Med å vise til likheter og paralleller til annet samisk arkeologisk materiale fra andre områder, kan man se materialet med nye øyne og kan dermed åpne opp for ei ny lokal forankra historieforståelse.

Ved å se kulturminnematerialet i et utvidet kulturlandskapsperspektiv blir først og fremst heterogeniteten i materialet framtreddende. Dette bildet framkommer kanskje primært gjennom den relativt store gruppen av udefinerte kulturminner, der først og fremst de mange steinkonstruksjonene i området gir nye tolkingsmuligheter. Ved å se dette materialet i en mulig flerkulturell kontekst får det også en ny aktualitet. De utvidete tolkingsmuligheter som følger av dette gjør den etniske defineringen mer problematisk enn tidligere antatt. En slik ”redefinering” får nemlig følger for tolkingen av de allerede ”norrøn-definerte” kulturminnekategoriene som for eksempel fangstanrettinger, gravhauger og klare uttrykkformer for kystkultur som bl.a. båter representerer. En intensjon ved å bruke, og også innlemme et heterogent arkeologisk og kulturhistorisk materiale i nytt definert kulturlandskap, er imidlertid ikke å redefinere alt som ”samisk”, men å forsøke å dempe den skarpe distinksjonen mellom ”samisk” og ”ikke-samisk” materiale. Med en løsrivelse fra de etnisk-definerte kulturminnekategoriene sitter man da på et mye videre kildemateriale, og dermed et bedre utgangspunkt for å kunne belyse ei flerkulturell forhistorie i dette området. Samtidig får dette også konsekvenser for

tidsaspektet vi ser fortidig samisk tilstedeværelse i, da den smale klassifiseringsmuligheten for samiske kulturminner, med veldefinerte kulturminner som urgraver, offerplasser og runeboommer, må revurderes. Datering når det gjelder de definerte samiske kulturminnetypene i området gir som kjent en liten tidsdybde i materialet.

Dette er altså ikke et forsøk på å lage en ny mal eller fasit når det gjelder materialforståelse, men det vil kunne gi en pekepinn på hvor ensrettet og uproblematisk tidligere tolking har vært. Jeg vil gå vekk fra bruken av materialet til å belyse ei ”standarisert” samisk historie med reindrift som hovednæring og ut fra dette gi et bilde av ei kulturell historie som har stått på stedet hvil de siste hundreåra (for ikke å si tusen år). Denne materialkompleksiteten har gitt muligheter til å se ei mer dynamisk samisk historie der denne er et resultat av samhandling mellom samer og norrøn befolkning og dermed ikke ei historieoppfattning som viser til en stagnert samisk utvikling der isolasjon har vært viktigste premis for opprettholdelse av samisk kultur.

6.0 Gjenspeiler kildene etniske relasjoner i Ytre Namdal tusen år tilbake?

I dette siste kapitlet skal jeg forsøke å trekke de viktige trådene ut fra det gjennomgåtte materialet, for på den måten å komme fram til en konkluderende sammenfatting av mitt arbeid. Et formål med denne oppgaven har vært å åpne opp for muligheter for å se at samer har levd over lengre tid i områder som samtidig har vært norrønt befolket. Gjennom bruk av arkeologisk og skriftlig materiale, mener jeg det er kildemessig grunnlag for å føre samisk historie i Namdalen tilbake til slutten av yngre jernalder. Jeg finner det sannsynlig at samisk tilstedeværelse i området er kronologisk sammenfallende med det tidsrommet det gir mening å snakke om samisk etnisitet, mens at det kildemessige grunnlaget for å belegge dette fortsatt er svakt forut for vikingtid.

Idet man behandler arkeologisk materiale som del av en samisk kontekst, blir etnisitet et aspekt det ikke er mulig å komme utenom. Dette emnet har derfor vært et gjennomgående tema i oppgaven, både når det gjelder etnisk tilskrivning av arkeologisk materiale, men også forhold vedrørende de politiske sidene rundt dette. Kan jeg da på bakgrunn av kildematerialet med sikkerhet påvise en slik fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal? Før man går til kildene for å finne svar, må man gjennom en prosess der man spør seg selv; hva skal jeg lete etter, hva tror jeg at jeg vil finne, hvilke svar forventer jeg å få, og ikke minst; hvilke svar og resultater er tilfredsstillende ut fra de mål jeg har satt meg og de vitenskapelige kriteriene som må ligge til grunn? Det første som da møter en er begrensningene materialet gir og de mange spørsmål materialet ikke kan gi tilfredsstillende svar på. Det er også dette forholdet som har vært utgangspunkt for de mange argumentene som har regjert i debatten om hvorvidt samene har hatt en fortidig tilstedeværelse i sørsamisk område eller ikke. Etersom jeg mener at dette er en defensiv holdning til det potensiale historisk og arkeologisk materiale har som kilder til etniske gruppers utbredelse i sørsamisk område, vil jeg her legge fram det materialet potensielt kan si noe om. Ved å samle tråder fra ulike kildekategorier, vil jeg gi alternative tolkinger på hvordan et fortidig samisk samfunn i dette området kan ha vært utformet. Men før jeg kan se nærmere på videre tolkinger av materialet, skal jeg gi en kort oppsummering av essensen av de foregående kapitlene.

6.1 Oppsummering av tidligere kapitler

I innledningskapitlet ble premissene for oppgaven og dens problemstilling gitt. Her ga jeg de geografiske og periodemessige avgrensningene som jeg senere har jobbet ut fra. Jeg ga også en introduksjon til prosjektområdet som historisk område, både i et vitenskapelig og et samisk perspektiv og så på de grenser og begrensninger disse setter for oppgaven. Dette har vært viktig ettersom dette også legger premissene for mitt eget arbeid.

I kapittel 2 gikk jeg gjennom hovedtrekkene i forskings- og dokumentasjonsaktiviteten som har hatt fokus på Namdalen i perioden ca. 1700 og fram til i dag. Ved første øyekast kunne mitt prosjekt gi inntrykk av at her ga jeg meg i kast på uberørt område, et forskings *terra incognita*. Ved nærmere granskning blir bildet et annet ettersom området har vært arena for både tidligere arkeologisk forskning, historisk-vitenskapelig arbeid, religionshistorisk dokumentasjon og ikke minst senere kildeinnsamling av lokal samisk kultur, både i privat og forvaltningsmessig regi. Mitt formål har derfor ikke vært å gjøre en rekke nybrottsarbeid på disse feltene, men heller å sammenfatte informasjon fra disse arbeidene for så å se om de til sammen kan kaste lys over temaer som tidligere primært har vært uberørt.

I kapittel 3 har jeg tatt for meg problematikken rundt materiell kultur og etnisitet. Etnisk tilskrivning av arkeologisk materiale har vært en av de mest essensielle teoretiske utfordringer arkeologien har stått ovenfor, noe som særskilt har kommet til å prege samisk arkeologi. At debatten spesielt har dreid seg om det samiske, har sammenheng med dens politiske anliggende, da den rokker ved fastlåste og etablerte ideer rundt forholdet mellom folk på den ene siden og landområder og nasjonalstat på den andre. Samisk arkeologi har satt søkelys på denne problematikken, noe som bl.a. har ført til at spørsmål om hvilke følger 1800-tallets rasetilskrivning av arkeologisk materiale fikk for seinere norsk arkeologi. I kapittel 3 har jeg derfor sett på denne utviklinga fra kultur-arkeologiens rasebegrep til det sosialantropologiske etnisitetsbegrepets innpass i postprosessuell arkeologisk forskning. Denne teoretiske debatten har påvirket mitt arbeid, og i dette kapitlet benyttes etnisitetsteori for å beskrive prosesser som jeg tror kan ha foregått i bl.a. Ytre Namdal.

I kapittel 4 har jeg tatt for meg kildekritikk som metode, og sett på hvordan dette har påvirket samisk historie og arkeologi. Ettersom dette først og fremst har vært et

historiefaglig anliggende i sørsamisk område, og dette har dreid seg rundt hvorvidt Yngvar Nielsens framrykkingsteori fortsatt kan forsvares i dag, gir jeg en gjennomgang av hovedargumentene i denne debatten. Dette har vært viktig ettersom den har fått store konsekvenser og ført til at samisk fortid inntil nylig ikke var et arkeologisk anliggende i sørsamisk område. Debatten rundt kildekritikken og kildenes utsagnskraft har således også påvirket mitt arbeid og satt de premissene jeg har jobbet ut fra. Jeg har tatt for meg kildekategoriene skriftlige kilder, stedsnavn og arkeologisk materiale, og i dette kapitlet vil jeg se nærmere på noe av dette.

I kapittel 5 har jeg gått inn på materialet i selve prosjektområdet. Materialet består av både tidligere registrert materiale og nyregistrerte kulturminner. Dette representerer både typiske norrøne og samiske kulturminner, samt en del udefinerte kategorier og lokaliteter. Materialet består således av en kompleks og heterogen samling av materiell kultur, som ikke umiddelbart lar seg innordne i den norrøne kulturens materielle uttrykk. Felles for dette materialet er at jeg vurderer det ut fra et samisk-arkeologisk perspektiv og jeg vil videre i dette kapitlet se det opp mot oppgavens teoretiske og metodiske problemstillinger. Dette vil forhåpentligvis gi ny aktualitet til en debatt rundt fortidig samisk tilstedeværelse i sørsamiske kystområder.

6.2 Arkeologiske og skriftlige kilder som utgangspunkt for tolking

Ettersom arkeologisk materiale tilsier at dette området har vært befolket siden eldre steinalder, ligger ikke problemet i det å finne materiale som kan føre historia langt nok tilbake. Problemet ligger i hvordan man definerer noe som samisk. Dette gjelder særdeles i sørsamiske områder der den rådende opinionen har vært at samene ikke kan vise til en historie eldre enn maksimalt 500 år, noe som har ført til at alt eldre materiale automatisk har blitt tolket som norrønt. Det å definere etnisk arkeologisk materiale er i seg selv problematisk (se kap 3.5, 4.4.1 og 5.1), derfor skal jeg i stedet for å lete etter etnisk samisk materiale, forsøke å gå motsatt vei ved å se på materialet som *avvik* fra allerede etablerte definisjoner av kulturminnematerialet, og videre se på hvilke *konsentrasjoner* som finnes i materialet.

6.2.1 *Avvikende materiale*

I gjennomgangen av det arkeologiske materialet har jeg tatt med kulturminnekategorier som ikke passer inn i det tradisjonelle reindriftssamiske kulturlandskapet og kulturminner som av forskjellige grunner avviker fra det norrøne materialet. Dette har ikke bare å gjøre med kulturminnenes egenart, men også selve konteksten kulturminnet befinner seg i. Ved å analysere det arkeologiske materialet, vil jeg forhåpentligvis få et bilde av de fysiske spor en fortidig kystsamisk kultur har etterlatt seg. Problemet ligger i vurderinga av hva som er relevant materiale og hva som ikke er det. I forhold til en teori basert på en kystsamisk kultur basert på fiske/fangst, eventuelt i kombinasjon med reindrift i liten skala, vil det være naturlig å se bort fra kulturminner knyttet til intensiv reindrift. En utfordring er å ikke avskrive det reindriftsamiske kulturlandskapet som helhet, ettersom det kan være elementer der som også kan ha et kystsamisk opphav. Det samme gjelder norrønt definert arkeologisk materiale, som jeg tidligere har vist kan ha opphav i, men spesielt være påvirket av en kystsamisk kultur. I mitt arbeid med arkeologisk og historisk materiale i Ytre Namdal har jeg derfor brukt en utvidet kulturminnesammensetting for på den måten å belyse et utvidet samisk kulturlandskap i et videre historisk perspektiv.

En del udefinerbare kulturminner kan også være med på å belyse et fortidig samisk samfunn, ved at de avviker fra både etablerte norrøne og sørsamiske kulturminnekategorier. Eksempler jeg spesielt har trukket fram, er forskjellige steinkonstruksjoner (jf. kap 5.2.1), og det østlige smykkematerialet i namdalske gravhauger (jf. kap 5.1.1). Steinsettingene er en utbredt type kulturminne, som dessverre ikke er systematisk registrert pga. manglende dokumentasjon angående datering og funksjon. Ettersom de også avviker fra kjente norrøne manifesteringer og at de oppstår i områder vi kan forvente å finne en kystsamisk tilstedeværelse, blir de potensielle spor etter samisk bosetting. Sett i sammenheng med de såkalte ringforma offerplassene, som er en etablert samisk kulturminnekategori i Nord-Norge, bør det ikke overraske at lignende uttrykk finnes i sørsamisk område. Selv om det ikke finnes skriftlige kilder, muntlig tradisjon eller annet etnografisk materiale som kan dokumentere dette, kan det være uttrykk for en kronologisk utvikling, der ringforma offerplasser representerer en eldre type enn senere typiske offerplasser med kløvde steinblokker. Dette finner støtte i nordnorsk arkeologi, der det heller ikke er historisk dokumentasjon på de ringformete offerplassene (se Hansen og

Olsen 2004:223). Dette kan åpne muligheter for å se konturene av en samisk kultur som har utviklet seg lokalt over lang tid.

Det lettest daterbare materialet jeg har valgt å trekke inn, er de østlige smykkene fra yngre jernalder som er funnet i norrøne graver, og som avviker fra andre importfunn. Ettersom østlige ringspenner blir regnet som etnisk samiske uttrykk eller idiomer i nordlige deler av Skandinavia (Gjessing 1928, Storli 1991, Schanche 2000), mener jeg at man også må vurdere dette i sørsamisk område. Ettersom de samiske urgravene i sørsamisk område dateres til relativt ny tid (se Schanche 2000), understreker også dette at man her må se på alternative samiske gravformer i jernalder og middelalder. I kapittel 5.1.2 nevnte jeg fangstmarksgravene som en alternativ samisk gravform, definert ut fra deres beliggenhet (i fangstmark), datering (ca.200 f.Kr – 1200 e.Kr) og gravinnhold (jakt og smykke-materiale med østlig preg). Ettersom defineringen av denne gravtypen i første omgang er gitt etter det første kriteriet, beliggenheten i fangstmarka (se Stenvik 1982, 1988), vil eventuelle forekomster av disse i kystområder lett bli tolket inn i en norrøn kontekst. Følgelig blir slike ”kreoliserte” uttrykk, som ut fra at enkelte ytre kriterier (røys, haug) ligner på tilsvarende norrøne, lett blir kategoriser som ikke-samiske. Det er som tidligere nevnt funnet østlige smykker blant gravmaterialet i Namdalen og på Innherred. I og med at disse ligger i norrøne graver, setter jeg spørsmålsteget ved den ensidige etniske tolking av denne gravtypen. På den måten kan avvik i dette materialet være relevant i en samisk tolking. At samer har blitt gitt en norrøn gravform er også sannsynlig ut fra at det lokale sagamaterialet nevner giftemål mellom norrøne stormenn og samiske kvinner, der dette representerer alliansestrategier (se Pålsson 2002).

En annen kulturminnetype som er lite undersøkt og systematisk registrert, er kultsteiner i strandsonen. Steinene avviker først og fremst ved at de lokaliseres ved sjøen. Slike steiner har likhetsstrekk med kjente samiske offersteiner i innlandet og nordsamiske *sieidi'er* i nordlige kystområder, men i denne konteksten må de regnes som avvik. Som nevnt i kapittel 5.2.3, har jeg registrert slike steiner i Ytre Namdal. Lokalitetene er registrert ut fra navn (f.eks. Finnstein i Kvernsvika) og tradisjon (f.eks. Sildeguden på Leka). Det er derfor stor sannsynlighet at dette kun er en av flere lignende kultsteder som har vært lokalisert her.

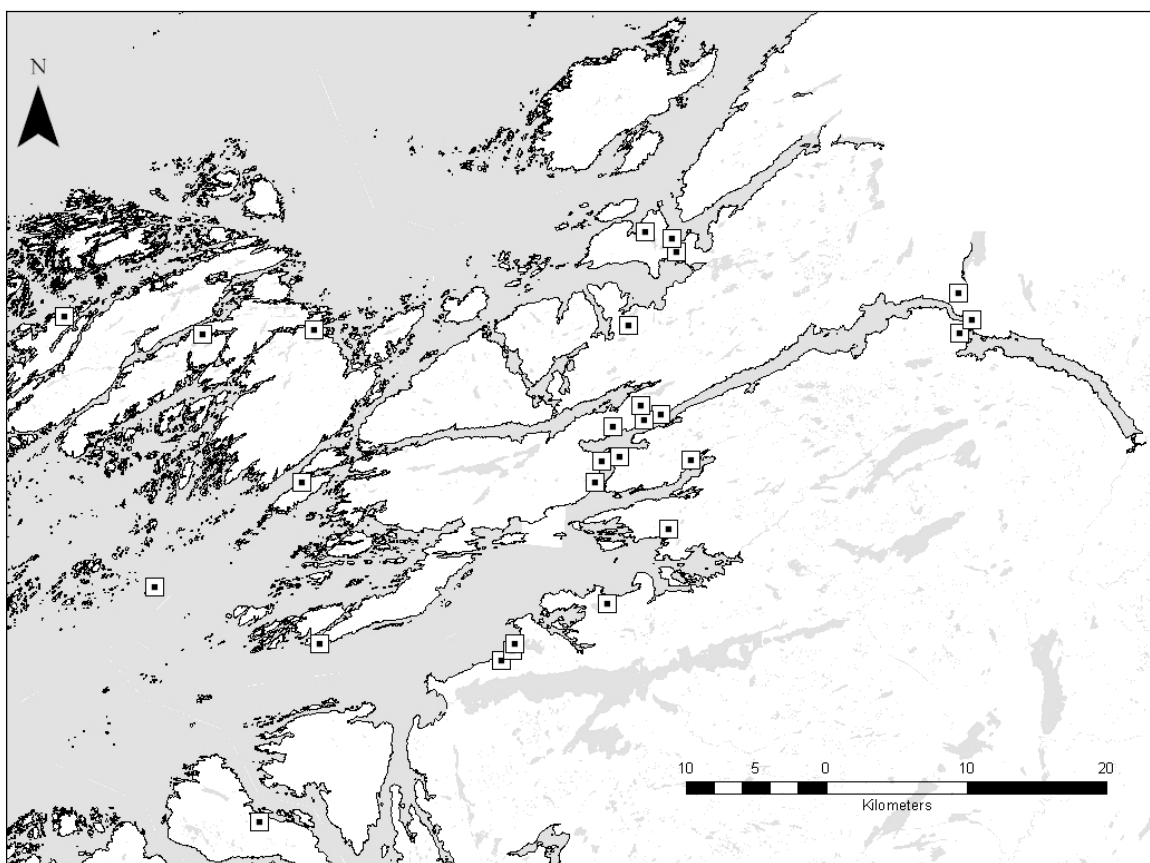
6.2.2 Kulturminnekonsentrasjoner

For å kunne lese relevant informasjon ut av materialet, bør man se utover de etablerte arkeologiske standarder for definerings av samiske og ikke-samiske kulturlandskap. Ytre Namdals kulturminnemateriale inneholder et vidt spekter av kulturminnekategorier, og mye av dette kan være med og belyse en fortidig kystsamisk kultur. Et viktig moment her er konsentrasjonen av enkelte kulturminnegrupper i nettopp dette kystområdet. Spesielt finner vi mange kulturminner tilknyttet førkristen samisk religion her. Dette gjelder bl.a. offersteiner, graver og funn av bortgjemte *gievrieh*, runeboommer (og kanskje bjørnegraver). Disse nevnte kulturminnekategoriene er materiale som i betydelig grad er blitt kjent gjennom misjonærene og prestenes arbeid med å fordrive den samiske religionen på 1700-tallet. Mye av kunnskapen om den samiske religionen har vi da også fra nettopp dette området (se Rydving 1993). At dette ikke er noe seint tilkommet fenomen vises gjennom at allerede i sagaen om Olav Trygvasson nevnes Naumdølafylke og Hålogaland som områder der det fantes mer "trollgang og uvette" enn andre steder i landet. Det fortelles at da Trygvassons menn gikk i land om natta, så de troll sitte rundt bål oppe i fjella. Trolig henspeiler dette på samer, da omtaler av dem som troll også kjennes fra andre kilder (Sandnes 1965:222-223, Pålsson 2002).

I religionshistorisk sammenheng er det derfor naturlig å se samisk tilstedeværelse i Namdalen i en tidsperiode på minst 1000 år. Det er på mange vis et paradoks at nettopp dette området, som er opphavsområde til mye av materialet som er frambrakt angående førkristen samisk religion (se Rydving 1993:39), og som i stor utstrekning har blitt benyttet i arbeidet angående andre samiske områder, ikke tidligere har blitt benyttet i lokal sammenheng som dokumentasjon på samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal. I den grad materialet har hatt betydning blir det tillagt negativ verdi; ettersom det dokumenterte materialet i denne kategorien kommer til relativt seint (som del av misjonsoffensiven), blir det gjort til grunnlag for å datere den lokale samiske kulturen som "sein". Et annet problem er at i forskninga rundt kulturminnene knyttet til førkristen samisk religion, er mye av dokumentasjonen betinget av muntlig tradisjon. Ved å vurdere denne kulturminnekategorien i en større tidsdybde enn de gjengse 3-500 år, må man derfor også regne med at det finnes eldre kulturminnetyper i denne kategorien som har falt utenom. I denne oppgaven har jeg av den grunn tatt med kulturminnetyper som ikke har

tradisjonsopplysninger, men som jeg mener kan være med på å belyse samisk religionshistorie i et videre perspektiv.

En annen kulturminnekategori konsentrert i Ytre Namdal er en spesiell type stedsnavn. Som tidligere nevnt skiller området fra Indre Folla fjorden ut til Ytter-Vikna seg ut ved at det her lokaliseres usedvanlig mange stedsnavn med forstavelen *Finn-* (jf. kap 4.3.1). Selv om *finn*-navn i betydningen folkenavnet ”same” er et kontroversielt tema, skal jeg her vurdere denne navnekategorien ut fra den teori at de nettopp henspeiler på en fortidig kystsamisk bosetting og tilstedeværelse (se L.Olsen 1998). De stedsnavn jeg har sett nærmere på ligger langs kyststripa i Nærøy, Fosnes og Vikna. De fleste av disse stedene er i dag bosatt, og enkelte har også forhistoriske bosettingsspor. For å undersøke om disse boplassene har et samisk opphav er det mest nærliggende å gå til de skriftlige kildene. Disse lokalitetene samsvarer ikke med seinere dokumenterte samiske gårder i skriftlige kilder.

Figur 17. Finn-navn langs kyststripa i Ytre Namdal

Ettersom de gårdene kirkebøker og manntall stedfester som samisk bosetting ikke samsvarer med finn-navn, må man bruke andre metoder. Min forklaring på dette

tilsynelatende paradoks er at finn-navna har et eldre opphav, og avspeiler en annen økonomisk tilpassing. Dette stemmer overens med annen forskning som tilsier at slike navn bør kunne gå tilbake et stykke ned i første årtusen av vår tidsregning (Olsen, L. 1985, se Zachrisson 1997:185). At disse navnene er lokalisert i både indre fjordområder og ytterkyst, kan da ha sammenheng med at dette er sesongboplasser eller ”finne-rydninger”, og at de senere har blitt bosatt av nordmenn. En av de få plassene som ikke har fått fast bosetting er som nevnt Finnemoen ovenfor Åvika i Indre Folda, og det er interessant at det ble funnet spor av en sesongboplass, i registrering av *aernie*, dvs. ildsted (jf. kap 5.7). Ettersom plassens lokalisering ikke er spesielt gunstig i reindriftssammenheng og at plassen ligger ved sjøen, er det her mest sannsynlig snakk om en sesongboplass der fjorden har vært næringsgrunnlag. Her må også nevnes at Sandnes (1965:385-386) setter disse plassene i sammenheng med en eldre veidekultur, noe som innefor min fortolkingsramme kan tas til inntekt for fortidig samisk tilstedeværelse.

Stedsnavnforskning kan på denne måten være med på å gi et helhetsbilde av fortidige samiske og norrøne bosettings- og bruksområder. Dette gjelder især samiske stedsnavn, da de gjennom betydning og låneord kan gi en viss dateringsmulighet. Samiske stedsnavn er en forholdsvis lite benyttet kilde i forskning rundt fortidig samisk tilværelse i sørsamisk område. Dette har først og fremst sammenheng med kompetanse-begrensning i samisk språk og den tverrfaglighet en slik forskning betinger. Selv om denne oppgaven ikke tar for seg samiske stedsnavn og andre norske stedsnavn, er ikke dette en neglisjering av denne kildekategoriens potensiale som kilde til kunnskap om kystsamisk bosetting. Jeg tror tvert imot at dette er en såpass sentral og underkjent kilde at en større ensretta studie på nettopp dette vil kunne være utdypende. Jeg har derfor stor tro på at en mer direkte forskning på stedsnavn vil kunne avdekke mange nye aspekter rundt samisk historie i Midt-Norge.

6.3 Kystbaserte næringsformer og bosetting.

Jeg skal gjennom en sammenfatting av de forskjellige kildekategoriene og med sammenligning med andre samiske områder, forsøke å belyse trekk ved en fortidig kystsamisk tilstedeværelse i Ytre Namdal. Ettersom materialet er av ulik karakter, er det ikke enkeltstående elementer som i seg selv kan karakteriseres som dokumentasjon på en slik tilstedeværelse. Det jeg har forsøkt med denne oppgaven, er å samle en rekke ulike kildekategorier som inneholder elementer som til sammen kan være med på å belyse et

folk og et samfunn som på grunn av ulike forhold ikke har kommet klart fram i kildene. Jeg skal her trekke ut forskjellige slike kildeelementer som har til felles at de kan være med på å underbygge en felles teori angående kystbasert sørsamisk bosetting.

6.3.1 Skriftlige kilder som vitneutsagn

Selv om det arkeologiske materialet kan slå fast at den samiske kulturen i dette kystområdet er eldre enn den antatte utbredelsen av intensiv reindrift, må jeg støtte meg til andre kildekategorier for å få en mer utdypende forståelse for utforminga av et slikt samfunn. Den kildekategorien som lettest ville kunne definere en sørsamisk kystkultur er det skriftlige materialet. Ved bruk av de skriftlige kildene har jeg valgt å ikke vurdere de forskjellige kildenes pålitelighet. I stedet for å hefte meg selv ved motstridene teorier angående kildenes utsagnskraft, har jeg valgt å fokusere på de elementer i kildene som kan være med på å framheve fortidig samisk tilstedeværelse i Namdalen. På den måten får jeg samlet mest mulig positive data, noe som er viktig i et område der kildeomfanget er generelt magert.

Bortsett fra namdalsbeskrivelsen fra 1597 som ikke gir direkte informasjon om samene i kystområdet, er det først skattelister fra slutten av 1600-tallet som kan gi relevant informasjon. Som tidligere nevnt, blir folk i kirkebøkene betegnet ut fra yrke og stand. Et unntak er samene som kun blir ført inn som ”finn” eller ”lapp”. Dette gir oss derfor bare informasjon om etnisitet og ikke noe om disse personenes næringsgrunnlag. Kilden har likevel et større potensiale da det at folk ble ført i kirkebøker ved forskjellige kirkelige handlinger i forbindelse med dåp, giftemål og død, gjør at vi kan se hvor disse befinner seg til forskjellige årstider. Det forhold at samer har oppholdt seg i visse områder som ikke samsvarer med en reindriftnomadiserende næringstilpassing med årstidsbestemte flyttinger mellom hovedsaklige ytre vinterbeiter og inder sommerbeiter, gjør at vi kan holde muligheten åpen for at disse har hatt andre økonomiske tilpassinger i kystlandskapet (muntl. medd. H. Hermannstrand). Kanskje er det nettopp slike sjøsamiske sesongvise flyttinger vi er vitne til i kildene. At disse ikke kommer mer fram i skriftlige kilder, kan ha sammenheng med at et nomadisk liv i kystregionen ikke har samme konfliktpotensiale med øvrig befolkning som mer arealkrevende reindrift.

Kirkebøkene fra 1700- og 1800-tallet vitner også om en annen viktig prosess, nemlig assimilering av kystsamer inn i det norske bofaste samfunnet. Dette gjennom at personer som har tilskrivelsen *finn* i kilden, senere blir funnet under kategorien husmann (muntl. medd. H. Hermannstrand). Etter at samene blir bofaste er det derfor vanskelig å følge disse familiene. At den fiske- og fangsbaserte samiske kulturen etter hvert forsvant har da sammenheng med at distinksjonen mellom kystsamer og nordmenn etter hvert ble utvisket. Dette gjenspeiler en prosess som er godt dokumentert i de nordlige delene av kyst-Norge der den statlige fornorskingsprosessen fra midten av 1800-tallet medførte at den samiske samfunnsstrukturen ble kraftig omstrukturert. Blant annet ble samiske næringstilpassinger med kombinasjonsnæring i fjordstrøka påtvunget endringer som ledd i en offentlig landbrukspolitikk. Resultatet var at mange forlot en samisk identitet og definerte seg som nordmenn. Selv om statlige reguleringer også har fått driftsmessige konsekvenser for samiske reindriftssamfunn, har ikke dette resultert i samme modifisering av de etniske relasjonene. Selv om dette skjedde i en større skala og i en nærmere tidsperiode i de nordlige områdene, tror jeg at det kan gjøre det lettere å forstå majoritetssamfunnets rolle i defineringen av etniske grupper.

Den som først og fremst påpeker at det finnes to forskjellige samiske befolkningsgrupper i Namdalen er presten Randulf som i Nærømanuskriptet nettopp nevner både *Søe-Finner* og *Field-Finner* (se Qvigstad 1903). Selv om ikke andre kilder påpeker slike grupperinger ved navn, kan man også lese ut fra beskrivelser og kontekst andre steder at det her finnes en samisk tilstedeværelse som vanskelig kan settes i sammenheng med reindriftssamer. Eksempel på dette er den tidligere nevnte beskrivelsen Isak Olsen gir av Namdalen i 1716 (jf. kap. 2.1), der han nettopp nevner at samer oppholder seg både ved fjorden og i fjellene; ”*Den vancer og vel finneLapper om i alle de andre smaa fiorder, der søer effter ind til Folden [Foldfjorden], og i fieldenne, men mand ved icke ret synderlige beskeen derom*” (Løøv 1994a:49).

6.3.2 Busamer eller sjøsamer

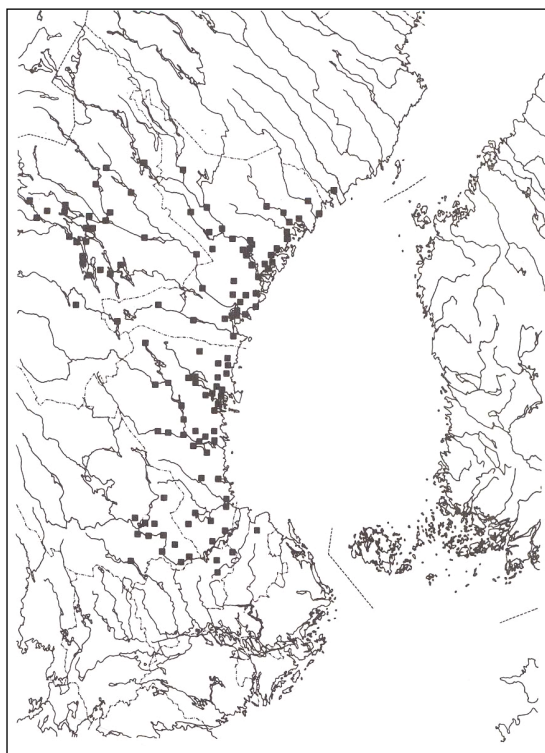
Landskapet i området innebærer både fjell-, fjord- og kystområder og kan således ha rommet forskjellige samiske næringstilpassinger og kombinasjoner av disse. Jeg skal derfor se nærmere på noen slike næringer og næringskombinasjoner. Kildematerialet tyder på at samer på Namdalskysten kan ha levd ut fra en fisker/fangstøkonomi, ulike

kombinasjonsnæringer med reindrift, fangst og kanskje litt fiske, som kjennes fra seinere forhold. En teori der samer har fiske/fangst som næringsgrunnlag ligger nært opp til den sjøsamiske kultur og næringstilpassing som lokaliseres i nordlige samiske områder. I disse områdene har den kystsamiske bosettingen hatt semi-sedentær karakter med flytting mellom indre og ytre fjordstrøk, noe som kan være en etterlevning av veidesamfunnets mer omfattende og differensierte sesongvise flyttinger (Vorren 1980:251, Bjørklund 1981:769). Denne sjøsamiske tilpassingen representerer således et eget selvstendig utviklingsløp og inngår som en del av den differensieringsprosessen som også gjorde at reinnomadismen ble dominerende i andre deler av samisk område. Ut fra at en slik selvstendig utvikling av en samisk kystkultur også kan ha foregått i midtnordiske kystområder, skal jeg se nærmere på dette ut fra de kildene som er til rådighet.

I kapittel 2. nevnte jeg Vorrens bruk av Schnitlers inndeling av samene i Nordland i de fire gruppene; 1) *norske reindriftsamer*, 2) *bygdesamer* med fiske og fangst, løsarbeid for bøndene og reinavl som næringsgrunnlag, 3) *busamer* eller sjøsamer med jordbruk, fangst, fiske og håndverk som næringsgrunnlag og 4) *svenske reindriftssamer* (se Vorren 1986:10). I sin avhandling om reindriften på Helgeland befattet Vorren seg med de to første gruppene og jeg bemerket den manglende dokumentasjon på den tredje gruppen, *busamer* (jf. Kap. 2.2). Både Schnitler og Vorrens kategorisering har utgangspunkt i perioden de siste 2-3 hundre år. At Vorren ser vekk fra den tredje gruppen er forståelig ut fra at det var reindriftnomadismen som avhandlingen omhandlet. Som nevnt i kap 2.1 konsentrerte Schnitler seg om de østlige delene av Namdalen og fikk dermed ikke oversikt over kystområdene. Dette viser at denne gruppen *busamer* eller sjøsamer kan ha vært representert i Ytre Namdal under Schnitlers arbeide uten å bli dokumentert. Dette samsvarer igjen med de historiske data som viser en mer eller mindre bofast (semi-sedentær) samisk befolkning i Ytre Namdal. Viss man erkjenner dette som godkjent dokumentasjon på at denne gruppen har vært til stede i Ytre Namdal på 1700-tallet, er den videre utfordringa å undersøke om denne gruppen kan føres tilbake til vikingtid og middelalder. Et viktig spørsmål som da blir gjeldende er om dette er det samme folket som det berettes om i sagaene, som har brakt østlige smykker hit og som har laget steinformasjonene i dette kystlandskapet.

Ut fra et arkeologisk synspunkt vil fysiske spor etter nomadiserende folk i kystområder, sporsatt av også andre og kanskje mektigere grupper, være vanskelig å lokalisere. Manglende tradisjonsopplysninger og andre etnospesifikke elementer i materialet gjør oversiktlige studier vanskelig. En mulig farbar vei for å finne kulturspor, er å innringe dem gjennom de næringsaktiviteter som kan forventes å ha funnet sted. Ettersom direkte lokalisering av bosettingsspor langs kysten krever nærmere undersøkelser, baserer jeg min teori på de mer økonomiske og rituelt tilknytt kulturminnekategoriene. Ettersom det her kan være snakk om et kystsamfunn som etter hvert har blitt mer eller mindre bofast, må man gå etter andre former for næringsaktivitet enn det som ellers har vært vanlig i sørsamisk kulturminneregistrering, der man har tatt utgangspunkt i reindriftas årssyklus og sesongvise flyttinger.

At samer har levd og virket innenfor andre samfunns økonomiske system kjennes godt fra kystsamiske områder i Nord-Norge. Et annet eksempel er de svenske sockenlapper. Dette er en gruppe samer som fra slutten av 1700-tallet spesialiserte seg økonomisk i andre retninger, til forskjell fra fjellapper som drev helnomadiserende reindrift (Svanberg 1999). Sockenlappene levde over hele Norrland og Dalarna og deres økonomiske spesialiseringer

førte dem inn i bondebefolkningens samfunnsstruktur der disse hadde egne oppgaver. Dette hadde spesielt sammenheng med slakt, flåing og kastrering av hester, hunder og katter. De var i tillegg dyktige håndverkere og jegere. At samfunnet inkluderte sockenlappene hadde derfor sammenheng med at de påtok seg oppgaver som bondebefolkningen assosierte som ureine eller av ulike grunner ikke ville utføre selv.

Figur 18. Sockenlappenes utbredelse i Sverige (etter Svanberg 1999).

Sockenlappene hadde i utgangspunktet et nomadisk liv, men for at myndighetene skulle få større kontroll over disse omflakkende samene og for å kunne kreve skatt, ble de påkrevd å holde seg innenfor et socken. Denne bofastheten medførte således at sockenlappene avsluttet den småskala skogsreindrifta som inntil da hadde vært en del av deres livsgrunnlag. Men selv om de ble bofaste på lik linje med den øvrige svenske befolkningen, behold de sin identitet og samfunnslag helt til industrialiseringa. Da var det ikke lenger behov for sockenlappenes spesialiserte håndverk og de ble assimilert inn i det svenske samfunnet på begynnelsen av 1900-tallet (Svanberg 1999).

Ettersom sockenlappene var en selvstendig befolkningskategori i Sverige til overgangen til det forrige århundre, finnes disse relativt godt dokumentert (se Svanberg 1999, Westerdahl 1986). Sockenlappene avstammet fra en gruppe skogssamer som tidligere har levd som jeger-/samplerfolk, korgmakere og reindriftsutøvere i Mellom-Sverige og som deretter ble assimilert inn i det svenske samfunnet. Det er av den grunn nærliggende å tenke seg muligheten for at man kan ha hatt en lignende utvikling i Midt-Norge. Det er derfor av interesse å ta Randulfs beskrivelse av samene i Ytre Namdal i nærmere øyesyn. I Nærømanuskriptet forteller nemlig Randulf om Sør-Finnerne at de kjøper gamle hester av bøndene ;*thi de æder og slagter Hæster ligesom andre Folk andre Creature, ja med saadan Appetit, at de hiertelig glæder sig over at Bønder og andre Folk ikke har faaet Smag paa denne Delicatsse...* Videre fortelles at samene også får hestekjøtt i bytte mot å flå skinnet av den (Qvigstad 1903:18).

Denne beskrivelsen Randulf gir av samene i Ytre Namdal fra første halvdel av 1700-tallet minner bemerkelsesverdig om de svenske sockenlappenes forhold. Det er også naturlig ettersom det kristne synet på hesteslakt som ureint var utbredt blant kristne nordmenn og svensker. Samene som hadde beholdt sin religion og derfor ikke hadde tatt til seg de samme kristne tabuer, kunne dermed dra nytte av dette. Ut fra dette kan det virke som om samene i dette området også har hatt en tilnærmet tilsvarende plass i samfunnet der de har tatt på seg oppgaver som den øvrige befolkning ikke ville gjøre selv. En vesentlig forskjell er den kontroll svenske styresmakter tok over sockenlappene og tvang dem til fast bosetting. Ettersom samene i de midtnorske kystområdene i tillegg hadde sjøen og fiske som næringsgrunnlag, ville de ikke få samme økonomiske spesialisering på lik linje med sockenlappene. Det kan derfor virke som om de administrative føringene og den

økonomiske spesialiseringa også var med på å definere sockenlappene som en etnisk gruppe. Det er derfor interessant å se på hvordan den videre utviklinga utartet seg da samfunnsforholdene gjorde samenes spesielle tjenester overflødige. En lignende utvikling har derfor også trolig skjedd i de midtnorske kystområdene.

6.3.3 Fiske/fangstøkonomi kombinert med reindrift

Jf. kapittel 5.8 er det registrert fangstanrettinger i området for både stor- og småvilt. For å gå nærmere inn på de næringstilpassinger som er basert på fangst er det naturlig å gå nærmere inn på denne kulturminnekategorien. Dette gjelder særskilt større fangstanlegg. En nærmere og mer systematisk undersøkelse av slike lokaliteter er imidlertid nødvendig. Ettersom datering av slike kulturminner også avhenger av fysiske undersøkelser, setter dette naturlige begrensninger for videre tolking av dette materialet i denne sammenheng. Uten øvrig dokumentasjon må man derfor gå ut fra deres lokalisering i et helhetlig kulturlandskapsbilde. Dette krever igjen en dokumentasjonspraksis som ikke har kunnet bli prioritert her. I forbindelse med videre forskning bør imidlertid denne typen kulturminner prioriteres da jeg tror mye kunnskap omkring dette ikke er avdekket. Det viser også nyere undersøkelser på nordsiden av Velfjorden der fangstanretninger for villrein har blitt registrert og som antas å være fra de siste århundrene (se Svestad 2004)

Eldre skriftlige kilder der rein blir nevnt som kjørerrein er lite utbredt, men også her finnes eksempel fra dette området. En lokal kilde, som er mindre kjent i sammenheng med teorier angående domestisering av rein, er den tidligere nevnte Ramstad-sagaen om Kjetil Høng (jf. Kap. 2.1). I denne beskrives at Kjetil, på vei vekk fra samene Brune, møter samekongen Guse som rente etter han i en slede med to reindyr spent for, et bilde som er enestående i sagalitteraturen (Pálsson 2002:73). Men selv om denne kilden omtaler tamme rein, er ikke dette ensbetydende med pastoralisert tamreinhold. Både kjøre- og lokkerein inngikk i fangstsamfunnets teknologi. Som nevnt i oppgavens innledning har man hatt innflytting av reindriftnærende samer til dette området på 1800-tallet. Den pastorale reindriften kan derfor være resultat av innflytta reindriftsgrupper i løpet av de siste hundreåra. Et annet alternativ er at også reindriften kan være resultat av en intern utvikling. Jeg skal her se nærmere på reindrift som ressursgrunnlag og om reindrift i området kan ha representert en del av en selvstendig differensiering der reindrift representerer en del av en kombinasjonsnæring sammen med fiske/fangst.

Forløperen for domestiseringa av rein der nomadiserende intensiv reindrift ble utfallet, har antagelig begynt med at rein har blitt temmet for bruk som lokkedyr og blitt utnyttet som kjørerein, noe som denne nevnte kilden kan være et uttrykk for. Denne type tamreinhold er kjent fra jernalderen og er da å oppfatte som teknologi innenfor en økonomi basert på jakt og fangst (Hansen og Olsen 2004:204). At domestisering av rein også har foregått i midtnorske kystområder trenger derfor ikke være ensbetydende med at dette resulterte i pastoral reindrift med melkehushold; det er i så fall bare et alternativt utfall. I Kolvereid uttalte presten Luytkis misnøye med samene som lot reinsdyr beite på hans eiendom både sommer og vinter (jf. Kap. 1.5). Denne kilden kan selvfølgelig være resultat av en tilfeldighet eller overdrivelse, men kan også være med på å belyse en lokal og mer stedbunden reindrift enn den senere helnomadiserende reindriften. En samisk befolkning med mindre reinflokker i kombinasjon med andre kystrelaterte næringer ville ikke ha behov for store sesongvise flyttinger tilsvarende intensiv pastoral reindrift. Det kan derfor stilles spørsmål om hvorvidt den lokale reindriften kun er et resultat av migrasjon, dvs. at reindriftsutøvende samer har flyttet inn i området.

6.4 Hva skjedde? Om etnisk integrasjon og differensieringsprosesser

I dag finnes ingen folkegruppe i Ytre Namdal som definerer seg som en egen etnisk kystsamisk gruppe. Det må derfor ha foregått en prosess der dette folket har forsvunnet. For å kunne spekulere videre på hva som har skjedd med det sørsamiske kystsamfunnet, må man først spesifisere hvilke alternativer som har vært. Viss man tar utgangspunkt i jernalderens fangst-/samlerssamfunn, er det flere muligheter for hva som kan ha skjedd i den videre utviklinga av det kystsamiske samfunnet. Gjennom differensieringsprosesser spesialisierer befolkningsgrupper seg i ulike økonomiske retninger. En slik differensieringsprosess har i dette området sannsynligvis resultert i en kystbefolkning som har drevet kombinasjonsnæring med fiske/fangst og på den måten hatt en halvnomadisk driftsform innenfor dette området. I likhet med de svenske sockenlappene har de også hatt egne oppgaver i forhold til samfunnet for øvrig, der blant annet slakting og flåing av hester har vært en av oppgavene forbeholdt samer. Et visst småskala reinhold kan også ha inngått i dette, og over tid kan enkelte familier ha satset mer på dette.

Den nomadiserende reindriften med melkehushold kan således også være et utfall av denne økonomiske differensieringa av fangstsamfunnet. I og med at det bare er denne type drift

som har blitt videreført opp i moderne tid, må man stille spørsmål om hva som har skjedd og hvilke prosesser som har spilt inn. Ettersom etnisk integrasjon har forekommet i andre deler av samisk område, skal jeg her ta for meg hovedtrekkene i hva jeg tror har skjedd i Ytre Namdal for ca. 500-300 år siden.

Som tidligere nevnt ble de svenske sockenlappene integrert inn i det svenske samfunnet i overgangen til det nittende århundre, parallelt med den industrielle revolusjon. Deres økonomiske spesialisering og den svenske stats kontrolltiltak ovenfor disse, førte til at deres tilstedeværelse og utbredelse har blitt vel dokumentert (se kart fig.17). Som vist er den skriftlige dokumentasjonen på kystsamene i Midt-Norge mindre omfattende, og man kan derfor ikke ha samme forventning om informasjon om utbredelse. At denne gruppen ikke har blitt opprettholdt som en egen samisk befolkningsgruppe opp til i dag, og heller ikke like lenge som sockenlappene, er imidlertid en problemstilling som må sees ut fra et etnisitetsteoretisk perspektiv.

Som drøftet i kapittel 3 er spørsmål angående folks etnisitet omfattende og omdiskutert, ikke minst hvordan dette fenomenet videre kan avspeiles i materiell kultur. Innen ulike former for etnisitetsteori har *grenser* vært et sentralt element i opprettholdelsen av etniske grupper. Innen kulturarkeologien var man således opptatt av å avgrense de forskjellige folkegrupperes fysiske områder ut fra arkeologisk materiale. På den måten kom man fram til isolerte enheter der man mente etnisitetens kjerne lå, ofte uttrykt i geografiske termer som ”urhjem”. *Framrykkingsteorien* hadde rot i en slik tankegang, og dette perspektivet har ikke minst påvirket måten å betrakte den samiske bosettingen i Midt-Norge. I Namdalen har man derfor nærmest utelukkende konsentrert seg om de øvre og østlige delene av området som samiske. Dette har sammenheng med at det her har vært en sein innflytting av jordbruksbefolkning og at området derfor kunne bli ansett som ”reint” samisk. Problemet med et slikt teoretisk standpunkt er at ved utviskelsen av de fysiske grensene og oppbrytelsen av den etniske isolasjonen, vil de etniske skillelinjene også forsvinne og den mest marginale gruppen vil integreres inn i majoritetssamfunnet. Viss dette hadde vært tilfelle, vil det være ensbetydende med at den sørsamiske etnisiteten ville forsvinne ide man ikke lenger hadde slike ”reine” områder. Ettersom sørsamisk kultur og etnisitet er livskraftig i dagens samfunn der samene konstant er minoritet, må det være andre prosesser som spiller inn i opprettholdelsen av de etniske skillelinjene, grensene.

Ut fra moderne etnisitetsteori er imidlertid ikke de etniske grensene fysisk konstruerte ut fra kulturelle isolerte enheter, men er i stedet sosialt og økonomisk betinget der kontakt står som et viktig premiss for opprettholdelsen av de etniske grensene (se Odner 1983, Olsen 1985b). På den måten kan to etniske grupper leve innenfor samme geografiske område, og samtidig opprettholde de etniske grensene. Ut fra et slikt perspektiv er derfor etnisitet et resultat av både det *subjektive*, det mennesket definerer seg selv som, og det *objektive*, den omliggende struktur (se Jones 1997). Ut fra dette vil en samisk gruppe i et norrøntdominert Ytre Namdal opprettholde sin samiske etnisitet så lenge både de selv og det omliggende samfunnet tillegger dem en slik identitet.

Men hvordan skal man da forklare at det ikke lenger finnes en kystsamisk befolkning innenfor dette området? Ved å betrakte Jones' premiss om at etnisitet er resultat av både hva mennesker definerer seg som og samtidig det samfunnet rundt definerer dem som, vil opprettholdelsen av den etniske gruppa stå i fare idet et av disse elementene forsvinner. I en økonomisk differensieringsprosess, der et av utfallene har vært pastoral reindrift, tror jeg at dette kan ha gitt uheldige konsekvenser for andre samiske grupper med andre økonomiske tilpassinger. Dette har sammenheng med den stereotypiske tilskrivninga samene fikk etter hvert som reindriften ble mer og mer dominant i dette området. Reindriftsøkonomien ble på denne måten en etnisk markør og sentral i opprettholdelsen av de etniske grensene. En slik kognitiv tilskrivning av samer, basert på dikotomien mellom den mobile reinsdyrnomaden og den bofaste, jordbrukende nordmann kan over tid ha fått fatale konsekvenser for deler av den samiske befolkninga i de sørlige kystdistriktene. At økonomi ble en etnisk markør, gjorde nemlig at mye av det *objektive*, den omliggende strukturen som definerte kystsamene som samer, ble borte. Dette eksemplifiseres i kirkebøkene som direkte gir uttrykk for at bofaste samer i kystregionen forlater sin samiske etnisitet. Den tidligere nevnte innflyttinga av reindriftsamer fra Børgfjellsområdet på 1800-tallet, kan ha forsterket stereotypiseringen og nødvendigvis bare betydd den endelige avskrivninga av kystsamisk etnisitet i Ytre Namdal.

Selv om den nevnte skriftlige dokumentasjonen på denne prosessen er fra kirkebøker hovedsakelig fra 1800-tallet (muntl.medd. H. Hermannstrand), gir dette kun en nedre tidfesting. Etersom jeg knytter denne prosessen opp mot den økonomiske differensieringa, der pastoral reindrift og en kystbasert næringsaktivitet var resultatet, er det trolig at den

etniske avskrivninga blant de mer bofaste kystsamene har skjedd over lengre tid. Hvordan utviklinga av reindriften i dette området har foregått er i så henseende et studie som krever en selvstendig forskning, og dette emnet har derfor ikke blitt omhandlet ytterligere i denne oppgaven.

6.5 Oppgavens rammer og begrensninger

Hvilke konsekvenser får ei slik dreining av den lokale historia, der samene tidligere har hatt en posisjon som et seint og ”fremmed” tilkommet kulturelement? I denne oppgaven har jeg trukket fram en rekke kildemateriale som kan belyse en fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal. I et eget kapittel har jeg tatt for meg slike kildekategoriens utsagnskraft ut fra et kildekritisk synspunkt. Dette har vært viktig ettersom det har vært en sentral del av diskursen rundt sørsamenes status som urfolk i Midt-Norden. Jeg har over to sesonger foretatt feltarbeid med både innsamling av gammelt materiale og registrering av nytt. I tillegg har jeg brukt informanter som jeg både hadde avtalt med på forhånd og folk som jeg har kommet over etter hvert. Ettersom det ikke er foretatt lignende undersøkelser i området som berører både samiske og norrøne kulturminner under ett, samt inkluderer skriftlige kilder og stedsnavn, var det vanskelig å overskue rammene for prosjektet fra starten av. Etter hvert som problemstillinga og oppgaven tok form, ble også undersøkelsesområdet og materialets omfang klarere. De kulturminnekategoriene jeg har tatt for meg i oppgaven er derfor et resultat av de valg og begrensninger jeg har måttet foreta underveis. Ettersom enkelte kulturminnekategorier har satt premissene for størrelsen på undersøkelsesområdene, sier det seg selv at oppgavens materiale ikke gir en fullgod oversikt. En hovedoppgave setter rammer både når det gjelder oppgavens lengde og forventet tidsbruk. Området er derfor ikke systematisk registrert ut fra de kulturminnekategorier jeg har trukket fram, men jeg har tatt for meg enkeltområder valgt ut på basis av informantopplysninger og stedsnavn. Ikke minst vet jeg at det er mange mennesker med mye kulturhistorisk kunnskap som jeg ikke har fått anledning til å kontakte. Dette har selvsagt tidmessige årsaker, men jeg har likevel vært heldig da jeg har hatt anledning til å benytte informanter som selv har et rikt intervjumateriale.

Kulturminnekategoriene har også ekspandert ettersom prosjektet har tatt form. Jeg har likevel forsøkt å bruke et materiale som skulle være mest mulig representativt for både den tidsperioden jeg forsøker å belyse og det geografiske området. Det er likevel på sin plass å

spørre seg om dette er tilstrekkelig? I materialet finnes det få, om noen, enkeltelementer som i seg selv kan karakteriseres som en tilstrekkelig verifisering av hypotesen om at samene har hatt tilhold her nærmere tusen år tilbake. Sitter jeg dermed med et sviktende kildegrunnlag? Ut fra min målsetting mener jeg ikke det. Jeg har benyttet en tilnæringsmåte der jeg har sett på et vidt spekter av kilder framfor å etterprøve et fåtall objekter. Det har ført til at jeg har kommet over en rekke enkeltelementer som i seg selv kan virke uanselige, men som gir mening ut fra det helhetlige materialet. I stede for å fokusere på hver enkelt kildekategoris uttilstrekkelighet, velger jeg å se på materialet ut fra sin kontekst eller sammensetting. Til sammen gir disse kildeelementene en tyngde og helhet som jeg mener er et tilfredstillende dokumentasjonsgrunnlag til i hvert fall å problematisere tidligere mono-kulturelle og migrasjonistiske tolkinge.

6.6 En dråpe i havet? – og veien videre

Det er en rekke forhold denne oppgaven ikke kan gi svar på. Dette har for det første sammenheng med de nevnte rammer og begrensninger denne type oppgave setter. Min største utfordring har i første omgang vært at min problemstilling omhandler et marginalt forskingsområde. Jeg har ikke hatt som mål å lage en oversikt over det samiske kulturhistoriske kildematerialet i Ytre Namdal. Et slikt arbeid ville ha krevd en arbeidsmengde av en mye større dimensjon enn hva en hovedfagsoppgave rommer. Mitt arbeid må derfor anses som en liten del, eller begynnelse på en videre potensiell dokumentasjonspraksis. Ved å innlemme en del kulturminner som ikke tidligere har vært ansett som del av det sørsamiske kulturlandskapet, håper jeg å rive ned noe av de forhåndsbestemte og vedtatte definisjoner på samiske kulturminner. Jeg håper at min oppgave derfor kan være med på å se mangfoldet i kulturlandskapet.

De resultatene jeg nå sitter med er derfor resultat av de metodiske og teoretiske valg jeg har tatt gjennom denne prosessen. Målet med denne oppgaven har ikke vært å avdekke en rekke nye lokaliteter og å kunne legge fram et stort antall arkeologiske nyregistreringer. Ut fra områdets potensiale kan de fysiske resultatene karakteriseres som en dråpe i havet, der en mer systematisk dokumentasjonspraksis ville gitt et mye høyere antall nyregistreringer. Ettersom jeg var ute etter å skape en ny innfallsvinkel til denne problemstillinga, var det i første omgang nødvendig å skape en metodisk og teoretisk underbygging, der de fysiske resultatene må betraktes som del av en arbeidsprosess for å oppnå dette. Metodisk er derfor

utvidelsen av det sørsamiske kulturlandskapsbegrepet av stor betydning. Jeg har forsøkt å løse opp de ”sjekklister”-artede kildekriteriene på hva et sørsamisk kulturlandskap skal inneholde av kulturminnekategorier. Dette har igjen ført til at ”nye” kulturminnetyper og andre kildekategorier kan være med på å belyse ei sørsamisk historie, noe som også åpner opp for nye teoretiske innfallsvinkler. Det er likevel viktig å merke seg at disse ”nye” kulturminnekategoriene ikke bare er mitt bidrag til en utvidelse av en slik sjekklister, men at de er med på å understreke utilstrekkeligheten av en slik metode og kulturminnekriterienes udefinerbare rammer. På den måten vil det ikke stå noe i veien for å også involvere kildekategorier og kulturminnetyper som jeg ikke har nevnt i denne sammenhengen. Det arkeologiske materialet skal ikke være en begrensning, men heller være en utfordring og åpne for nye forskingsmessige teoretiske og metodiske innfallsvinkler og problemstillinger. Ettersom det ikke har blitt gjort videre arkeologiske undersøkelser i Ytre Namdal i forhold til samisk forhistorie, er dette et av de feltene jeg mener først og fremst kan ha meget stort potensiale for avdekking av fortidig samisk utbredelse.

Har jeg da oppnådd de resultater jeg ønsket ut fra problemstillinga mi? En av mine målsettinger var å kunne legge fram dokumentasjon på at Ytre Namdal har en samisk historie som strekker seg bakenfor tidspunktet for samenes påståtte ”fremrykking” mot sør. På den måten kunne min oppgave være med på å tilbakevise Yngvar Nielsens teori om at sørsamene er et nyinnflytta folk og dermed et lokalhistorisk fremmedelement. Jeg har i denne oppgaven samlet materiale og kildegrunnlag som jeg mener tilsier en falsifisering av framrykkingsteorien. Samtidig ser jeg de mange uløste momentene ved problemstillinga som bare en utvidet forskning kan innfri. Jeg håper derfor at mitt arbeid i denne omgang også kan betraktes som et grunnelement for videre forskning, og at dette har åpnet nye innfallsvinkler og problemstillinger innenfor dette rike kulturhistoriske landskapet.

Litteraturliste

Alsaker, Sigmund

1997 "Falkefangst på Falkhetta", i: *Årbok for Vikna 1997*. Rørvik.

Arbeideravisa

1955 *Båtkjøl fra tidlig middelalder til Folkemuseets båtsamlinger*. 22.09.1955.

Aronsson, Kjell-Åke

1995 *Samiska kulturmiljöer i Sverige – en forskningsöversikt*.
Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Baglo, Cathrine

2001 *Vitenskapelige stereotyper. Om konstruksjonen av samene som kulturhistorisk enhet i tida fra mot 1910*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

Barth, Fredrik

1969 "Introduction" i: Barth, Frederik (red) *Ethnic groups and boundaries: the social organisation of culture difference*. Bergen/London

Baudou, Evert

1974 "Samernas invandring till Sverige ur arkeologisk synspunkt" i: *Sameforskning i dag och i morgon*. Nordiska museets jubileumssymposier. Stockholm s.27-52.

1993 *Norrlands forntid: ett historiskt perspektiv*. Wiken

2002 "Kulturprovinsen Mellannorrland under järnåldern" i: *Namn och bygd*. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning 90. Uppsala s. 5-37.

Berglund, Birgitta

1995 *Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.Kr.*
Dr.philos.avhandling 1995. Fakultetet for arkeologi og kulturhistorie. Universitetet i Trondheim.

1998 "Hvordan arkeologien kom til Trondheim", i: *DKNVS skrifter* 1998:2

2004 "Runebommer, noaider og misjonærer" i: *Spør*. Trondheim 4-10.

Bergsland, Knut

1970 "Om middelalderens Finnmarker" i: *Historisk Tidsskrift* 49:365-409

1974 "Synsvinkler i samisk historie" i: *Historisk Tidsskrift* 53:1-36

1985 "Sørsamiske arvefjell på 1700-tallet", i *Åarjel-saemieh, Samer i sør*. Saemien Sijte Årbok nr. 2: 55-78

Bergsland, Knut

- 1995 *Bidrag til sydsamenes historie.* (Skriftserie 1. Senter for samiske studier.)
Tromsø

Bergstøl, Jostein

- 2004 "Fangstfolk eller samer i Østerdalen" i: *Samisk forhistorie.* Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002. Varanger Samiske Museums Skrifter 2004: 62-80.

Binford, Lewis R.

- 1962 "Archaeology as anthropology" i: *American Antiquity* 28:217-25

Binns 1979:

- 1981 *Vikna kommune. I, Topografisk-arkeologisk registrering 1979.* Red: Kari Støren Binns. Funn og fornminner i Nord-Trøndelag: 8. DKNVS Trondheim.

Bjørklund Ivar

- 1981 "Veidemann eller fiskerbonde? Om kystsamenes tilpasning – et eksempel fra Kvænangen", i: *Heimen* 1981:3, s. 769-779.
- 1997a "Om Lars Olsen og hans beretning" i; *Ottar* nr. 217:3
- 1997b "Bindalstromma" i: *Ottar* nr. 217:8-9.

Bourdieu, Pierre

- 1977 *Outline of a theory of practice.* Cambridge: Polity Press.

Brattli, Terje

- 1993 *Evolusjonismen og det moderne. Ein analyse av tilkomsten av arkeologien som vitenskapleg disiplin.* Magisteravhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.

Brøgger Anton W.

- 1909 *Den arktisk stenalder i Norge.* Videnskabs-Selskabets skrifter. II Hist.filos. klasse; 1909 no.1
- 1925 *Det norske folk i oldtiden.* Aschehoug & co. Oslo

Childe, Vere Gordon

- 1926 *The Aryans: A Study of Indo-European Origins.* London
- 1951 "Prehistoric Migrations in Europe" (kap. 1, s. 1-11). *Institutt for sml. kulturforskning serie A: forelesninger XX,* Oslo

Dunfjeld, Maja

- 2001 *Tjaalehtjimmie. Form og innhold i sørsamisk ornamentikk.* Dr.art.avhdling, Institutt for kunsthistorie. Universitetet i Tromsø.

Eidheim, Harald

1971 *Aspects of the lappish minority situation*. Oslo: Universitetsforlaget.

Eriksen, Thomas Hyllan

1993 *Ethnicity and Nationalism. Anthropological perspectives*. London: Pluto Press

Farbregd, Oddmund

1979 "Perspektiv op Namdalens jernalder" i: *Viking*, 43-79. Norsk arkeologisk selskap, Oslo: 20-79

Fellesavisa

1973 *Gammelt sameoffersted funnet i Foldereid*. 26.10.1973. Namsos

Fjellheim, Sverre m/fl.

1987 *Sørsamiske kulturminner. Færen. Sørsamisk kulturminneregistrering*. Rapport nr 1. Saemien Sijte, Snåsa

Fjellheim, Sverre

1990 "Samisk kulturminnevern" i: FOK-rapport om *Samisk kulturminnevernforskning*: 39-49.

1991 *Kulturell kompetanse og områdetilhørighet*. AS Offset-Trykk. Steinkjer.

1995 "Det samiske kulturlandskapet" i: *Fragment av samisk historie*. Foredrag Saemien Våhkoe, Røros 1994. (red. Sverre Fjellheim).

1999 *Samer i Rørostraktene*. Snåsa

Fjellstöm, Pehr

1755 *Kort Berättelse, om Lapparnas Björn-fänga, Samt Deras der wid brukade widskeppelser*. Facsimilieutgåva. Två förläggare bokförlag. Umeå.

Fjellström, Phebe

1983 "Samisk kultur och historia i hermeneutisk belysning av europeisk och nordisk arkivmaterial" i: *Folk og ressurser i Nord. Foredrag fra Trondheims-symposiet midt- og nordskandinavisk kultur 1982*. Trondheim: 159-178.

Fulsås, Narve

2001 "Kva er gale med det historiske kjeldeomgrepet. Ein kritikk av kjeldekritikken" i: *Historisk Tidsskrift* 80:231-246

Følstad, Eskil

2000 *Martnasplassen på Nærøya. Ei arkeologisk undersøkelse av en handelsplass fra nyere tid*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. NTNU, Trondheim

Gjessing, Gutorm

1928 "Finsk-ugriske vikingtidssmykker i Norge", i: *Universitetets oldsaksamlings årbok 1927*. Oslo s 23-41

Gjessing, Gutorm

- 1939 "Noen nordnorske handelsproblemer i jernalderen", i: *Viking*, bd. III, Oslo s 37-54.
- 1951 "Arkeologi og etnografi" i: *Viking* bd. XV, 215-240.

Gollwitzer M.

- 1997 Yngre jernalder i fjälltrakterna i: I Zachrisson (red). *Møten i Gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. s. 27-33. Monographs 4, Statens historiska museum, Stockholm.

Granefjell, Svein Ole

- 2000 *Konsekvensutredning av samiske kulturminner vedrørende Ytre Vikna vindmøllepark*. Snåsa

Gustavsson, Gabriel

- 1901 "Den norske oldforskning; et tilbakeblik og et fremtidsprogram" i: *Aarsberetningen for 1901 fra Foreningen til norske Fortidsminnesmærsers Bevaring*. 1-25.

Hallström, Gustav

- 1929 "Kan lapparnas invandring fixeras? En arkeologisk studie" i: *Norrlands Försvar*. Stockholm:39-42.

Hansen, Lars Ivar

- 1985 "Handel og levekår i det samiske jakt- og fangstsamfunnet", i: *Heimen:3* XXII s.126-140
- 2000 *Astafjord bygdebok*, Historie 1

Hansen, Lars I og B. Olsen

- 2004 *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen, Oslo.

Hansen, Runbjørg Bremset

- 2000 *Nærøyfolket 1800-1920*. Nærøy kommune

Henriksen, Jørn E.

- 1996 *Hellegropene: fornminner fra en funntom periode*. Hovedfagsoppgave i arkeologi. Stensilserie B nr 42. Universitetet i Tromsø

Herje, Torunn og S. Alsaker

- 1999 *Kysten vår. Namdalskysten gjennom 10 000 år*. Kystbok, Namsos.

Hesjedal, Anders

- 2000 *Samisk forhistorie i norsk arkeologi 1900-2000*. Dr.art.avhandling. Institutt for arkeologi. Universitetet i Tromsø
- 2004 "Samisk forhistorie i norsk arkeologi", i: *Samisk forhistorie*. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002. Varanger Samiske Museums Skrifter 2004: 7-19.

Hodder, Ian

- 1979 "Economic and social stress and material culture patterning." i: *American Antiquity* 44: 446-54
- 1982 *Symbols in action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge.
- 1986 *Reading the Past: current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1990 "The Domus in the Neolithic of SE Europe" i: *The Domestication of Europe*, 44-70, Blackwell, Oxford.

Hoff, Ingeborg (red)

- 1967 *Lapps and norsemen in olden times*. Forelesninger/ Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. A; 26. Oslo: Universitetsforlaget

Hyenstrand, Åke

- 1987 "Fortid i gränsland" i: *Lima och Transtrand. Ur två socknars historia*. 2. Malung: 109-166

Haaland, Randi

- 1977 "Archaeological classification and ethnic groups: a case study from Sudanese Nubia" i: *Norwegian Archaeological Review* 10: 1-31

Haarstad, Kjell

- 1981 *Samiske vandringer i Sør-Norge*. Trondheim.
- 1992 *Sørsamisk historie: ekspansjon og konflikter i Rørostraktene 1630-1900*. Tapir. Trondheim

Jones, Sian

- 1997 *The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present*. London

Juul-Wedde, Arnulf

- 1968 "Kolvereid kirke" i; *Kirkene våre* (97) Særtrykk fra Adresseavisen torsdag 8. februar 1968

Jünge, Åke

- 1996 *Geografiske spor etter samisk etnisitet i Midt- og Sør-Skandinavia. To historieoppfatningar i debatt 1970-1995*. Hovedoppgave i geografi, NTNU, Trondheim.

Jæger-Leirvik, Petter

- 1964 "Samiske offerplassar og gravplassar i Namdalen" i: *Det Kgl. norske videnskabers selskab Museet. Årbok for 1964* (s.105-123). Trondheim
- 1965 "Indre sør-samiske rettsstell", i: *Årbok for Namdalen 1965*. Namsos: 62-66

- Jåma, Albert
2001 "Spor etter barnekulturen" i: *Åarjel-saemieh. Samer i sør*. Årbok 7: 61-70
Saemien Sijte, Snåsa
- Jåma, Martha og S. Fjellheim
1993 *Samiske kulturminner i Låarten sijte*. Offset-Trykk, Steinkjer
- Kalstad, Johan Albert
1997 "Slutten på trommetida – og tida etter" i; *Ottar* nr. 217:16-27
- Kleppe, Else Johansen
1977 "Archaeological material and ethnic identification. A study of Lappish material from Varanger" i: *Norwegian Archaeological Review* 10:32-45
- 1985 "Brug og misbrug af etnicitetsbergrebet i arkæologisk forskning" i: *Arkeologi og etnisitet*. AmS-Varia 15: 19-23. J.R. Næss (red). Stavanger.
- Lévi-Strauss, Claude
2002 *Den ville tanke*. Spartacus. Oslo
- Løøv, Anders
1983 "Samene i Overhalla" i: *Årbok for Namdalen 1983*. Namdal Historielag. Kolbjørn Gåsvær (red).. Namsen Trykk. Namsos: 5-17
- 1994a "Samemisjonæren Isaac Olsen (1680-1730) og hans "Underdanigst undretning om norlandenne" (1718)" i: *Dovletje. Kildeskrifter til sørsamisk historie, 2*. Saemien Sijte, Snåsa.
- 1994b Kilder til sørsamenes historie – bruk og missbruk, i: *Heimen*, Lokalhistorisk tidsskrift 1994:1, bd XXXI: 28-35
- Manker, Ernest
1938 *Die lappische Zaubertrommel. Eine ethnologische Monographie. I. Die Trommel als Denkmal materieller Kultur*. Acta Lapponica vol.1.
- Marstrander, Sverre
1954 "Trøndelag i forhistorisk tid" i: *Norges bebyggelse*. Fylkesbindet for Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Nordland fylker. Fiskaa, H.M og H. Falck Myckland (red.)
- Mathiesen, Per
1981 "The Helgøy Project. An introduction." i: *Norwegian Archaeological Review* 14:77-86
- McGuire, Randall H.
1982 "The study of ethnicity in historical archaeology" i: *Journal of Anthropological Archaeology*. 1:159-78

Mulk, Inga-Maria

1994 *Sirkas – ett samiskt fångstsamhälle i förändring Kr.f.-1600 e.kr.* Studia archaeologica universitatis Umensis 6. Umeå

Mundal, Else

1996 “The perception of the Saamisk and their religion in Old Norse sources” i: J. Pentikäinen (red). *Shamanism and Northern Ecology. Religion and Society* vol. 36: 97-116.

Myrstad, Ragnhild

1996 *Bjørnegraver i Nord-Norge. Spor etter den samiske bjørnekulten.* Hovedfagsoppgave i arkeologi. Stensilserie B nr 46. Universitet i Tromsø.

Namdal Arbeiderblad

1993 *Årets funn i Nærøy.* 12.6.1993

Nicolaysen, Nicolay

1862 *Norske fornlevninger. En oplysende fortegnelse over Norges fortidslevninger, Ældre end reformationen og heførte til hver sit sted.* Kristiania.

Nielsen, Yngvar

1871 En nordlandsk topografi fra 1591, i: *Historisk tidsskrift* 1:515-516

1889 Lappernes fremrykking mod syd i Thronhjems stift og Hedemarkens amt, *Det norske geografiske selskabs årbog* bd I, 1889-1890. Kristiania

Nissen, Kristian

1930 *De eldste historiske vidnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag.* Særtrykk av årbok for Nord-Trøndelag historielag 1929, Steinkjer

Nymoen, Pål A.

1994 *Handelsplasser på kysten. Maritimarkeologisk perspektiv på vareutveksling i senmiddelalder.* Hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

Odner, Knut

1983 Finner og Terfinner. Etniske prosesser i det nordlige Fenno-Skandinavia, i: *Oslo occasional papers in social anthropology*, No.9)

1985 “Saamis (Lapps), Finns and Scandinavians in history and prehistory. Ethnic origins and ethnic processes in Fenno-Scandinavia.” i: *Norwegian Archaeological Review* 18:1-12

Olsen, Bjørnar

1984 *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger, 800 f.Kr.-1700 e.Kr.* Magisteravhandling, Universitetet i Tromsø.

1985a “Comments on Saamis, Finns and Scandinavians” i: *Norwegian Archaeological Review* 18:13-18

Olsen, Bjørnar

- 1985b "Arkeologi og etnisitet: et teoretisk og empirisk bidrag" i: *Arkeologi og etnisitet*. AmS-Varia 15: 25-32. J.R. Næss (red). Stavanger.
- 1987 "Stability and change in saami band structure in the Varanger area of arctic Norway, AD 1300-1700", i: *Norwegian Archaeological Review*, vol 20:65-80
- 1997 *Fra ting til tekst: teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget. Oslo
- 1998 Samerna – et folk utan historia? i: *Populær arkeologi* 1998:4, 3-6
- 1999 "Bilder fra fortida? Representasjoner av samisk kultur i samiske museer" i: Gustafsson, Anders og Håkan Karlsson (red): *Glyfer och arkeologiska rum – en Vänbok til Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A vol 3. Göteborg: 161-178.
- 2000 "Nye tider, nye skikker. Om å leve sammen som samer og nordmenn for 1000 år siden", i *Ottar* nr 229: 34-41
- 2004 "Hva er samisk forhistorie?" i: *Samisk forhistorie*. Rapport fra konferanse i Lakselv 5.-6. september 2002. Varanger Samiske Museums Skrifter 2004: 20-30.

Olsen, Bjørnar and Z. Kobylinski

- 1991 "Ethnicity in anthropological and archaeological research: a Norwegian-Polish perspective". i: *Archaeologia Polona* 29: 5-27

Olsen, Leiv

- 1998 *Sørsamene: Urfolk eller nyinnvandra folk?* Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen

Pålsson, Hermann

- 2002 *Ramsta-sagaene*. Oversatt av Liv Kjørsvik Schei. Oslo.

Petersen, Jan

- 1928 *Vikingetidens smykker*. Stavanger Museum.

Petersen, Theodor

- 1940 En bjørnegrav: Trekk av samisk folketro, i: *Viking* IV: s.153-166.

Plog, Fred T.

- 1975 "Systems Theory in Archaeological Research" i: *Annual Review of Anthropology* 4:207-224

Qvigstad, Just

1903 "Kildeskrifter til den lappiske mytologi". *Det Kgl. Videnskabers Skrifter*. 1903. No. 1.

1943 Marginalier (Innledning til Nærømanuskriptet og Hans Skankes Epotmes pars prima.)

Rappaport, Roy A.

1979 [1967] "Ritual Regulation of Environmental Relations Among a New Guinea People" i: *Ecology, Meaning and Religion*, s. 27-42. North Atlantic Books. Richmond.

Reuterskiöld, Edgar

1912 *De Nordiska lapparnas religion*. Populära etnologiska skrifter. Stockholm.

Reymert, Per K.

1980 *Arkeologi og etnisitet. En studie i gravskikk og etnisitet i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800-1200*. Magisteravhandling i arkeologi. Universitet i Tromsø.

Rogstad, Kaare Granøyen

1980 *Streif i sør-samenes saga*. Trondheim

Rydving, Håkan

1993 *The end of Drum-Time. Religious change among the Lule Saami, 1600s-1700s*. Acta Universitatis Uppsaliensis 12

Rygh, K.

1879 *Faste fornlevninger og oldsagfund i Nordre Trondhjems amt*. (Særtrykk av det kgl. norske Videnskabers selskabs skrifter 1878). Trondhjem

Sackett, James R.

1977 "The meaning of style in archaeology: a general model" i: *American Antiquity* 42:369-80.

Salvesen, Helge og N. Hallan

1977 "Kritiske, prinsipielle og programatiske bemerkninger til sørsamenes eldste historie" i *Historisk Tidsskrift* 56:318-334

Salvesen, Helge

1980 "Tendenser i den historiske sameforskning - med særlig vekt på politikk og forskning", i: *Scandia*: 21-52

Sandens, Jørn

1965 *Namdalens historie, til år 1600*. Namsos

1973 "Om samenes utbredelse mot sør i eldre tid" i *Historisk Tidsskrift* 52:113-137

Schanche, Audhild

- 1986 *Nordnorsk jernalderarkeologi. Et sosialgeografisk perspektiv.*
Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø
- 1994 “Samisk kulturminnevern” i: *Vern og virke*. Riksantikvaren: 28-33
- 2000 *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid.* Davvi Girji. Karasjok

Schanche, Audhild og B. Olsen

- 1983 Var de alle nordmenn? En etnopolitisk kritikk av norsk arkeologi i:
Kontaktstensil Tromsø: 22-23.

Schnitler, Peter

- 1942 *Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745*. Bind I ved K. Nissen og I. Kvamen. Oslo.

Schøning, Gerhard

- 1910 *Reise gjennom en deel af Norge i de aar 1773, 1774, 1775*. Bind 2. A/S
Adresseavisens bogtrykkeri. Trondhjem.

Serning, Inga

- 1956 *Lapska offerloatsfynd från järnålder och medeltid: i de svenska lappmarkerna*. Acta Lapponica 11, Stockholm

Shanks, Michael and C. Tilley

- 1987 “Social Evolution and Social Change” i: *Social Theory and Archaeology*,
Polity Press, Cambridge:137-185

Skanke, Hans

- 1943-1945 *Epistmes Historiæ Missionis Lapponicæ. Pars Tertia.*[1922-23] Thomas von
Westens undersøkelser til Runebommens forklaring, *Nordlands og Troms
finner i eldre håndskrifter*: 225-247

Solli, Britt

- 2002 ”Kilder og kildesyn” Kap. 3 i: *Seid. Myter, sjamanisme og kjønn i
vikingenes tid*. Pax. Oslo

Steen, Adolf

- 1954 *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888*. Egede instituttet.
Hovedkommissjon Forlaget land og kirke. Oslo.

Stenvik, Lars

- 1980 ”Samer og nordmenn. Sett i lys av et uvanlig gravfunn fra Saltenområdet”,
i: *Viking*: XLIII:127-139.
- 1982 ”En nyoppdaget fjellgrav fra Tromsdalen”, i: *Verdal historielags skrifter 8
Årbok*. Verdal: 190-199.

Stenvik, Lars

1983 "Et samisk offersted ved Forolsjøen, mellom Hedmark og Sør-Trøndelag", i: *Åarjel-saemieh. Samer i Sør*. Årbok nr.1. Saemien Sijte, Snåsa

1988 "Ei ny fjellgrav fra vikingtida i Verdal", i: *Verdal historielags skrifter 15 Årbok*. Verdal: 7-10.

Steward, Julian H.

1955 "The Concept and Method of Cultural Ecology", i: *Theory of Culture Change*. University of Illinois Press, Urbana: 30-43

Storli, Inger

1991 "De østlige smykkene fra vikingtid og tidlig middelalder" i: *Viking* bind LIV: 89-104.

1994 "*Stallo*"-boplassene. Spor etter de første fjellsamer? Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B, skrifter XC, Oslo

Storm, Gustav

1895 "Nommedals leens beskrivelse s.157-175", i: *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede*, Christiania.

Svanberg, Ingvar

1999 *Hästslaktare och korgmakare. Fesursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar*. Johan Nordlander-sällskapet. Umeå.

Svestad, Asgeir

2004 *Verneplan Lomsdal – Visten. Deltema kulturhistorie*. Rapport areaplan 02/2004. Konsekvensanalyse kulturminner og kulturmiljø. NIKU.

Søborg, Hans C med fl.

1988 *Arkeologiske undersøkelser 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Alternativ: Lauvøya*. Rapport Arkeologisk serie 1988-3. Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet.

Søbstad, Tom

1980 *Den sjøsamiske bosetting i Helgøy fram til ca. 1800. En undersøkelse av en etnisk gruppe med utgangspunkt i materielle bosettingsspor*. Publikasjon 5 fra Helgøyprosjektet. Universitet i Tromsø.

Tilley, Christopher (red)

1990 "Claude Lévi-Strauss: Structuralisme and Beyond" i: *Reading Material Culture*. Blackwell. Oxford: 3-81.

Trigger, Bruce G.

1989 *A history of Archaeological Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.

Vonheim, Herlaug

1997 "Runebommen fra Velfjord" i: *Ottar* Nr. 217: 10-15

Vorren, Ørnulv

1980 "Samisk bosetning på Nordkalotten: Arealdisponering i historisk-økologisk belysning", i: *Nord-skandinaviens historia i tvär-vetenskaplig belysning*. Umeå: 235-261

1986 *Reindrift og nomadisme i Helgeland*. Tromsø Museums Skrifter XXI, Novus forlag, Oslo.

Vorren, Ørnulv og H. K. Eriksen

1993 *Samiske offerplasser i Varanger*. Tromsø Museums skrifter 24. Tromsø.

Vrålstad, Karin

1993 *Møtet mellom samisk reindrift og konkurrerende arealinteresser. Konflikt eller fredelig sameksistens?* Hovedoppgave i geografi. Universitetet i Bergen.

Vågan, Trygve

1959 "Ei underlig steinsetting på Kjønnshåven", i: *Litt av hvert fra Ytre Namdal i gamle dager*. Bd. 2. Vikna Historielag. Rørvik

Werbart, Bozena

2002 *De osynliga identiteterna. Kulturel identitet och arkeologi*. Studia Archaeologica universitatis Umenensis 16. Umeå.

Westerdahl, Christer

1986 *Samer nolaskogs. En historisk introduktion till samerna i Ångermanland och Åsele lappmark*. Örnködsvik.

1987 "Et sätt som liknar them uti theras öfriga lefnadsart". *Om äldre samisk båtbygge och samisk båthantering*. Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet, nr 11 Umeå.

Wiklund, K.B

1918 "De lapska Saivo-fjällen hos Leem-Jessen identifierade", i: *Namn och bygd VI*: 156-161.

Wobst, Martin

1977 "Stylistic behaviour and information exchange", i: C.E. Cleland (red) *For the Director: research essays in honour of the late James B. Griffin*. Ann Arbor: University of Michigan: 317-42.

Zachrisson, Inger

1976 *Lapps and Scandinavians. Archaeological Finds from Northern Sweden*. Early Norrland 10. Stockholm.

1984 *De samiska metalldepåerna år 1000-1350*. Archaeology and environment 3. University of Umeå. Department of Archaeology.

Litteratur

Zachrisson, Inger

1985 "Comments on Saamis, Finns and Scandinavians", i: *Norwegian Archaeological Review* 18:19-22

1997 *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*. Monographs 4, Statens historiska museum, Stockholm

Zachrisson, Inger og E. Iregren

1974 *Lappish Bear Graves in Northern Sweden. An archaeological and osteological study*. Early Norrland 5. Stockholm.

Østigaard, Terje

2001 *Norge uten nordmenn: En antinasjonalistisk arkeologi*. Spartacus, Oslo

Figurliste	side
Fig. 1: Kart over området	2
Fig. 2: Kart. Thomas von Westens misjonsreise i 1722-1723 (etter Dunfjeld 2001)	7
Fig. 3: Korsformede hengesmykker og bronseblikk fra Værdal, Inderøy (etter Gjessing 1928)	25
Fig. 4: Kjetil Høngs slektstavle (etter Pålsson 2002)	26
Fig. 5: Kart over Ytre Namdal	75
Fig. 6: Ringspenne fra Kjøsøy, Vikna	79
Fig. 7: Kart. Fangstmarksgravenes utbredelse (etter Gollwitzer 1997)	81
Fig. 8: Skjematisk skisse over anlegget på Kjøsøyhoven (etter Herje og Alsaker 1999)	83
Fig. 9: Åttetallsformet steinring på Falkhetta	85
Fig. 10: Reiste steiner på Fosenhalvøya	86
Fig. 11: Sildeguden på Leka	87
Fig. 12: Bjørneskalle fra Salfjellet	93
Fig. 13: Bjørneskaller fra Sømna	95
Fig. 14: Kart. Bevart runeбомmer og funn av bjørneskaller	97
Fig. 15: Folldalstromma, tromma fra Freavnantjahke (etter Manker 1938 og 1950)	99
Fig. 16: Same som syr båt (etter Schefferus [1673] 1956)	106
Fig. 17: Kart: Finn-navn langs kysten i Ytre Namdal	115
Fig. 18: Kart. Sockenlappenes utbredelse i Sverige (etter Svanberg 1999)	120

Appendiks 1: Dateringsrapport

LABORATORIET FOR RADIOLOGISK DATERING

Adr.: NTNU – Gløshaugen, Sem Sælandsv. 5, 7491 Trondheim
Telefon 73593310 Telefax 73593383

DATERINGSRAPPORT

Oppdragsgiver: Dunfjeld - Aagård, Lisa
Luleåveien 17/101
9011 Tromsø

DF-3774

Lab. ref.	Oppdragsgivers ref.	Materiale	Datert del	¹⁴ C alder før nåtid	Kalibrert alder	δ ¹³ C ‰
TUa-4978	Prøve 2 Overfor Fjellet ved Rørmark/Sæterfjellvatne Sømna, Nordland	Tann Bjørn		5300 ± 50	BC4225-4005	-21.7
TUa-4991	Prøve 3 Overfor Fjellet ved Rørmark/Sæterfjellvatne Sømna, Nordland	Tann Bjørn		530 ± 45	AD1400-1435	-14.9
TUa-5026	Prøve 4, Hovøya Bindal, Nordland	Bein Bjørn		2960 ± 45	BC1260-1075	-19.2
TUa-5051	Prøve 1, Saltfjellet Overhalla, N.Trøndelag	Bein Bjørn		270 ± 50	AD1530-1665	-20.4

Dato: 23 FEB 2005

Laboratoriet for Radiologisk Datering

Sølvi Stene
Sølvi Stene

Steinar Gulliksen
Steinar Gulliksen

Appendiks 2: Oversikt over kulturminner nevnt i teksten.

Kulturminneregister

(Registeret består både av ny-registreringer, kulturminner som er beskrevet i andre kilder og kulturminner som er registrert ut fra muntlige referanser. I tillegg er det tatt med enkelte kulturminner som av forskjellige grunner ikke har blitt lagt inn i Sametingets kulturminnearkiv eller Askeladden. Det må derfor tas forbehold om mangelfulle data).

Reg.nr: 01

Lokalitet: Boplass, Geitvika,

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: På Lysøya, NV for gården Lysøy.

Registrator: Albert Jåma og Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0603342/7204843 ± 7m

Terrengbeskrivelse: Geitvika er NØ vendt. Boplassen er i dag gjenplantet med gran.

Beskrivelse: Det var derfor ikke mulig å se spor etter eventuell gammetuft eller teltboplass. Stikk med jordbor ga ikke funn av aernie.

I tilknytting til boplassen ble det registrert båtstø i fjæra. På NØ siden av tangen var det ei delvis oppmura oppbevaringsgrop, 2x2m, murt i NØ-SØ 32W 0602287/7204871.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Albert Jåma har ved intervju fått informasjon om at det hadde bodd samer her som ikke dreiv med rein. Det er en sesongboplass.

Folk som bor på Lysøya blir fra gammelt av kalt "Lysøyfinna". De vet ikke hva dette kommer av. Mann på Lysøya mente det kom av at det ligger så usentralt til. Litt lenger sør er en plass som heter "Hallfinnan".

Reg.nr: 02

Lokalitet: Aallije, heller "Johola"

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Lysøya, i lia sør for Geitvika

Registrator: Albert Jåma og Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0601922/7204870 ± 8m

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Foto 5, 4. I dag vises spor etter at barn har lekt her i senere tid.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Navnet Jo kommer av en same som brukte helleren

Reg.nr: 03

Lokalitet: Boplass, Finnmoen

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Åvikdalen, ved Åvikelva

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711 : 1724-1

GPS-koordinater: 33W 0366744/7205497 ± 5m

Terrengbeskrivelse: Flatt platå i bakken V for Åvikelva. Har vært skogsdrift for ei tid sia. I dag er moen bevokst med planta gran og bjørkeskog. Lengst inn på platået ligger noen steiner i forkant av nedrast stein.

Beskrivelse: Dette er antagelig aernie 1,5mX0,9m. Det er 7 steiner som er synlige. Det ble påvist kull i den ene enden. Ellers har tufta ingen vuller. Det ligger noen steiner i området rundt som kan ha sammenheng med aernie. I dag vokser bjørk her. Ei tørr bjørk står midt i aernie.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Lokalbefolkning har ikke hørt om bosetting på Finnmoen.

Reg.nr: 04

Lokalitet: Finnslåbakkan eller Finnsjåbakkan

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: øst for veien N for nordlandskrysset.

Registrator: Albert Jåma og Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater: 33W 0366563/7208584 ± 10m

Terrengbeskrivelse. Bakke Ø for veien. Bevokest medgranskog.

Beskrivelse: Boplass. Albert hadde informasjon om at det var fortalt at det hadde stått gammer på to hauger her. Vi fant tydelig kullag på en granbevokest morenerygg ca.30m Ø for veien. Ca.20m SØ for bekk5cm kullag under 10cm brunjord. Ingen vold eller andre synlige spor. Ca.30m N for boplassen går den gamle veifaret mellom Foldereid og Kollbotn. Foto 6,5

S for denne haugen er det tatt ut et stort grustak. Det er derfor godt mulig at den andre haugen (Finnsjåhaugen) sto her.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Ved et informantintervju med Hans Aune fikk Albert Jåma opplysninger om at i området nord for nordlandskrysset (avkjørsel til Bindal) skal ha vært to hauger med navn Finnslåbakkan og Finnsjåbakkan. Informantene hadde fått muntlig overført sagnet om de to haugene der det skulle ha stått gammer. Navnet hadde bakgrunn i at på den ene haugen bodde en finn som slo kjærringa si, mens på den andre haugen sto det en finn og så på. Ved undersøkelse sommeren 2003 påviste jeg med jordbor kraftig kullag i Finnslåbakkan som kan være aernie. Det var ellers ingen synlige spor på haugen som i dag er bevokest med granskog. Den andre haugen, Finnsjåbakkan har antagelig forsvunnet i nærliggende grustak eller ved veibyging.

Reg.nr: 05

Lokalitet: Heller i Kjerringdalen ved Ofstad

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Påvist av Sverre Ofstad (ikke nøyaktig lokalisering). I Kjerringdalen Ø for veien ven Ofstad gård.

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32 W 0599988/7195665

Terrengbeskrivelse: Kjerringdalens N-side består av et mer eller mindre sammenhengende overheng

Beskrivelse: Det er derfor potensiale for tidligere bosetting flere plasser i dette området. Det er i dag ingen tydelig tegn til bosetting. Det er derfor usikkert hvilken heller som har blitt brukt.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Johnsen Boere var her og påviste stedet med Albert. Boere bodde her et par vintrer på 1920-tallet.

Reg.nr: 06

Lokalitet: Boplass

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Jakobsvika ved Evenstadvågen

Kart M711 : 1624-1

GPS-koordinater:

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Terrengbeskrivelse: Området har tett skog og er delvis gjenplantet med gran

Beskrivelse: Boplass ble ikke påvist

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: I samtale med Sverre Ofstad om Finntomta i Evenstadvågen fortalte han at i Jacobsvika, lenger ut, er det også en samisk boplass.

Reg.nr: 07

Lokalitet: Steinringer, Falkhetta

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: På Falkhette ovenfor Rørvik sentrum

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0604885/ 7197095 ± 8m

Terrengbeskrivelse: Bergtopp. Bevokst med busker, lyng og mose.

Beskrivelse: Påvist av Sigmund Alsaker.

Området består av 6 steinringer og en steinsetting. Området ligger på høyeste punkt på Inner-Vikna. Alsaker har også vurdert ringene som eldre steinaldertufter. Ingen av ringene har imidlertid inngang. De største ringene har rett tørrmurt vegg på innsiden mens på yttersiden ligger steinen utover slik at den glir inn i terrenget. En av ringene er dobbel og ser dermed ut som et åttetall.

Ring 1: Varde med oval steinsetting S for varden. Steinringen 2mX1,5m. Steinen i ringen er ikke muret. Det er sannsynlig at det har blitt tatt stein fra tidligere muring til å bygge varden som nå står på toppen av fjellet.

Ring 2: To steinringer satt sammen som et åttetall. Den ene ringen større. 17m S for ring 1. Hele anlegget er 6m langt. Den største ringen har indre mål 2mX2,5m. Ringene har kraftig muring. Innvendig har muringen loddrett kant, men utvendig ligger veggen skrått utover så den følger bakken.

Ring 3: Muret steinring SSV for ring 2. 2X1m.

Ring 4: Steinring rektangulær 2mX1m. V for ring 2.

Ring 5: Steinring delvis oppmura + naturlig berg. 17m N for ring 1. Diam 3m. I innsiden er steiner reist på høgkant i muren.

Ring 6:.. Steinring 25m NØ for ring 1. Diam 2m. Muret vegger.

Steinlegging: Røys 10m SV for ring 1. Lagt opp av flere større steiner.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Alsaker har tolket ringene som fuglefeller. Netting skal ha blitt lagt over steinringen og åte har blitt lagt ned. Fuglen har hoppet ned men ikke klart å fly opp igjen pga. nettingen. Se artikkel i Årbok for Vikna 1997.

Reg.nr: 08

Lokalitet: Steinsettinger, Fjæragen

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: V for Stordalsfjellet

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård, Albert Jåma, Arvid Jåma

Kart M711 : 1724-3

GPS-koordinater: 32W 0627326/7180827 ± 9

Terrengbeskrivelse: Blankskurt bergrygg med mye løs stein.

Beskrivelse:

Området ble ikke systematisk befart. Det er flere steinsettinger langs hele fjellryggen. Steinsettingene består av ovale steinsettinger, steinringer og halvsirkler. I tillegg finnes et 12,5m lang steinkjede.

Jon Smines fortalte om steinringene ovenfor Fjæragen. Disse er ikke registrert. Han husker disse fra han var liten. De var runde og hadde åpning i en retning.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: I forbindelse med ØK-registreringene hadde Richard Binns spurt Smines om han viste av noen steinringer i området. Han hadde sagt at det kunne ha sammenheng med samiske offerplasser og at det fantes slike i Helgeland. Smines hadde da fortalt om disse steinsettingene med de ble ikke registrert. I etterkant fortalte Smines om dette til naboen, som er grunneier der. Han hadde blankt nektet for at ringene hadde noe med samer å gjøre. Han sa at bestefaren hans hadde sakt at det var gjetere som hadde kjedet seg og dermed lagt opp slike steiner. Da Smines seinere kom over denne plassen så han at steiner var flyttet på og nye konstruksjoner var laget.

Reg.nr: 09

Lokalitet: Boplass, Finnhøttaldalen

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Fosnes

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård, Albert Jåma

Beliggenhet: S for Kvernvikvatnet

Kart M711: 1724-3

GPS-koordinater:

Terrengbeskrivelse: Det er i dag plantet skog i dalen og er grøftet.

Beskrivelse: Kåre Fosseng viste oss en dal som heter Finnhøttaldalen. Pga. skogplanting og grøfting ble ikke gåetiesijjje påvist.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Da faren hans, Ole Fosseng, kom til Kvernvika i 1910 var det ruin etter ei gamle i denne dalen. Kåre kan ikke huske å ha sett den. Han var med å grøftet i denne dalen på 60-tallet. Han fikk da ikke høre hvor gamma hadde stått men viste oss hvor det var størst sannsynlighet.

Reg.nr: 10

Lokalitet: Steinring

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Fosnes

Beliggenhet: På berget NV for Finnhøttaldalen

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård, Albert Jåma

Kart M711: 1724-3

GPS-koordinater: 32W 0620078 / 7180216 ± 7m.

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: en steinkonstruksjon. Dette kan ha vært en steinring. Det var stein både i ringen og inni. Ringen er ikke hel. Noe stein ligger utenfor. Noen steiner er trolig flyttet på i nyere tid. Diam ca.3m.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Påvist av Kåre Fosseng

Reg.nr: 11

Lokalitet: Finnberga

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Fosnes

Beliggenhet: N for Kvernvikvatnet

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård, Albert Jåma

Kart M711 : 1724-3

GPS-koordinater: 32W 0620520 / 7181335 ± 5m.

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse:

En del av berga N for Kvernvikvatnet heter Finnberga.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Påvist av Kåre Fosseng. Han viste ikke bakgrunnen til dette navnet.

Reg.nr: 12

Lokalitet: Finnstein

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Fosnes

Beliggenhet: S for Kvernvikvatnet

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1724-3

GPS-koordinater:

Terreng: Strandkant

Beskrivelse: S i fjæra i Kvernvikvatnet ligger en stor stein. Den kalles Finnstein.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Kåre Fosseng antydte at det kunne ha sammenheng med at kanskje en same hadde druknet der men hevdet at dette bare var spekulasjoner.

Reg.nr: 13

Lokalitet: Båtrester

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Fisksøysvatnet

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711 : 1824-4

Terreng:

Beskrivelse: Båtbord sydd med hestetagl.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Jon Berg fortalte at ved Fiskløysvatnet? ved Bogafjellet ligger en heller. I den fant han en gang restene av en båt. Båten var ikke klinket men var sydd med hestetagl. Den er nå borte, antagelig ellet opp av fiskere.

Reg.nr: 14

Lokalitet: Heller

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Persenget NV for gården Berg

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711 : 1724-1

GPS-koordinater: 33W 0364605 / 7205717 ± 10m

Terreng: I bratt N-helling

Beskrivelse: I Persenget ligger en stor heller. I dag er det ingen spor etter bosetting i helleren. Den er antagelig ramlet sammen for mye stein ligger løst under. Taket på helleren er i dag ca.10m høgt.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Innformat: Jon Berg. Det har bodd en same som het Per i helleren. Det var mor til John Berg på Berg som hadde fortalt det. Hun selv husket ikke sammen men hadde fått det fortalt.

Reg.nr: 15

Lokalitet: Steinfelle

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Kålafjellet

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater: 33W 0364208 / 7206723 ± 7m

Terreng: Blankskurt berg. N-helling mot Follafjorden.

Beskrivelse: På Kålafjellet ligger ei steinfelle. Den ligger på blankt svaberg. Fella består av ei stor kvadratisk steinhelle som ligger over mindre avlange steiner slik at det blir et rom under. Oppå steinhella ligger tre flate steiner. I hulrommet under steinene ligger pinnen som åtet har blitt festet på. Den er ca.30 cm meter lang og har et hakk i ene enden. Utsikt over Foldereid sentrum i NØ.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Påvist av Jon Berg. Han har også funnet andre feller som han har bilde av. Jon Berg fortalte at stokke-fellene han har bilde av ligger ganske langt fra gården. Den nærmeste ligger i Åvikdalen ca.en times gange. Alle disse fellene ligger oppi trær. Den ene har ei anna type felle ved siden av for å ta røyskatt eller mår som stjeler fra fella i treet.

Reg.nr: 16

Lokalitet: Heller,

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Hallfinnan

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0596455 / 7201226 ± 8m.

Terreng: Granskog og kratt.

Beskrivelse: Derfor et område der samer har bodd i heller. Det området Ofstad mener Hallfinnan ligger, har flere hellere. Det ble ikke påvist bosetting i her. Helleren ligger 70-100 m fra veien.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Hallfinnan. Navnet henspiller i følge Sverre Ofstad på boplasskategorien heller – hallar på namdalsk.

Reg.nr: 17

Lokalitet: Sildeguden (er ikke lagt inn i Askeladden).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Leka:

Beliggenhet: Ved fergekaia på Skei

Gnr/bnr: 16

Kart M711: 1725-2

GPS-koordinater: 32W 0628520/7221025 ± 5m.

ØK-kart:

Terreng: Ovenfor fjæra. I fjæra nedefor ligger flere båtopptrekk.

Beskrivelse: Oppreist stein ca.1 m høy og har en liten krans av små stein rundt. Ned mot sjøen er steinblokker langt som ei trapp. Steinen ligger ved en gammel sildeplass. Steinen står i et kulturminnerikt område med bl.a. Herlaugshaugen i nærheten.

Historiske opplysninger/innformantopplysninger: Påvist av Arnfinn Holand. Steinen blir kalt Sildeguden og skal være en offerstein i forbindelse med fiske.

Reg.nr: 18

Lokalitet: Jacobstein

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Leka

Beliggenhet: NØ-sia av Leka

Registrator:

Kart M711:

GPS-koordinater:

Terreng: Mot sjøsiden, utsyn mot Austra.

Beskrivelse: Stor stein

Historiske opplysninger/innformatopplysninger: Påvist av Arnfinn Holand. Tradisjon for at samer har ofret til steinen. Rein som skulle flyttes ut til Leka fra Austra svømte i land ved denne steinen.

Reg.nr: 19

Lokalitet: Steinsetting på Fosen.

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Verran

Beliggenhet: S for Holden

Registrator: Lisa Dunfjeld-Aagård

Terreng: Sørhelling. Område med oppsprukket fjell.

Kart M711:

GPS-koordinater:

Beskrivelse: Området har flere steinheller som er satt på høgkant, støttet opp med mindre heller. Flere har også falt over ende.

Historiske opplysninger/informantoppisninger: Påvist av Arvid Jåma.

Reg.nr: 20

Lokalitet: Bjørneskalle og bein

Fylke: Nordland

Kommune: Bindal

Beliggenhet: Hovøya

Registrator:

Terreng: Hule

Kart M711: 1825-3

GPS-koordinater:

Beskrivelse: På Hovøya i Bindal ble det funnet en bjørneskalle pluss bein fra en annen bjørn. Beina lå i en hule på øya.

Historiske opplysninger/innformantopplysninger: Berit Eide var med på å hente bjørneskallen. Den er nå utstilt på skolen i Bindal. Sagnet sier at bjørnene omkom i en skogbrann på øya. Bjørnene rømte tilslutt inn i hulen. Brølet fra bjørnene skal ha blitt hørt langt. Historien skal være såpass ny, dvs. forrige århundre.

¹⁴C-datering: Før nåtid: 2960 ± 45 (kalibrert alder: BC 1260-1075)

Reg.nr: 21

Lokalitet: To bjørneskaller

Fylke: Nordland

Kommune: Sømna

Beliggenhet:

Registrator: Kjell Nicolaisen

Kart M711: 1825-4

GPS-koordinater:

Terreng: Hule

Beskrivelse: Funnet i ei kalksteinshule i Sømna. Skallene lå på ei hylle ca.1,5 m inn i hula.

Historiske opplysninger/informantopplysninger: Bjørneskallene ble funnet i 1940. Den ene skallen manglet underkjeve mens den andre viser tegn til at hodet er fjernet av mennesker (muntl. medd.

K.Nicolaisen). Den ene av skallene er i informants eie, mens den andre er på Velfjord Bygdmuseum.

¹⁴C-datering: Skalle 1: Før nåtid: 5300 ± 50 (kalibrert alder: BC 4225-4005)

Skalle 2: Før nåtid: 530 ± 45 (kalibrert alder: AD 1400-1435)

Reg.nr: 22

Lokalitet: Bjørnegrav

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune:

Beliggenhet: Salfjella. Lokaliteten ligger på nordsiden av Østervatnet, det østligste av de tre Trivatn, nord og nordvest for Nordlifjellet i Salskomplekset, innenfor Overhalla. Selve grava lå 50-60m nord for vatnet, tett ved en liten tange (Petersen 1940).

Registrator:

Kart:

GPS-koordinater:

Terreng:

Beskrivelse: Bjørneskallen hadde kløvd kjevebein og et messingkjede festet til kjevebeinet. Bjørneskallen manglet også en hjørnetann som var brutt ut med øks. Bjørneskallen er i dag utstilt i Vitenskapsmuseets samiske samling.

Historiske opplysninger/informantopplysninger: Den ble funnet av Jakob Nursfjell i 1937. Nursfjell rapporterte funnet av et helt bjørneskjellett gravd ned ved en stor stein, inn til Vitenskapsmuseet i Trondheim ved Theodor Petersen.

¹⁴C-datering: Før nåtid: 270 ± 50 (kalibrert alder: AD 1530-1665)

Litteraturhenvisninger: Petersen, Th. 1940: En bjørnegrav: Trekk av samisk folketro, i: *Viking IV*: s.153-166.

Reg.nr: 23

Lokalitet: Løsfunn: Gievrie

Fylke: Nordland

Kommune: Bindal

Beliggenhet: Granbostadjellet

Registrator:

Kart M711: 1825-3

GPS-koordinater:

Terreng:

Beskrivelse: Lita rund tromme. Tromma består av rammeverk med skinn. Befinner seg i dag på Norsk Fokemuseum.

Historiske opplysninger/informantopplysninger: Kalles "bindalstromma". Beskrevet av Lars Olsen i 1855. Ble overlevert til Paul Egede Nissen i 1925 av Nils Mathias Vesterfjell. Han hadde arvet denne av sin mye eldre halvbror, Gammel-Nils som igjen hadde arvet den av sin far Nils Johnsen (1795-1869), også kalt Njaarke-Næjla.

Litteraturhenvisninger: Bjørklund, Ivar 1997: "Bindalstromma" i: *Ottar* nr.217:8-9

Berglund, Birgitta 2004: "Runebommer, noaider og misjonærer" i: *Spor*, s.4-9

Reg.nr: 24

Lokalitet: Gievrie

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune:

Beliggenhet: Follaldalen/ Frøyningfjell

Registrator:

Kart M711: 1824-4

GPS-koordinater:

Terreng:

Beskrivelse: Betengnes som follaldstromma eller tromma fra Frøyningfjell/ Freavnantjahke. Tromme med rammeverk og skinn. På trommeskinnet vises tydelig figurer og på undersiden er tromma rikt dekorert med heheng bestående av skinnsnodder med tinntråd og med påfestede rasleblikk, messingringer og spiraler.

Denne er tromme nr.30 i Mankers klassifisering av runebommer. Befinner seg i dag på Stätisches

Henneberger Museum, Meiningen i Tyskland og er en av de best bevarte trommene.

Historiske opplysninger/informantopplysninger: I 1723 krevde Thomas von Westen innsamling av trommer på Krossgarden på Snåsa. For å berge denne tromma rømte Bendix Andersen Frennings-Field og Jon Torchelsen Fiplings-Skov over Hartkjølen til Jämtland. For å sikre seg denne tromma skrev von Westen til sine kolleger i Jämtland og fikk de til å stoppe samene og avkreve tromma. Tromma kom på den måten til Stockholm og videre til Tyskland. Før de overleverte tromma ga Bendix Andersen Frennings-Field, og Jon Torchelsen Fiplings-Skov en forklaring på skinnet på tromma. Åtte andre trommer ble i 1723 samlet inn på Krossgarden i Snåsa og sendt til København. Ca. hundre trommer gikk med i en bybrann i 1728. I Nasjonalmuseet i København stedfestes en av de bevarte trommene til Snåsa.

Litteraturhenvisninger: Manker, Ernest 1938 og 1950: *Die lappische Zaubertrommel. Eine ethnologische Monographie. I. Die Trommel als Denkmal materieller Kultur.* Acta Lapponica vol.1.

Berglund, Birgitta 2004: "Runebommer, noaider og misjonærer" i: *Spor*, s.4-9

Reg.nr: 25

Lokalitet: Løsfunn: Gievrie

Fylke: Nordland

Kommune: Brønnøy

Beliggenhet: Henriksdalen, en sidedal til Lomsdalen, Velfjord

Registrator: Harald Strøm

Kart M711:

GPS-koordinater:

Terreng: Under en stein

Beskrivelse: Består av kun rammeverket. Befinner seg i dag på Velfjord Bygdemuseum.

Historiske opplysninger/informantopplysninger: Funnet i 1969 og ble funnet etter at Kristine Andersen Vesterfjell hadde fortalt folkeminnesamleren og museums mannen Harald Strøm i 1965 at hun i 1929 hadde sett ei runeemme her under en stein. Herlaug Vonheim mener å ha identifisert Nils Johan Johannessen Vesterfjell som døde i 1871 som siste bruker av tromma. Verken Kristine Andersen Vesterfjell eller hennes onkel Nils Andersen Vesterfjell hadde sett tromma i bruk, men de kunne gi en inngående beskrivelse av den og bruken av den. Nils hadde også en hammer som han overleverte museet (Vonheim 1997:10-15).

Litteraturhenvisninger: Vonheim, Herlaug 1997: "Runebommen fra Velfjord" i: *Ottar* Nr. 217: 10-15

Berglund, Birgitta 2004: "Runebommer, noaider og misjonærer" i: *Spor*, s.4-9

Reg.nr: 26

Lokalitet: Løsfunn: Gievrie

Fylke: Nordland

Kommune: Vevelstad

Beliggenhet: Krongelvassfjellet, nord for Visten

Registrator:

Kart M711:

GPS-koordinater:

Terreng: Under en stein

Beskrivelse: Funnet av noen jegere i 1997 og levert til Vitenskapsmuseet i 1998. Funnet består av trommeramma uten skinn, sammenkrøllet skinn som kan være trommeskinnet eller en oppbevaringspose, snore og teger med rester av tinntråd og to metallknapper. I tillegg ble det funnet en hammer av horn, en glatt stein og en bronsering.

Historiske opplysninger/informantopplysninger:

¹⁴C-datering: Ramma er datert til 269 ± 65 år før nåtid (kalibrert yngre enn AD 1685).

Litteraturhenvisninger: Berglund, Birgitta 2004: "Runebommer, noaider og misjonærer" i: *Spor*, s.4-9

Reg.nr: 27

Lokalitet: Løsfunn: Gievrie

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Røyrjtønna

Registrator: Albert Jåma

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater:

Terreng:

Beskrivelse: Funnet av Torbjørn Møllevik i 1993. Består av kun rammeverk. Ramma er ornamentert med paralelle linjer, trekantstikk. Ved en seinere anledning fant skoleelev Ida Bransfjell to beinrester som kan ha vært hammeren til tromma.

Historiske opplysninger/informantopplysninger:

Litteraturhenvisninger: Namdal Arbeiderblad: *Årets funn i Nærøy*. 12.6.1993

Reg.nr: 28

Lokalitet: Løsfunn: Gievrie

Fylke:

Kommune:

Beliggenhet: ved Ankarvatnet, Frostviken, Sverige

Registrator:

Kart M711:

GPS-koordinater:

Terreng:

Beskrivelse: Funnet i grenseområdet Norge-Sverige. Tromma består kun av rammeverk. Den ble funnet av en lokal svensk gårdbruker og tatt med hjem til gården ved Ankarvatnet. Tromma er i dag i privat oppbevaring, hos enka etter finneren (muntl.medd. M.Dunfjeld).

Historiske opplysninger/informantopplysninger: Denne tromma tilhørte sannsynligvis Nursfjellfamilien som flyttet mellom øst i Børgefjell og ned til Namdalen. Selv om stedet der tromma ble gjemt ligger i Sverige i dag, har tromma hovedsakelig blitt brukt i samme område som de andre nevnte trommene og i samme periode, dvs. før og rundt tida riksgrensa ble trukket.

Registreringer i Sametingets kulturminneregister.

Reg.nr: 2451

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Høylandet

Lokalitet: Gierkiegiedtie, samlegjerde av stein

Beliggenhet: Onneåare, Grøtesådalen

Gnr/bnr:

Kart M711: 1824-4, 855, 058

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

Dato:

GPS-Koordinater:

Terrengbeskrivelse: Tørr gressflate omgitt av ur på alle kanter i underkant av steinur.

Beskrivelse: 24m X 20m. Uryddig og usystematisk steingjerde. Inngang fra Ø.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Siste bruker var Margrethe Vesterfjell m/fam. Brukt som melke- og merkegjerde.

Reg.nr: 2452

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Høylandet

Lokalitet: Stein med steingjerde

Beliggenhet: Grøtesådalen

Gnr/bnr:

Kart M711: 1824-4, 849, 054

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

Dato: 1988

GPS-Koordinater:

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Rødlig stein ca. 250cm X 120cm, ca. 190cm høy. To lave steingjerder på N-sida. Mellom disse er en flate. 2m mellom steingjerdene. Det korteste gjerdet er ca. 1m. Det andre går først ca. 1m ut fra steinen, så i rett vinkel ca. 2,5m. Ca. 12 m NØ for steinen er et lavt steingjerde som er ca. 21m langt og svakt buet langs bekken.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Laila Vesterfjell hadde ikke hørt noen forklaring på steinsettinga.

Reg.nr: 2490

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Høylandet

Lokalitet: Giedtie, steingjerde

Registrator: Albert Jåma

Beliggenhet: Ca. 1km S for SV-spissen av Nonsvatnet. På fjellkanten på V-siden av en liten dal med ei rund tjønn. Gjerdet ligger under en av flere bergtrapper. Utsikt mot fjell Ø for Aunedalen

Gnr/bnr:

Kart M711: 1824-4, 889, 022

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

Dato:

GPS-Koordinater:

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Innhegningen er ca. 20m X 14m, omtrent firkantet der vestre avgrensning er en bergrapp ca. 3-4m høy. I øst et ca. 2-5m høyt stup, i S en stor stein. Flere oppmurte steinmurer 0,5- 1m høy. Overgrodd aernie SV for giedtie.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger:

Reg.nr: 2623

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Fosnes

Lokalitet: Gierkiegiedtie, samlegjerde av stein

Beliggenhet: På ei bergtrapp ca. 400 m N for Kvernassaksla

Gnr/bnr:

Kart M711: 1724-1, 656,895

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

Dato:

GPS-Koordinater:

Terrengbeskrivelse: Bergtrapp

Beskrivelse: Innhegning av stein. Avgrenset av berg i S, ur i SV og stup i N. "Hovedgjerdet" er ca. 8-10m X 23m. Flatt og relativt fritt for stein. Bare et lite hjørne av vestkanten er murt. Et mindre gjerde V for dette. Ca. 3-4m X 13m. Delegerde mellom disse. Ø for hovedgjerdet er det en forseggjort steinmur. Ca. 4,5m lang. ca. 60-70cm høy, delvis rast ned. Åpning i muren, ca. 1m bred.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger:

Reg.nr: 2635

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Lokalitet: Boplass

Sted: Evenstadvågen

Gnr/bnr:

Kart M711:

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

GPS-Koordinater: 32W 0599057/7194136 ± 7m

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Nå gjenplantet med gran. Ingen synlige spor etter bosetting. Et par meter lenger Ø er det merke i berget. Godt markert fure uten tydelig funksjon eller betydning. Må ringe mann på Ofstad gård om dette. Sverre Ofstad mente at han kunne huske å ha sett merket i berget. Han hadde ikke noen forklaring på dette.

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Albert har intervjuet Sverre Ofstad om denne plassen. Han har tidligere registrert denne samiske boplassen.

Reg.nr: ??

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Lokalitet: Aallije, Sarrishola

Sted: Foldereid

Gnr/bnr:

Kart M711: 1724-1

ØK-kart:

Registrator: Albert Jåma

Dato:

GPS-Koordinater: 33W 0366754/7207084 ± 8m

Fotoref.:

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Heller ved den gamle dampskipskaia

Historiske opplysninger/Informantopplysninger: Sarris bodde i denne to vintre før han bosatte seg på Kolvereid (info Odd Bakk). Jon Eliassen Boere brukte den når han rodde flyttet med robåt fram og tilbake (info Albert). Foto 4,3

Reg.nr: ??

Lokalitet: Steinkrets S for Hoven

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Kjøsøya, Vikan, Sør for Kjøsøyhoven

Registrator: Svein Ole Granefjell

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0583761/7193799

Terrengbeskrivelse:

Beskrivelse: Midtrøys h 1,5m. Mindre steiner rundt. Noen er lagt opp som små røyser mens andre er enkeltstående stein. Diameter hele anlegget ca. 50m

Historiske opplysninger/Informantopplysninger:

Registreringer i Askeladden og Økonomisk Kartverk

Lok.nr: 18337 (tidl. ID-nr 2-13296)

Art: Ukjent (samling steinringer. Ring 1-4 i Askeladden, ring 5: min registrering).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Ramstadlandet

Gnr/bnr: 65/1

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0593830 / 7205090 ± 8m.

ØK-kart:

Beskrivelse: Samling steinringer, orientert ØNØ-VSV. På en bergflate med liten myr i NV og myrterreng i SSØ og SV.

Fornminne 1: Tiltærmet rund steinring, klart markert og lett synlig i terrenget. Orientert ØNØ-VSV.

Oppbygd av mellomstor bruddstein. I S-lige halvdel av ringen ligger en rad med 4 - 6 stein, muligens S-siden av en hellekiste, men ingen spor etter andre sider. Ingen merkbar konstruksjon inne i ringen. Ringen er jevn og regelmessig bortsett fra et brudd, (ca. 1 m) i Ø-siden. Bevekst med mose, lyng og noe gress. Mål: diameter ca. 3,5 m, høyde 0,2 - 0,5 m.

På en liten forhøyning i terrenget 32 m VSV for fornminne 1:

Fornminne 2: Oval formet steinring, klart markert og lett synlig i terrenget. Orientert ØNØ-VSV. Oppbygd av liten til mellomstor bruddstein, men er mer uregelmessig og oppstykket enn nr 1. Ingen merkbar konstruksjon inne i ringen. Bevekst med lav, mose, lyng og noe gress. Mål: diameter 5,5 m (N-S), 9,5 m (Ø-V).

Nærmere sjøen på en forhøyning i terrenget 64 skritt VSV for fornminne 2:

Fornminne 3: Oval forment steinring lite synlig i terrenget og dårlig markert. Orientert NØ-SV. Ansamling av liten til middels stor kampesein. Ringen er brutt flere steder. Mest sammenhengende i NV-siden, men mye avbrutt og usammenhengende i SØ-siden. En del stein ligger inne i ringen i V-lige ende. Ingen kunstige inngrep. Bevekst med lav, mose, lyng, noe gress samt to små løvtrær. Mål: lengde 6,5 m, bredde 5,3 m.

Ca. 35 m V for fornminne 2 på en bergflate nær myrlendt terreng:

Fornminne 4: Tilsvarende ringformasjon, rundoval, orientert Ø-V. Denne steinringen skiller seg ut fra de øvrige ved at den består av mindre røysansamlinger (i stedet for enkelte steiner), som tilsammen danner en oval ringformasjon (se skisse). Hver av de små røysene er runde eller rundovale og måler ca. 1 - 1,5 m i diameter eller i største lengde. Avstanden mellom røysene er fra 0,4 - 1,2 m. Hele anlegget måler ca. 3,5 x 4m

Lok.nr: 26272 (tidl. ID-nr: 2-3467)

Art: Annen arkeologisk lokalitet (rester av båt).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: 40-100 m SV for SV-enden av Leirtjøna.

Gnr/bnr: 139/3,4

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater:

ØK-kart: DF161-5-1

Beskrivelse: T 16114, rester av båt (Tilvekst 1942)

Funnet under en heller/flyttblokk som dannet ly for restene. Funnet av og innsamlet ved Johs Dahl, 1942.

Folk i bygda hadde hørt om funnet, men nøyaktig funnsted kunne ikke angis.

Funnlokalitet avmerket etter de stedsangivelser og opplysninger gitt av Johs Dahl. i brev av 11.07.1942.

Opprinnelig finner av båtrestene var Joralf Bogan, Foldereid.

Lok.nr: 36223 (tidl. ID-nr: 2-3231).

Art: Boplass/ aktivitetsområde

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Finnheimen, Lund. Ca. 750 m SØ for ferjeleiet ved Haranes. Trolig 50-150 m NØ for lite tjern, V for sti som fører opp fra sjøen langs Kuerbekken. Ikke nøyaktig stedfestet.

Gnr/bnr: 54/10

Kart M711: 1724-4

GPS-koordinater: 32W 0627115 / 7185033 ± 8m.

ØK-kart: CU158-5-3

Beskrivelse: Område med gammel granskog ved stien. Det er flere ovale forhøyninger her. Dette er mest sannsynlig overgrodde rotvelte. Tykk mose. På Finnheimen:

Gammel samisk boplass. 3-5 rektangulære forhøyninger i terrenget. Disse går under betegnelsen "samiske graver", hvorav minst en skal være barnegrav.

Lok.nr: 26698 (tidl.ID-nr: 2-9011).

Art: Annen arkeologisk lokalitet (funnsted for båtkjøl).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Finnemo, Kolvereid. Ca. 300 m VSV for låven på gården, ca. 180 m NV for flomål.

Gnr/bnr: 61/2

Kart M711: 1724-4

GPS-koordinater:

ØK-kart: CV160-5-1

Terreng: I innmark mellom lave knauser i N og S i en smal Ø-V-gående dalsenkning som i Ø-enden dreier bratt ned mot sjøen i S.

Beskrivelse: Under dyrkningsarbeid i 30-årene fant Adolf Brun en båtkjøl tilhugget av en hel trestokk. Den lå i leire og vassjuk jord, ca. 40-70 cm nede i bakken. Stedet ble undersøkt og båtkjølen skal være innbragt til museet. Ca. 60 m V for båtfunnet har Adolf Brun funnet en hel del huggespon et stykke ned i leira. Muligens kan dette skrive seg fra båtbyggingen (merket med X2 på flybildet 1906 F8).

Lok.nr: 38204 (tidl. IDnr: 2-U43790)

Art: Gravfelt (35 røyser).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Leka

Beliggenhet: Sørslauvhaten

Gnr/bnr: 14/4

Kart M711: 1725-3

GPS-koordinater: 32W 0626359/7222504 ± 7m.

ØK-kart: CV165-5-1

Terrengbeskrivelse:

Hovedsakelig bart berg med løse steinblokker. Noe lyng og mose. Utsikt over Leknessjøen i NØ, Kvaløyhavet i NV, fastlandet og leia i Ø.

Beskrivelse: Har store likhetstrekk med Kjøsøyhøven. Registrert som: "Gravfelt bestående av 35 røyser", som dekker et område på ca. 200 x 75 m, orientert NØ-SV:

Lok.nr: 38375 (tidl. IDnr: 2-13261)

Art: Gravminne. (Steinrøys med små røyser i sirkel rundt.)

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Kjøsøyhøven. Ca. 1230 m ØSØ for fjøset på Urstad av Kjøsøy (52/2) og ca. 400 m SV for SV-ligste bukt av Svantjørna (fjellvann).

Gnr/bnr: 53/1

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0584620/7194755 ± 5m.

ØK-kart: CO160-5-3

Terrengbeskrivelse: Fjellheiterreng med vidde myrer og avrundet fjelltopper rundt omkring. Mye fjell i dagen. Vid utsikt utover havet i alle retninger, bortsett fra i Ø, der et høyere fjell stenger. Ser også flere sund og bygder.

Beskrivelse: Steinrøys med små steinrøyser i sirkel rundt. På høyeste punkt i fjellheiterreng:

Fornminne: Rundrøys oppbygd av liten til middels stor rundkamp og bruddsein. Lett synlig og ganske godt markert i terrenget. Midtpartiet er steinfritt, stein herfra er trolig utkastet. Sannsynligvis satt opp til en varde i røysas NØ-lige kvadrant. Røysa er overgrodd av mose og lyng. Mål: diameter ca. 4 m, høyde ca. 0,3 m (varde ca. 0,6 m). I varierende avstand fra røysa ligger en del smårøyser, stort sett bygd opp av et lite antall stein (fra 5 til 20 stkr.). Røysene har en diameter på gjennomsnitt ca. 2,5 m. De teller minst 26 og synes å danne et visst mønster. Konsentrisk plassert rundt midtrøysa i en avstand av 5 - 40 m fra denne (se tegning, samt T. Vågan 1959:5).

Litteraturhenvisninger: Trygve Vågan 1959: "Ei underleg steinsetting på Kjønshåven" s 5 - 7 i "Litt av hvert fra Ytre Namdal i gamle dager". Del I. Utgitt av Vikna historielag.

Lok.nr: 46279 (tidl. IDnr: 2-3224)

Art: Annen arkeologisk lokalitet (Bautasteiner).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Risvik. Ca. 60 m N for gammel utløe på gården, ca. 75 m N for Rv 769 og ca. 450 m ØNØ for driftsbygningen på gnr 45/8.

Gnr/bnr: 45/1

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater:

ØK-kart: CV159-5-4

Terrengbeskrivelse: Flat sandmo mellom NØ-SV-orientert høyderygg og NV-SØ orientert bergkulle, beggeskogkledt. Rv 769 i S-SSØ, spredt furu- og granskog. Begrenset utsikt på grunn av vegetasjon og topografi.

Beskrivelse: I SV-delen av åpen glenne i skogen, en oppreist og en liggende bautastein.

Oppreist bauta, h ca. 1 m, br 0,30-0,40 m (noe smalere mot avspissingen), ca. 20 cm tykk. Går ut i spiss i toppen. Relativt jevne flater, ingen innrissing på flatene. Rundt bautaen kunne med jordbor registreres stein under torvlaget, ellers sandmold i området.

Ca. 7 m SV for 1, inntil et furutre: Lignende stein, liggende på kant. Ligner mer på en steinhelle og er tynnere enn den oppreist bautaen. Også denne er spisset mot toppen, som peker mot VSV.

Mål: L ca. 1,2 m, br 30 - 50 cm, ty 5 - 15 cm.

Lok.nr: 46330 (tidl. ID-nr 2-2679)

Art: Gravminne (med bl.a. ringspenne).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Namsos

Beliggenhet: Klinga

Gnr/bnr: 23/35

Kart M711: 1723-4

GPS-koordinater:

ØK-kart:

Beskrivelse: Oval haug orientert NØ-SV av leirbl. humus. Svakt avrundet profil, bredt midtparti. Meget uklart markert. Kantene stort sett i ett med terrenget. Dårlig synlig i terrenget. Skal ha vært utjevnet ved pløying og håndmakt. Neppe meget mer enn bunnlaget tilbake. Undersøkt og trolig grundig utgravd i 1920 årene. Flere av nedenfornevnte gravfunn stammer trolig fra dette fornminnet. Gressdekket.

Mål: Anslått L 13 m, b 6 m, h 0,4 m.

Kan tidl. ha vært en rundhaug.

På dette nærmest rundaktige plataet skal tidl. ha vært ennå minst 2 hauger. Form, utstrekning, størrelse, nøyaktig beliggenhet ukjent. Likeledes utgravd i 1920 årene. Funn derfra se nedenfor. Fjernet ved pløying for lang tid tilbake.

Gravfunn.

T 10649-10668. Gravfunn Y.I. T 10670 Spydspiss av jern, Økseblad av jern. T 10817 Beltestein av kvarts. T 10927 Oval spenne av bronse. T 10928 ff. bl.a. to dobbelte, ovale bronsespenner. T 11173 Smykkenål av sølv m.m. (heriblant ringspenne som nevnes i oppgaven).

Lok.nr: 48126 (tidl. ID-nr: 2-11027)

Art: Annen arkeologisk lokalitet. (Funn av finsk-ugriske smykker).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Inderøy

Beliggenhet: Værdal østre

Gnr/bnr: gnr 123/1

Kart M711:

GPS-koordinater:

ØK-kart: CS138-5-4

Beskrivelse: Fornminne 1-2: To bautasteiner, står langs en N-S gående linje, med 2,5 meters mellomrom. De har på det nærmeste samme form og størrelse: Lengde 2,5 og 2,6 m, bredde 0,5, tykkelse 0,3 m. De står på en oval forhøyning, orientert N-S, ca. 7 x 3 m, i Ø avgrenset av veiskjæringen og i V av en lav mur av heller, (0,3 m høy). Denne forhøyningen er dannet av at det er tatt grus fra området rundt (det sees tydelig i profilen

i veiskjæringen). Bautasteinene kalles "Futen og Skrivar'n" eller "Kvistad-gubben og Bragstadgubben". Her er funnet (under grusgraving): C 5453 a-m) Funnet omfatter en rekke skandinaviske og finsk-ugriske smykker og et sverd som imidlertid lå atskilt fra de andre sakene. 2. halvdel av 10. århundre eller begynnelsen av 11 århundre. Leif Lygstad, Kirknesvågen, fortalte at han som guttunge grov i en gammel sandgrav NV for bautaene, grov frem en grop med kull og brente bein (diameter ca. 90 cm). Muligens flatmarksgrav.

I profilen i veiskjæringen sees et ca. 10 cm tykt lag mørk jord under torva. Det kan også utenom bautaene sees kullspor i profilen. I 1973 begynte grunnen å rase i skrenten mot FV 761, da leira under grusen sviktet på grunn av alt regnet. I 1973 bygget Statens veivesen en forstøtningsmur og fylte med grov pukk. G. Schøning forteller i 1774 at det "for rum Tiid siden" var gravet ut en gravhaug, som lå 16 alen (10 m) øst for steinene. Det ble funnet "endel gamle penge samt noget forrustet jern, deriblant et par store, af rust fortærede knive med sølvskafter" (?).

K. Rygh forteller i 1880 at grusgraven ved steinen (V for den) i sin nordre ende går inn i en stor gravhaug og i øst berører et par tidligere ødelagte hauger.

Lok.nr: 55981 (tidl. ID-nr: 2-3474)

Art: Bosetting/ aktivitetsområde (Urgrav)

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Nærøy

Beliggenhet: Skjolden. Gravplassen ligger under en SV-NØ-gående heller. På N-siden av Skjoldvatnet.

Gnr/bnr: 146/6

Kart M711: 1724-1

GPS-koordinater:

ØK-kart:

Terrengbeskrivelse: Hellingen ligger godt i ly for vær og vind. Fra helleren har en begrenset utsikt.

Iutsiktsretningen mot N reiser seg et fjellparti. Hellingen ligger over barskoggrensen. Noen busker vokser imidlertid i dalsøkket nedenfor.

Beskrivelse: Under en større steinblokk, mellom denne og veggen i helleren, ligger restene etter to begravelser i trekister. Kistene har dermed vært godt skjult for vær og vind.

Begravelse nr 1:

Den største kisten er 1,67 m lang, 30 cm høy ved hodeenden og 25 cm ved fotenden. Bredde på lokket avtar fra 60 cm ved hodeenden til 49 cm ved fotenden. Bunnens bredde varierer på samme vis mellom 40 cm og 20 cm. I kista ligger store deler av skjelettet.

Begravelse nr 2:

Under den samme steinen ligger restene etter en barnebegravelse. Også denne er lagt i en kiste. Lengden på kista kan ikke fastslås, men fotenden er trapesformet med disse mål for topp, bunn og høyde:

37 cm, 28 cm, 15 cm. Hodeenden er ufullstendig, bunn er imidlertid 31 cm bred. Denne biten er tatt ut for datering.

Begravelsene har vært forstyrret av uvedkommende i senere år.

Etter oppmåling er begravelsene tildekket av steinheller, etter undersøkelser foretatt av Lars F Stenvik og Sverre Fjellheim, 31.08.1983.

Lok.nr: 63006 (tidl. ID-nr 2-13253)

Kategori: Gravminne (med bl.a. funn av ringspenne).

Fylke: Nord-Trøndelag

Kommune: Vikna

Beliggenhet: Kjøsøy

Gnr/bnr: 52/5

Kart M711: 1624-1

GPS-koordinater: 32W 0584260/7195867 ± 7m.

ØK-kart:

Beskrivelse: På toppen av en tørr rabb tett opptil en NNV-SSØ-gående jordbruksvei:

Formminne: Rundrøys bygd av middels stor til stor rundkamp. Lett synlig og godt markert, men uten fotkjede eller fotgrøft. Uklar profil på grunn avutkasting. I toppen et stort, rundt krater (diameter ca. 2,0 m, høyde ca. 0,2-0,3 m). I VSV-enden av røysa er en ca. 1 m bred skalk av røysa fjernet ved opparbeidelse av jordbruksvei. Overgrodd med gress, urter og lyng. Mål: diameter ca. 10 m, høyde ca. 0,7 - 1,8 m.

Funn fra haugen: T 5432: ringspinner av bronse (Tilvekst 1878) og muligens T 1345: spydspiss av jern (Tilvekst 1926).